

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

**ŠPELA HLADNIK
MENTOR: izr.prof.dr. MITJA SAJE
SOMENTOR: izr.prof.dr. DRAGO ZAJC**

**EKONOMSKO POLITIČNE REFORME LRK 1978-82 V
PRIMERJAVI Z EKONOMSKO POLITIČNIMI REFORMAMI SFRJ
(SLOVENIJA) 1965-69; ISKANJE PODOBNOSTI**

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2004

KAZALO VSEBINE

Kazalo vsebine	2
Seznam kratic	4
Seznam tabel	4
1. UVOD	5
1.1. Kako povezujem izbiro teme svoje diplomske naloge in problematiko Jugoslavije in Kitajske	5
1.2. Odnos politike in ekonomije v socializmu	5
1.3. Hipoteze	8
2. JUGOSLAVIJA	9
2.1. Politični aspekt	9
2.1.1. Džilasovščina	9
2.1.2. Boj med federalizmom in centralizmom	10
2.1.3. Situacija po šibki ekonomski reformi 1961	11
2.1.4. Kampanja	14
2.1.5. Začetek oblikovanja ustave	15
2.1.6. Reševanje problema nacionalnega vprašanja v SFRJ	15
2.1.7. Pred reformo 1965	17
2.1.8. Označitev obdobja med reformo gospodarstva	18
2.1.9. Pluralizacija družbe	19
2.1.10. Študentske demonstracije kot zametki civilne družbe ali kot podpora unitarizmu in centralizmu	20
2.1.11. Cestna aferi	22
2.1.12. Kavčičev odstop in zaton gospodarskih reform	24
2.1.13. Svinčena leta in nova slovenska ustava	25
2.2. Ekonomski aspekt	28
2.2.1. Uvod v reforme	28
2.2.2. Koncept gospodarske reforme	30
2.2.3. Implementacija gospodarske reforme	33
2.2.4. Rezultati gospodarske reforme	35
2.2.5. Stagnacija v gospodarstvu	39
2.2.6. Nazadovanje gospodarstva in postopno opuščanje reform	42
2.2.7. Posledice slabe implementacije reform	44
2.2.8. Novo ekonomsko in politično obdobje	47
3. KITAJSKA	49
3.1. Politični aspekt	49
3.1.1. Zhou Enlajjevo politično delovanje	49
3.1.2. Konec obdobja maoizma	50
3.1.3. Dengova pot k politični prevladi	53
3.1.4. Ekonomija pod nadzorom: odstavitev starih in prihajanje "sveže krvi"	54
3.1.5. Hua-jeva odpoved mesta premiera	55
3.1.6. Izhodiščni model reforme	56
3.1.7. Nadaljevanje reform	56
3.1.8. Poskus razširitve reforme na nadstavbo	57
3.1.9. Nasprotovanje reformam	58

3.1.10. Pojavi civilne družbe, razslojevanje, bogatenje	59
3.1.11. Leva in desna struja partije si nasprotujeta	59
3.1.12. Komunistična partija v času Tiananmena in po njem	60
3.2. Ekonomski aspekt	63
3.2.1. Hua Guofengova različica modernizacije	63
3.2.2. Dengova različica, kako priti do modernizacije	65
3.2.3. Temeljna usmeritev reforme	66
3.2.4. Strategije in taktike reforme	67
3.2.5. Štiri modernizacije	67
3.2.6. Razširjanje kvalitete, raznolikosti in specifikacije produkta	68
3.2.7. Več poudarka na kmetijstvu in lahki industriji	69
3.2.8. Dengova vizija oživitve gospodarstva	71
3.2.9. Dualna politika	71
3.2.10. Reforma v kmetijstvu	72
3.2.11. Rezultati reforme kmetijstva	74
3.2.12. Reforma v industriji	77
3.2.13. Rezultat reforme v industriji	80
3.2.14. Varčevalna politika	81
3.2.15. Končen vpogled na reformne uspehe	82
3.2.16. Spremembe v lastninski ureditvi	84
3.2.17. Po Tiananmenu 1989	85
4. PRIMERJALNA ANALIZA JUGOSLAVIJE (SLOVENIJE) IN KITAJSKE	87
4.1. Podobnosti	87
4.1.1. Administrativno določanje cen in poseganje države v gospodarstvo	87
4.1.1.1. Kitajska	87
4.1.1.2. Jugoslavija	87
4.1.2. Tržno določanje cen v obdobju reform	89
4.1.2.1. Kitajska	89
4.1.2.2. Jugoslavija	90
4.1.3. Odnosi uvoz izvoz in s tujino	90
4.1.3.1. Kitajska	90
4.1.3.2. Jugoslavija	91
4.1.4. Trg in konkurenca	91
4.1.5. Materialna spodbuda ali plačilo po učinku	92
4.1.5.1. Kitajska	92
4.1.5.2. Jugoslavija	93
4.1.6. Opuščanje težke industrije in dajanje prednost drugim panogam	94
4.1.7. Kmetijstvo	95
4.1.8. Podobnosti – strnjeno	95
4.2. Razlike	96
4.2.1. Jugoslavija stagnira in nazaduje, Kitajska napreduje (vzroki)	96
5. PREVERJANJE HIPOTEZ	101
6. ZAKLJUČEK	105
7. VIRI IN LITERATURA	107

SEZNAM KRATIC

KPJ = Komunistična Partija Jugoslavije

ZKJ = Zveza Komunistov Jugoslavije

ZKS = Zveza Komunistov Slovenije

CK KPJ = Centralni Komite Komunistične Partije Jugoslavije

CK KPS = Centralni Komite Komunistične Partije Slovenije

SFRJ = Socialistična Federativna Republika Jugoslavija

SZDL = Socialistična Zveza Delovnega Ljudstva

IS SRS = Izvršni Svet Socialistične Republike Slovenije

CK ZKS = Centralni Komite Zveze Komunistov Slovenije

LRK = Ljudska Republika Kitajska

CK KPK = Centralni Komite Komunistične Partije Kitajske

BDP = Bruto Družbeni Produkt

SEZNAM TABEL

	stran
Tabela 2.2.4.1.	
Večanje produktivnosti – ure dela, potrebne za pridelavo treh pridelkov	36
Tabela 2.2.4.2.	
Cene pridelovalcev in prodajne cene v kmetijstvu in industriji 1956-73	38
Tabela 2.2.5.1.	
Letne stopnje rasti v %	41
Tabela 2.2.6.1.	
Tekoče cene v %	42
Tabela 2.2.7.1.	
Planirana in dosežena stopnja rasti	46
Tabela 3.2.11.1	
Uvoz in izvoz žita / letno povprečje v milijon ton	75
Tabela 3.2.11.2.	
Glavni kmetijski produkti (v milijon ton)	75
Tabela 3.2.13.1.	
Proizvodi glavnih industrijskih panog	81
Tabela 3.2.15.1.	
Obdobja rasti / Obdobja padca	83

1.UVOD

1.1.Kako povezujem izbiro teme svoje diplomske naloge in problematiko Jugoslavije in Kitajske

Slovenija je bila nekoč del Jugoslavije, in sicer po letu 1945 v socialističnem sistemu po sovjetskem vzorcu, kjer so občasno potekale reforme, s katerimi so želeli popraviti ekonomske in tudi družbene odnose v državi. Nekatere reforme so bile v takratnem času zelo odmevne, Zaradi vseh teh razlogov se Slovenijo lahko prišteva med socialistične države, ki niso šle samo po poti socializma, pač pa so ga želele celo izboljšati in vzpostaviti boljša razmerja v družbenoekonomskih odnosih. Želele so socializem izboljšati do te mere, da bi bil resna alternativa kapitalizmu, kajti za realsocializem se je že začelo kazati, da nima prihodnosti.

Ker je bila Jugoslavija in v njej Slovenija vedno v fazi spreminjanja in izboljševanja družbenega in ekonomskega sistema in ker se je situacija do neke mere zelo izenačevala tudi na Kitajskem, sem se odločila, da poiščem reforme teh držav. Odločila sem se za tista obdobja, v katerih sta si državi najbolj podobni in kjer so politični in ekonomski dogodki šli isto smer. Upoštevala sem tudi dejstvo, da prideta državi v kratkem obdobju, ki sem ga izbrala za proučevanje, do različnih zaključkov.

Leta 1965 (Jugoslavija – Slovenija) in leta 1978 (Kitajska) sta si obe državi po reformah zelo podobni in tudi zelo podobno se odzivata na iste ekonomske in politične dogodke in situacije. Zaradi sorodnosti v političnih odločitvah, začetnem stanju pred reformami in tudi ekonomskih ukrepih sem skušala potegniti vzporednice in najti povezave med vzroki in posledicami političnih odločitev in državnega (ne)vmešavanja v gospodarstvo.

1.2.Odnos politike in ekonomije v socializmu

V vseh socialističnih državah je vladalo protislovje in večer boj med prevlado plana in trga. Ta dva nasprotna si elementa sta bila posledica večje tržne usmerjenosti socialistične države ali pa njene etatistične poti. Njun dejanski odnos in prevlada enega od obeh pa je bila posledica

razmerja med državo in trgom. Bila sta logičen rezultat prevlade državnega etatizma ali pa svobodnejšega tržnega delovanja.

V socialističnih državah je državni aparat pogosto imel zelo močno pozicijo urejanja in podrejanja gospodarstva. Težil je k centralističnemu administrativnemu urejanju celotnega ustroja, tako družbenega kot ekonomskega. Vedno si je poskušal podrediti celotne družbenoekonomske odnose. Niti trg v socialističnih državah ni bil nikoli tako močan, da bi bil lahko uspešna alternativa etatizmu in da bi se lahko uspešno boril za svoje mesto v funkcioniranju celotne nomenklature.

Gospodarstvo kot celota, njegov razvoj in modernizacija so bili podrejeni politični propagandi. Državne intervencije so bile redne in zelo odločilne, ne pa nujno pravilne. Mnogokrat se je zgodilo, da je država intervenirala ob napačnem času in preveč intenzivno pri nadziranju cen, ponudbe in povpraševanja.

Ta soodvisnost in prepletanje politike in ekonomije ter podrejenost ekonomije politiki je bila odločilnega pomena prav v Jugoslaviji in na Kitajskem, kajti kadarkoli se je v državah ukrepalo v gospodarstvu, je to neposredno vplivalo na politiko. In obratno – kadar je država pregloboko segla v sfero gospodarstva s svojimi ukrepi, se je to državni ekonomiji močno poznalo.

Jugoslavija je z reformo nameravala vplivati na državni etatizem, ga z njo zmanjšati, s tem pa tudi zmanjšati administrativne državne posege v ekonomijo in njeno preveč centralistično usmeritev. Z reformo je želela ekonomijo osvoboditi od politike in ukiniti odvisnost v njenem delovanju. Cilj je bil čim bolj svoboden trg in večja konkurenčnost na trgu. To bi ekonomijo rešilo in bi lahko nadaljevala pot modernizacije, toda ker je po letu 1967 spet začela prevladovati etatizmu naklonjena struja, ni bilo druge alternative, kot da se celotna država spet vrne na stare tire političnega nadziranja ekonomije.

In the case of Yugoslavia, politics always dominates over economics. Economists, by a large, did not direct the policy of economic development. There are differences as to what politics expected from economics during different periods. Until the beginning of the

sixties, politics was preoccupied with the economic development – industrialization was the main motive, productivity increase, effectiveness of investments, costs decrease. The practice of economic development from that period was a copy of soviet experiences and models. The economists were not abandoned, and the market expanded, many economic issues were raised, but the economists were not asked to address them. The issues remained to be dealt with within the domain of politics. (Ferfila, 1991;108)

Prevod:

“V primeru Jugoslavije je politika vedno dominirala nad ekonomijo. Ekonomisti niso usmerjali politike ekonomskega razvoja. V pričakovanjih, ki so jih politiki imeli od ekonomistov, so obstajale razlike v različnih obdobjih. Do začetka šestdesetih je bila politika preokupirana z ekonomskim razvojem, industrializacija je bila glavni motiv, povečanje produktivnosti, efektivnost investicij in zmanjšanje stroškov. Praksa ekonomskega razvoja v tem obdobju je bila kopija sovjetskih izkušenj in modelov. Od ekonomistov se ni zahtevalo alternativnih rešitev. Ko je obstajala centralna direktiva planskega sistema in je bil trg razširjen, se je pojavilo polno ekonomskih vprašanj, za katere pa ekonomisti niso bili naprošeni, da bi jih reševali. Rešitev vprašanj je ostala domena politike.”

Kot je razvidno iz citata, je šlo administrativno državno upravljanje gospodarstva vedno mimo ekonomistov, ki nikoli niso imeli prave besede pri pripravljanju ekonomskih planov ali pa vsaj pri evalvaciji in prognozah v gospodarstvu. Državni aparat je bil vedno tisti, ki je poskrbel za edino alternativo, ki se je izvajala ne glede na to, ali se vsi strinjajo ali ne.

Na Kitajskem se je začela pot reform iz nagiba, da se Kitajska dvigne iz svoje revščine in postane enakovredna vsem razvitim zahodnim državam. To so prav tako nameravali izvesti s politiko reform, ki bi odstranila državne intervencije iz čimvečjega dela ekonomije, in sicer z začetnim državnim urejanjem in nadziranjem cen, ponudbe in povpraševanja. Kasneje naj bi bila ta vloga prepuščena trgu, kar se je v resnici zgodilo. Država je imela vedno manj intervencij v gospodarstvo in začela se je pot svobodnega trga in konkurenčnosti na trgu. To je pomenilo, da se je trg začel osvobajati državne kontrole, država in trg sta bila vedno manj povezana. Država je sicer obdržala nadzor nad cenami glavnih izdelkov na trgu, toda trg se je razvijal naprej in

postajal vedno bolj konkurenčen v mednarodnem merilu. Državna kontrola v industriji je, kar se tiče planiranja, šla skozi pomembne spremembe: od skupne regulacije državnega planiranja do priznanja sekundarne vloge trgom kot regulatorjem pod pogoji planskega gospodarstva.

Kitajski politiki, predvsem vodilni, kot je bil Deng Xiaoping, so celo čutili potrebo, da definirajo trg in plan, kot metodi ki se lahko pojavljata v obeh sistemih in ne kot obvezno prvino kapitalizma ali socializma ter jima s takim definiranjem odvzeli ideološko težo vnaprejšnje obsojenosti na prokapitalističnost ali prosocialističnost (glej Song, 1997: 208).

1.3. Hipoteze

- Socialistični oziroma kolektivistični sistemi 20. stoletja so prinesli prebivalstvu ogromne spremembe in omogočili ali pospešili modernizacijo (glede na prejšnje tradicionalne patriarhalne sisteme). Vendar so ti sistemi izčrpali svoje potenciale in začeli zaostajati za razvojem v drugih tržnodemokratsko urejenih delih sveta. Iz tega sledijo naslednje hipoteze:
- Posamezni socialistični sistemi so nastale razlike hoteli nadoknaditi: Jugoslavija (Slovenija) s Kavčičevimi reformami leta 1965 ter Kitajska z reformami Deng Xiaopinga. Kljub vsemu majhne in delne reforme ne uspevajo in z zunanjim nepomembnim loščenem nekaterih institucij ni možnosti za uspeh.
- Napredka ne moremo vsiliti z dogmami ali državnimi predpisi. Za uresničevanje reform je nujno potrebno spreminjanje političnega sistema.
- Pomembno je, da spremembe oziroma reforme vodi zgodovinska praksa in ne revolucionarna volja (Černe, 1988).

2. JUGOSLAVIJA

2.1. Politični aspekt

2.1.1. Džilasovščina

Konec petdesetih se je pojavila zmerljivka, s katero so voditelji uradne linije etiketirali svoje politične nasprotnike. V začetku šestdesetih pa je prišlo do nekaj več svobode in "liberalizma" in ta izraz so postopno opuščali.

Sovražnik je bil številka ena takratne vodilne linije, Džilas. Kasneje so bili njegovi privrženci tudi kulturni delavci, ki so bili prav tako nagnjeni k rahli demokratizaciji družbe, in sicer sodelavci Revije 57 in revije Perspektive. Džilasovi pogledi na družbo in partijo so: demokratizacija odnosov v KPJ, upoštevanje različnosti mnenj, mišljenj ter odnosi KPJ do celotne družbe. Za nekakšno nadgradnjo revolucije postavi Džilas *formo*, ki ureja vse odnose v družbi. Družba lahko funkcionira šele na podlagi dogovorjene forme. Po njegovem komunizem kot cilj ni pomemben, niti socialistična oblast, kajti le-to so že dosegli. Pomemben je *način* delovanja socialistične oblasti, ki pa je lahko demokratičen ali ne. Džilas se zavzema za pravico do kritike in meni, da „*zavestne politične sile obstajajo tudi zunaj komunističnih organizacij, še posebej pa zunaj komunističnih forumnov in organizacij*” (Repe, 1994: 929).

Komunisti so se imeli za edino zavestno politično silo socializma. Partija bi se demokratizirala na ta način, da bi se v njej dobili ljudje s podobnimi idejami, to pa bi bilo tudi vse. Partija tako ne bi mogla predstavljati in izražati v celoti potreb celotne družbe. Džilas je celo zahteval vzpostavitev dvostrankarske družbe, vendar pa ni imel sreče in ni naletel nikjer na odobravanje, pač pa na temeljit ideološki obračun, ki ga je z njim opravila partija¹ (glej Repe, 1994: 930). Ker razmere še niso bile zrele za tovrstno kritiko, se je Džilas znašel v zaporu.

Na gospodarskem področju pa se je Boris Kidrič zavzemal za "tržišče", vendar ni šlo za čisto tržišče, pač pa za nekakšno večjo svobodo podjetij pri odločanju in prodaji kot nekakšno

¹ Za džilasovščino so vladajoči označili vse, kar jih je vsaj malo spominjalo na demokratizacijo družbe oz kakršnokoli spremembo v partiji ali družbi.

samoupravljanje v smislu odnosov v podjetjih – s to posebnostjo, da centralizacija države pri usmerjanju gospodarske politike in investicij ostane enaka in se ne zmanjša. Če bi Džilasove ideje na družbenopolitičnem področju in Kidričeve ideje na gospodarskem področju obstajale sočasno in nekako dobile priložnost za medsebojno prepletanje, bi se morda družba lažje liberalizirala, saj bi predlogi prišli iz več sfer družbenopolitičnega življenja.

Vendar do liberalizacija pride šele deset let kasneje.

Podobno usodo kot Džilas doživita Pučnik in Revija 57, ki kritizirata partijo in oblast, ki se ju mora umevati kot identični, kasneje isto trdijo Perspektivovci, vendar se je etiketa džilasovščine že nekako oddaljevala in se je približevala dejanska liberalizacija (glej Repe, 1994: 933).

2.1.2. Boj med federalizmom in centralizmom

Strukturna kriza v gospodarstvu, velike razlike znotraj Jugoslavije, ki jih centralistični sistem ni bil več sposoben obvladovati, in povečanje socialnih razlik, ki so bile posledica dvigovanja standarda, so povzročili konflikte v obliki delavskih protestov (Trbovlje, Hrastnik, Zagorje; konec petdesetih in začetek šestdesetih let). Kazala se je tudi v konfliktih med federacijo in republikami, sprva na ekonomskem področju, kasneje so sledile kulturne polemike s političnim ozadjem.

Borba med federalizmom in centralizmom poteka ves čas obstoja jugoslovanske države. Ves čas pa je prisotno protislovje med splošno centralizacijo in federalizmom.

KPJ je ustanovljena kot nekakšna kohezivna politična sila, ki skrbi, da ne prihaja do mednacionalnih nasprotij. Socializem naj bi sam od sebe rešil mednacionalna vprašanja in probleme (glej Repe, 1994: 1062).

Po mnenju “zavestnih političnih sil” je revolucija permanentna. V spremenjen družbeni koncept partijske države tako spada več prvin: okrepljena monolitnost kot edini način rešitve kriz v državi, ki se kaže v poenotenju in zožanju pogledov v partiji, zatiranje vsakršnega pluralizma in liberalizacije, strogo prilagajanje družbene realnosti teoretičnim modelom po sovjetskem vzorcu (ne glede na to, da obstajajo posebnosti določenih delov države), vsiljevanje dogem

demokratskega centralizma v vseh mehanizmih družbe ter vodenje politike na način, ki je podoben sovjetskemu – s kampanjami.

Jugoslavija doseže kar lepe rezultate v stopnji industrijskega razvoja v letih 1955-64 je bilo obdobje dvojnosti družbenega sistema (glej Bilandžić,1980) toda leta 1961 se ne more izogniti gospodarski krizi. V družbi se pojavljajo konflikti predvsem v vrhu partije, kjer se oblikujejo različne struje:

1. državnocentralistična, dogmatska, unitaristična z močno partijo, kontrolnim in represivnim aparatom,
2. bolj demokratična, ki teži k samoupravljanju, decentralizaciji, upošteva realnosti in zakonitosti ekonomskega razvoja, izhaja pa iz tega, da vsaka oblika odtujenega presežnega dela ali v obliki profita (kapitalizem) ali v obliki državnega prilaščanja (državni socializem) ali v obliki tehnosturktur omogoča sistem izkoriščanja in nadvlade, neenakopravnosti in odvisnosti države in
3. tehnokratskomenedžerska, ki teži k obnavljanju kapitalističnega odnosa. Ta nima nobenih možnosti za uresničevanje svojih ciljev, ker jo že na začetku obe ostali struji onemogočita (glej Bilandžić,1977: 597).

Krhanje enotnosti partijskega vrha se kaže v nasprotovanju med glavnima nasprotujočima strujama prav na vseh področjih: ekonomskem, sistemskem, zunanjepolitičnem, mednacionalnem, kulturnem, znotraj partijskem ...(Repe,1994).

2.1.3. Situacija po šibki ekonomski reformi 1961

Ko leta 1961 pride do šibke ekonomske reforme, politična oblast še vedno nadzoruje in regulira skoraj vsa gospodarska gibanja. Med to gospodarsko reformo se kaže tudi nasprotovanje med slovenskim delom partijskega vodstva, ki sestavlja pretežno bolj demokratično strujo, in med ostalimi deli federacije. Konzervativni centralistično usmerjeni del partije meni, da je v gospodarstvu premalo naturalnega planiranja in da se plan prilagaja objektiviziranemu

gospodarskemu sistemu, medtem ko slovenski del vodstva meni, da je plan neuporaben in slab, ker je skoraj v celoti naturalen, kvantitativno določa planske naloge ter prikriva dejansko stanje v gospodarstvu.

Plan je točno predvidel, kaj, koliko in kje se proizvaja, vendar ni predvidel, kako, na kakšen način. Določal je velik del investicijskih sredstev, računal na povečano kontrolo knjigovodstva, spodbujal razne pozive in propagande k uresničevanju. Dajal je pooblastila za administrativno poseganje v delo kolektivov, z vsem tem pa po mnenju nasprotnikov samo škodoval delavni iniciativi delovnih kolektivov (glej Repe, 1997: 34).

Pojavljati se začenejo tudi nasprotja med posameznimi politikami: med Stanetom Kavčičem, predstavnikom decentralizacije in naprednejše veje, in Svetozarjem Vukmanovičem, zagovornikom centralistične struje, ki se zavzema za enakost plač ne glede na uspešnost in poslovne rezultate podjetja.

Kavčič teži k temu, da bi se krepilo samoupravljanje, da bi se politično življenje demokratiziralo, v podjetjih pa bi se nagrajevalo po delu oziroma glede na prispevek in po uspešnosti poslovanja ter po rezultatih. Kritizira pravkar uveden davek na „ekstra dobiček“ (rekli so mu davek „na pridnost“) in neustrezno ter napačno uporabo investicijskih fondov.

Konflikt je prerasel v politična in celo mednacionalna nasprotja. Privrženci preobrazbe centralističnega sistema (v večini slovenski politiki) so menili, da so delavci pripravljene ustvarjati dohodek v svoji organizaciji, ker se zavedajo, da bodo z večjim dohodkom organizacije več prejeli tudi sami in bodo s tem dobili tudi več možnosti za zadovoljevanje osnovnih življenjskih potreb. „Ker je ta dohodek neposredno odvisen od produktivnosti njihovega dela, produktivnost pa od opremljenosti z delovnimi sredstvi, se pravi od stopnje koncentracije proizvodnje oziroma koncentracije sredstev za delo, potem je za delavce akumulacija kot pogoj zvečevanja osebnega dohodka enako pomembna kot sam osebni dohodek.“ (Bilandžič, 1977: 595).

Slovenski politik Boris Kraigher zagovarja napredek gospodarstva in gospodarskega sistema,

decentralizacijo velikih sistemov: železnice, pošte in elektroenergetskega sistema. Plan načrtuje za leta 1961-65. Poudarek leži na težki industriji in njenemu pospešenemu razvoju, prilivanju kmetov v mesta brez zagotavljanja osnovnih življenjskih standardov. Plan jasno in nedvoumno zapostavlja kmetijstvo. Namen plana pa je tudi odprava že tako majhnega zasebnitva (glej Repe1997: 33). Za Slovenijo, ki je bila daleč najbolj razvita med jugoslovanskimi republikami, je to pomenilo čakanje na ostale republike, da jo dohitijo. Prav tako je isti plan določal politiko, ki je izvajala visoko tehnologijo na nekaterih nerazvitih pokrajinah in področjih, ki niso imela razvite niti najbolj osnovne tehnologije.

Bitka med zagovorniki plana in med zagovorniki napredka postane bitka za ali proti napredku celotnega jugoslovanskega gospodarstva. Vendar pa razne namerne blokade, nedorečenosti, prazen tek dogodkov, brezplodno razpravljanje in namerno zavlačevanje z odločitvami ne prinesejo nič drugega kot samo poraz šibke reforme leta 1961 (glej Repe,1997: 34).

Proti lahki industriji so bili iz, po večini neumestnih razlogov, kot primer navaja Repe (1997: 34) Svetozarja Vukmanoviča, ki je menil, da preveliko investiranje v lahko industrijo povzroča gospodarski bum in zapostavlja afriška tržišča, ki naj bi bili za Jugoslavijo politična in ekonomska perspektiva.

Vse skupaj privede do velike polarizacije med tema dvema taboroma, katera vodi v vedno večji konflikt. Repe (1997: 35) navaja Franceta Popita, ki celo kritizira ponašanje socializma, ki naj bi zmožel več, kot je možno storiti v politiki ali gospodarstvu nasploh; iluzije, da gre socializem lahko preko vseh ekonomskih meja, so namreč pretirane. To so zagovorniki napredka tudi dobro vedeli. Popit celo meni, da slovenska podjetja niso konkurenčna tujim in da je jugoslovanski trg preveč nezahteven.

Kraigher si prizadeva za “zakon vrednosti”², ki pa ne predstavlja alternative administrativnim ukrepom. Administrativni posegi pa morajo biti seveda postavljeni tako, “da je njihova perspektiva socialističen razvoj, ne pa reševanje monopolov, koncernov in raznih imperialističnih grupacij. To je funkcija plana in za mene ni karakteristika in osnovni instrument socializma’.”

² kitajci imajo isti problem leta 1979

(Repe,1989: 1510) Kraigher meni, da ne gre za probleme, ki bi bili samo jugoslovanski ali slovenski, pač pa za krizo celotnega svetovnega socializma, kar se vidi v odnosu do Sovjetske Zveze in Kitajske.

2.1.4. Kampanja

Vsemu temu sledi kampanja, ki jo sproži zveza komunistov in druge organizacije za izkoreninjanje raznih deformacij v družbi, ki se razširi na vsa področja življenja, še najbolj pa na gospodarstvo. Kritizira potrošništvo: nabavo avtomobilov, zidavo hiš, visoke dohodke, prejete poleg plač.

Kritike zajemajo, kot ugotavlja Bilandžić (1980: 284) tudi prikrivanje razponov v osebnih dohodkih, lokalizem, partikularizem pri obnašanju delovnih kolektivov, neodgovornost nekaterih vodilnih, predvsem Kraigherja in Kavčiča, ki imata razkošne vile in vikend ob morju. Kampanja delno zatre tovrstna ravnanja in družbene pojave, toda s tem se pojavi krepitev centralizma. V nekaterih okoljih pa gredo še dlje in začnejo z "lovom na čarovnice".

Repe (1990: 226) opozarja, da pa se kritike niso posvetile bistvu problema - neustreznemu sistemu. Raje so zajemale posledice tega neučinkovitega in zapletenega sistema. Posledice pa so bile: napačna gospodarska usmeritev, nerentabilnost, draga in neekonomična organiziranost dela, investiranje ne glede na potrebe in zmožnosti.

Celotno dogajanje, ki je sprva omejeno na gospodarstvo, preide na področje politike in se na koncu odraža v globalnem državnem sporu za prevlado v vrhu med zagovorniki preizkušenega modela ter med reformatorji, ki bi samoupravni socializem približali zahodnemu tipu tržnega gospodarstva.

V obdobju politične in administrativne intervencije v avtonomnih in samoupravnih pravicah delovnih kolektivov pa se celo začne dozdevati, da bo proces deetatizacije, samoupravljanja in demokratizacije blokiran ter da so sile, ki zagovarjajo preizkušen centralistični model, zmagale (glej Repe,1990: 228).

2.1.5. Začetek oblikovanja ustave

Zaostrovanje političnih razmer, razdvojenost iskanja izhodov iz krize, prepričanost v vsemogočnost političnega sistema, ki naj bi nadomestil nekatere vmesne stopnje odločanja in organiziranosti – vse to je vplivalo na oblikovanje nove ustave leta 1963.

Prvotna zasnova ustave je bila precej radikalna, a bila je popravljena zaradi kasnejših dogodkov, ki so narekovali njeno spremembo, kompromise in prilagajanja.

Z novo ustavo je bil uveden institut omejitve reelekcije in rotacije, da bi se preprečile težnje spreminjanja upravljalških funkcij v oblast nad ljudmi (glej Bilandžić, 1980: 288).

Politika se je iz oblikovanja ustav umaknila in tako so delo prevzeli pravniki, ki so, kot navaja Bilandžić (1980: 228), imeli pri svojem delu kar nekaj težav, saj so se še držali pravniških državotvornih pogledov. Republike niso več imele svoje suverene in državotvorne pravice. V centralizirani vlogi federacije so dobile podrejeno vlogo. Zato so se slovenski politiki lotili popravljanja ustave.

Razprava o ustavi ter ustava sama sta sprejeli večinoma etatično ekonomsko strukturo, ustava je celo dala družbenopolitičnim skupnostim odločilne pravice in sredstva za razvoj gospodarstva, ni pa prišlo do korenitejših sprememb v ustavi.

Odnosi s SZ se umirijo, kar pa privede do ponovne vzpostavitve trdega socializma – lahko bi mu rekli realsocializem, saj se zgleduje po sovjetskem vzorcu. Po vseh konfliktih med decentralisti, unitaristi, Slovenci in ostalimi narodi, reformatorji in nazadnjaki, se leta 1962 tehtnica obrne v stran zagovornikov trdega socializma.

2.1.6. Reševanje problema nacionalnega vprašanja v SFRJ

Problema so se lotili z zatiranjem vsakršne nacionalnosti in poskušali ustanoviti nekakšno „jugoslovanskost“. Tu sta se porajali dve alternativni, ki bi lahko rešili problem nacionalnega vprašanja.

Prva rešitev konflikta med integralnim jugoslovanstvom in zahtevami po večji samostojnosti, ki jo navaja Bilandžić (1980: 342), je bila krepitev socializma kot povezovalno osnovo jugoslovanskih narodov. Vsi jugoslovanski narodi naj bi delovali v smeri graditve socializma in socialističnih odnosov.

Poleg tega so se zavzemali za uresničevanje enotnosti misli in akcije v ZKJ, (kar je po Bilandžiću označena kot druga rešitev), zlasti v centralnem vodstvu, ki naj bi se zgodila na podlagi družbenih sprememb, ki bi zagotovile hitrejši razvoj samoupravljanja in čimbolj enakopravne mednacionalne odnose. To kar bi zagotavljalo večjo enotnost in povezanost Jugoslavije.

Zatiranje unitaristične zavesti in idejno-politično obračunavanje z državnocentralističnim sistemom sta bila pogoja za kasnejšo ustavno reformo federacije.

Nacionalno vprašanje se rešuje na način, ki daje socializmu ogromno prednost in mu priznava vse zasluge, tudi tiste, ki zadevajo nacionalno vprašanje. Mnenje politikov na 8. kongresu CK KPJ je namreč, da je KPJ rešila problem narodnega vprašanja, saj je ponovno vzpostavila zaupanje jugoslovanskih narodov v Partijo in s tem tudi v jugoslovansko enotnost. (glej Bilandžić, 1980: 347)

Po drugi strani pa se bojijo preteče nevarnosti po birokratski centralizaciji, unitarizmu in hegemonizmu. Posamezniki, ki imajo take težnje, ne morejo ostati v KPJ, kar se kasneje pokaže v odstavitvi Rankoviča, ki je imel očitne in nedvoumne težnje po srbski hegemoniji in unitarizmu v SFRJ.

Zato je vodstvo ZKJ pozvalo ZK, naj se bojuje proti tako nacionalizmu kot tudi proti unitarizmu in uveljavljanju nacionalnega faktorja v družbenem razvoju. Toda obstoječa samoupravljalna ekonomska struktura pa meni Bilandžić (1980: 347), je bila s temi pojavi v jasnem protislovju; z ekonomskim centralizmom in načelom enakopravnosti narodov je bila nezdružljiva.

2.1.7. Pred reformo 1965

Po neuspeli gospodarski reformi leta 1961 je bil položaj dokaj neugoden. In po nekaj letih je postalo jasno, da je gospodarski sistem resnično v krizi in bi ga rešila le korenita sprememba. Saj so „Osrednji problemi so ostali nerešeni (deficit v plačilni bilanci, nestabilno notranje tržišče, nesorazmerje med bazično in predelovalno industrijo, negospodarska investicijska vlaganja, nizka storilnost itn.)... Zato se je v letih 1962 in 1964 na vseh oblastvenih ravneh krepilo prepričanje, da je prav gospodarski sistem izvor in pospeševalec nesprejemljivih deformacij in protislovij“.(Prinčič v Drnovšek, Rozman, Vodopivec,1996: 290).

Etatizem, je poskrbel, da je vse gospodarstvo poslovalo kot en sam državni monopol. To je pomenilo, da posamezno podjetje ne igra pomembne vloge, pa tudi če posluje z izgubo. Z vidika celotnega gospodarskega ustroja so vsi ljudje dobili plače iz državnega proračuna ne glede na poslovanje podjetja³

Delavsko samoupravljanje naj bi pomenilo način poslovanja podjetij nekje med etatizmom in kapitalizmom, kajti samoupravljanje cene in akumulacija neposredno vplivata na družbeno ekonomski položaj delavcev. Uvedba delavskega samoupravljanja bi rešila vprašanje cen (glej Bilandžič,1980: 298).

Decembra 1964 se pojavi zahteva, da se celotna državna akumulacija prenese na gospodarstvo. Tako se je zgodila odprava državnih investicijskih skladov, ki so jih izpeljali proti koncu leta 1964. To pa je bil nekakšen uvod v gospodarsko reformo. Cilji reforme so temeljili na priznavanju prostega delovanja tržnih zakonitosti, odstranitvi državnega posredovanja iz gospodarstva.

Sredi šestdesetih je predsednik zvezne vlade in podpredsednik odbora za gospodarstvo Boris Kraigher po dogovoru s Kardeljem predlagal gospodarsko reformo in jo začel tudi izpeljevati. Po Kraigherjevi smrti⁴ je njegovo vizijo in delo nadaljeval njegov varovanec Stane Kavčič. Z njim

³ tako kot kitajski veliki lonec *daguofan*, kjer je deloval isti princip

⁴ Umrli je leta 1967 v prometni nesreči v še vedno nepojasnjenih okoliščinah. Pred smrtjo je nad reformo skoraj obupal, saj je doživela ogromno nasprotovanj.

so se že na začetku začele spremembe, saj je v politiko vnesel rahle novosti.

Repe (1997: 33) navaja Kavičičevo pojmovanje vlade ki naj bi delovala kot samostojen center odločanja in ne kot izvrševalca partijske politike. Po njegovem bi morala biti podrejena predvsem skupščini, kar se je dejansko zgodilo: stališča skupščine je vzela na znanje, pripravljala odgovore na poslanska vprašanja in med zasedanji skupščine praktično uradovala v njenih prostorih.

To je med slovensko javnostjo zelo povečalo njegovo priljubljenost, kar mu je zamerila predvsem stara garnitura s Kardeljem na čelu. Že takrat so se kazala nasprotovanja med njim in Kardeljem

2.1.8. Označitev obdobja med reformo gospodarstva

Gre za močno protislovno obdobje, v katerem se mešajo elementi stare ureditve in načina političnega odločanja z novim – decentralizacijo politične moči in tendencami po neodvisnejši vlogi republik od federacije. Republike se polagoma začenjajo boriti za svoje interese. Meje se odpirajo, kar pomeni možnost konkurence, vendar pa povzročajo tudi beg možganov, kar za Jugoslavijo in konkretnije za Slovenijo ni pozitivno.

Z uvajanjem reforme dobijo gospodarska vprašanja večjo težo, zraven pa se kristalizira spoznanje, da brez ustreznega političnega sistema in demokracije ni tržne ekonomije. V obdobju vsesplošnega iskanja novega modela bolj demokratične, v svet odprte in tržno učinkovite družbe opozarja Repe (1992: 719), se pojavljajo silna prizadevanja, da bi ohranili staro. Slovenija takrat najbolj občuti neučinkovitost in togost, zaprtega, centraliziranega in v težko industrijo usmerjenega modela. Prav zato se politično vodstvo toliko močneje upira odločitvam in posegom iz centra.

Prihaja do spoznanj, da se razvitost začne tam, kjer se industrijska družba neha in pridobiva na teži kvaliteta namesto kvantitete; poudarja se intenzivnost in ne ekstenzivnost, ideološki kriteriji pa dajo prednost znanju, strokovnosti in inovativnosti.

Ta proces, ki se je v Sloveniji že začel, so ovirali na vse mogoče načine. Odvisen je bil od jugoslovanskih razmer in znotrajpartijskega boja za oblast in se ni mogel razviti do konca, saj je bil zaustavljen na pol poti in ni presegel okvirov, v katerih se je razvil. Iz demokratizacije se

takrat ni mogla razviti demokracija (glej Repe,1992: 719).

2.1.9. Pluralizacija družbe

V Jugoslaviji ni bilo strankarsko organizirane opozicije. Kljub temu je kritika ravnanja oblasti obstajala, in sicer predvsem skozi kulturne boje (v petdesetih politik Đilas, konec petdesetih Revija 57, začetek šestdesetih revija Perspektive, pa seveda Cerkev, ki je bila edina organizirana opozicija v takratnem času).

Oblast je sicer dovoljevala neko vrsto omejenega pluralizma, ki pa je bil pogojen s prepovedjo političnega združevanja in "tolerančno mejo", do katere je ta dejavnost lahko segla (glej Repe,1997: 34). Revije, ki so bile opozicijsko obarvane oz. kritične do oblasti, je le-ta po krajšem ali daljšem času izhajanja ukinila, ko so prestopile mejo, ki je običajno pomenila prehod od kritike kulturne politike h kritiki politike nasploh.

Zunajpartijska opozicija je imela med drugim tudi naslednje lastnosti: močna kulturna tradicija, ki je v slovenski zgodovini imela tudi političen naboj, majhnost slovenskega prostora, kjer se v vrhu družbene sfere skorajda vsi poznajo med seboj, relativno šibek intelektualni potencial, kar pomeni, da je bilo za oblast koristno, če je dopuščala nadzorovano opozicijo in od nje črpala ideje in jih prilagajala svoji politiki, velik del pripadnikov zunajpartijske opozicije je nekoč pripadal partiji. Opozicija ali bolje rečeno alternativa se je zato oblikovala znotraj edine partije, kar po Repetu imenujemo "partijski liberalizem". (glej Repe,1997: 34) Zaradi vseh teh razlogov je bila meja med zunajpartijsko opozicijo in oblastjo bolj zabrisana kot v drugih vzhodnoevropskih državah, kjer sta to označevala dva popolnoma ločena miselna in življenjska kroga. Vendar pa je bila opozicija drugačne oblike, prenesena direktno na civilno družbo v času študentskih demonstracij 1968 in v času raznih nacionalizmov v 60. letih. Kot nekakšen primer organiziranja pa avtor navaja naslednji primer: "Politični vrh (zlasti Edvard Kardelj) se je za preoblikovanje SZDL odločil zaradi bojazni, da ne bi Češkoslovaška v času praške pomladi pri demokratizaciji prehitela Jugoslavije oz. Slovenije. Po intervenciji sil varšavskega pakta na Češkoslovaškem pa se je odnos do demokratičnih procesov tudi v Jugoslaviji znova zaostрил; v končni verziji dokumenta od predlaganih sprememb *ni ostalo skoraj nič.*" (Repe v Drnovšek, Rozman,

Vodopivec,1996: 322).

2.1.10. Študentske demonstracije kot zametki civilne družbe ali kot podpora unitarizmu in centralizmu

Ko je padla avtoritarna avtokratsko centralistična grupacija, je družbeno politično življenje v državi stopilo v novo fazo. Začel se je razmah demokratizacije, le-ta pa je omogočala čedalje svobodnejše politično življenje. Sčasoma se je ustvarilo vedno več centrov politične moči, državni in politični organi republik so postajali samostojnejši. Med procesom demokratizacije se je krepila družbenopolitična kritika, ki se je razvijala v vseh okoljih (glej Bilandžić,1980: 332).

Na začetku, leta 1967, so se v študentskem listu Tribuna vedno pogosteje pojavljali kritični članki, ki so bili proti večanju socialnih razlik, pomanjkanju delovnih mest, odpravljanju privilegijev, razhajanju med dejansko in deklarirano vlogo samoupravljanja in proti odnosu domačih oblasti do kritičnih intelektualcev ter za demokratizacijo ZKJ. Socialne razlike in brezposelnost so se pojavili kot posledice gospodarske reforme, ko je trg dobil večjo vlogo in se je državni administrativni etatizem krhal.

Slovensko in jugoslovansko študentsko gibanje je imelo, za razliko od ostalih evropskih gibanj v tistem času, pozitiven odnos do oblasti. Študentske demonstracije so zahtevale izboljšanje tudi študentskega standarda in bile nekako v sozvočju z demonstracijami v Zagrebu in Beogradu. Kljub tem prizadevanjem so bile študentske demonstracije protislovne in večplastne, saj so bile nekakšna mešanica, ki se je raztezala najprej kot posledica univerzalne, ekonomske in intelektualne krize evropske družbe, po drugi strani pa *“je šlo za očiten poskus sprememb tiste smeri družbenega razvoja, ki je bil transiran z ekonomsko in družbeno reformo leta 1965”* (Bilandžić v Repe,1992: 730). Študentske zahteve so zahtevale prav to, kar je bilo le ideologija in fraza v programu socialističnih subjektivnih sil, saj so bile skoncentrirane v odpravo velikih socialnih razlik, dosledno upoštevanje načela delitve po delu, odpravo monopolov in privilegijev, skratka v egalitarizem; in sicer po izdelavi dolgoročnega gospodarskega koncepta, ki naj bi rešil tedanjo krizo zaposlovanja, po razvoju samoupravljanja in demokratizacije zveze komunistov. Repe meni, da je bilo bistvo demonstracij zgolj povzročanje konflikta v partijskem vodstvu.

Vendar pa študentske demonstracije v Ljubljani niso bile neposredno povezane z Beogradom in Zagrebom. Gibanje ni bilo tako revolucionarno kot v Beogradu, saj je bilo omejeno na študentska vprašanja in je zahtevalo predvsem modernizacijo izobraževalnega procesa in reformo univerze. Tedaj v Sloveniji ni bilo uličnih demonstracij tako kot v Beogradu.

Slovensko študentsko gibanje se je v resnici dogajalo v taki obliki leta 1964, ko je vlada ukinila revijo *Perspektive*. Kasneje se ni pridružila beograjskim demonstrantom, saj so bili le-ti proti reformam gospodarskega sistema (glej Repe, 2003: 104). Očitno je šlo za poskus, spremeniti smer družbenega razvoja, ki je bila načrtovana z gospodarsko in družbeno reformo. (glej Bilandžić, 1980: 330)

Konservativna, unitaristična, centralistična in rankovistična struja naj bi, opozarja Baletić (1990: 360), organizirala študentske demonstracije v Beogradu. V celem spektru študentskih zahtev je bila prav ta skupina agens demonstracij, njen cilj pa je bil zrušitev reforme in vzpostavitev neocentrizma, saj z reformo Beograd ne bi bil več center finančne in ekonomske moči, ampak le administrativno središče. (Torej so bile demonstracije v Beogradu odločno nacionalistične in centralistične narave.) Tega sta se ustrašila tudi Kardelj in Bakarič in sta kasneje proglasila svoje lastne reforme za protirevolucionarne, saj bi gospodarska reforma uspela le, če bi temeljila na izraziti suverenosti republik. Kljub vsemu je šlo za nekakšen zametek civilne družbe, ki se je sama od sebe organizirala proteste in nasprotovala političnim ukrepom, pa čeprav na napačen način oz. proti demokratizaciji gospodarstva in politike.

Partijsko vodstvo, konkretno Tito, vztraja v tem, da mora KP delovati po principu demokratičnega centralizma, komunisti edino lahko idejno usmerjajo razvoj; imeti morajo moč, s katero bodo spregovorili skozi skupščino in izvršni svet, skozi vse družbene forume in skozi celotno samoupravljanje (glej Repe, 1992). Spet se je delovanje družbe močno približalo meji "politične tolerance". Politični pluralizem je bil spet onemogočen, saj "izven ZK ne more biti nobena politična sila v državi, ki bi omogočala nadaljnji razvoj reforme." (Zapisnik 41. seje IK CK ZKJ v Repe, 1992: 733)

2.1.11. Cestna aferi

Kavčičeva ekipa si je zadala nov ekonomski projekt in to je bil avtocestni križ v Sloveniji, ki se je začel uresničevati šele mnogo kasneje. Kavčič je z njim hotel slediti takratni razviti zahodni Evropi in njenim državam, ki so gradile cestno infrastrukturo prav v tem času. Uresničljiv bi bil samo z mednarodnimi krediti, ki so prihajali prek federacije, kajti tedanja Slovenija takega zalogaja ni bila finančno sposobna sama izpeljati. Problem pa je bil v glavnem v glavah vodilnih politikov, povezan s tem, do kje bi lahko uvajali tržne zakonitosti in svobodo trga, ne da bi izgubili oblast in položaje (Repe, 2004: 14). Repe tudi navaja, da je IS SRS leta 1969 ostro kritiziral odločitev zveznega izvršnega sveta o cestnih kreditih. Le-ta je pod predsedstvom Mitje Ribičiča v predlogu za razdelitev mednarodnega posojila za gradnjo cest izpustil dva odseka avtoceste Šentilj - Nova Gorica (Hoče - Levec, Postojna - Razdrto).

Obtožba je povzročila politično krizo in nevarnost, da bo padla zvezna vlada, na čelu katere je bil prav takrat Mitja Ribičič. Razmere pa so se zaostrele zato, ker se je prvič v povojni zgodovini zgodilo, da se je neka republika javno uprla sklepu federacije. (glej Repe, 1992: 746) Zato so bila 1969 poleti sklicana politična vodstva republik na Brionih; konzervativnejši del vodstva, privržen Kardelju, konkretnije France Popit, predsednik CK ZKS in Sergej Kraigher, predsednik skupščine pa so z liberalnejšo strujo obračunavali. Slovenski izvršni svet se je zavzemal predvsem za upoštevanje ekonomskih in prometnih kriterijev, medtem ko je zvezna vlada izhajala iz načela paritete. Slovenska vlada je za razliko od nerazvitih, ki so kar naprej zamujali s pripravo projektov in svojo nezmožnostjo kritja 60% kreditov, vse to izpolnjevala.

Slovenska vlada je ostro nasprotovala odločitvi, saj se ji je zdelo, da Slovenija iz zveznega centra za izgradnjo infrastrukture dobiva premalo. Z lastnimi sredstvi je namreč zgradila luko Koper, brniško letališče, medtem ko so nerazviti dobivali ogromno podpore od zvezne vlade. Zvezna politika pa je seveda po lastni presoji uravnavala posojila in kredite. Vlada je takrat dobila ogromno spontano podporo javnosti.

Cestna aferi je povzročila tudi mednacionalna obtoževanja. Srbi in Hrvatje so se sprli glede megalomanskih investicij v Srbiji. Začeli so se pojavljati mednacionalni konflikti, cestna aferi pa je dobivala vse bolj jugoslovanske razsežnosti. Tito je ostro obsodil mednacionalne spore.

Obsodil je "čisti nacionalni interes" in se skliceval na interes delavskega razreda. Slovensko vlado je obtožil rušenja enotnosti, monolitnosti države in skupnosti.

Cestno afero so obsodili zaradi različnih vzrokov, ki jih navaja Repe (1992: 767):

- vlada je enostransko razlagala delovnim ljudem narodne interese, in sicer proti centru, ki naj bi ogrožal reformo in realizacijo tega interesa,
- šlo je za široko in množično akcijo in ne za stališča posameznih slovenskih funkcionarjev, kar je dalo zadevi dodatno težo,
- zaradi ugleda vlade v mednarodnem smislu, saj se to Jugoslaviji kot zgledu socialističnih držav ne bi smelo zgoditi,
- povzročila je nasprotovanja med razvitimi in nerazvitimi,
- posledice so bile politična nekultura, grobost, sumničenje in etiketiranje posameznikov.

Končni sklep je bil, da ZIS ne more spreminjati sklepa pod pritiskom. Repe (1997: 35) opozarja na razlike, ki so se začele kazati po sestanku na Brionih v slovenskem vodstvu, in sicer delitev na Kavčičevce in Popitovce (tedanji izraz).

Po tem je leta 1969 Kardelj na razširjeni seji sekretariata CK ZKS koncipiral novo/staro politično usmeritev, ki se je uveljavila po Kavčičevem odstopu nekaj let kasneje. Kardelj je poudaril vlogo in enotnost zveze komunistov, ki mora imeti vedno prednost pred nacionalnimi interesi, njena vloga pa ne sme biti nikoli ogrožena. Celotno situacijo, ki se je zgodila po "cestni aferi", je analiziral in dokazoval, da „Slovenija ni izkoriščana in da nima druge perspektive kot jugoslovansko in socialistično“ (Prunk, 1998: 165).

Vendar pa je takratno ekonomsko politiko načrtoval Beograd, in sicer po potrebah in kriterijih nerazvitih delovnih ljudi Jugoslavije.

Predlog pripadnikov realsocializma za nadaljnega razvoja je bila permanentna revolucija s kampanjskimi političnimi skoki, napolnjenimi reformami, ki so spodbujale povprečje, negativno kadrovske selekcije, preživetimi težami o enotnem delavskem razredu z vodstvom v KP, ki je poklicana, da vodi delavce, saj ve veliko več od njih (Repe, 1997: 35).

2.1.12. Kavčičev odstop in zaton gospodarskih reform

Končni obračun z liberalistično strujo se je slutil že precej pred 136. interno razširjeno sejo sekretariata CK ZKS in 29. oktobra 1972. To sta bila predvsem končna in dokončna udarca tej struji. Prej pa se je pritisk politikov kazal preko reakcij na tako imenovane "afere" in "ekscese", za kar je bil označen vsak poskus spreminjanja obstoječega stanja na ideološkem in tudi kadrovskem področju.

Pokazatelji naraščanja moči konservativnega starejšega dela partije so bile kritike delovanja izvršnega sveta in gospodarske zbornice kot samostojnih centrov odtujene moči, ki ne upošteva dogovorjene partijske politike, kritike v vzgoji in izobraževanju (težnje po razločevanju profesorjev in raziskovalcev), kritike na gospodarsko-političnem področju, v obračunavanju s "tehnokratsko" naravnanimi, "nesamoupravno" naravnanimi direktorji v nekaterih podjetjih, v zahtevah po socialni enakosti, v sredstvih javnega obveščanja, kulturi ...

Vse to, še posebej pa usmerjenost v socialno enakost, je bilo usodno za nadaljnji razvoj liberalizma in z njim tudi reform. Natančneje: točka o socialni enakosti je postala osrednji motiv politike v naslednjih letih. Razprave na to temo so se glasile in prihajale do zaključkov, da "se delitev po delu ... ne uresničuje s stihijskim delovanjem blagovno tržnih zakonitosti, temveč je rezultat družbenega dogovora, torej zavestnega usklajevanja često nasprotujočih si interesov udeležencev v delitvenem procesu. Delitev dohodka je torej izrazito družbeni proces, v katerem se ne dogaja ničesar, kar ne bi imelo poleg ekonomskega tudi družbenega pomena." (Teze za obravnavo socialne diferenciacije na 3.seji konference ZKS v Repe, 1992: 875).

Kavčič, njegova politika in liberalistična struja nasploh je doživela konec s pismom mestne konference ZKS, ki ga je 25 oktobra 1972 le-ta poslala CK-ju. Glavni pobudnik je bil Vinko Hafner, novi sekretar mestnega komiteja. Hafner je na obravnavi prevzel vlogo glavnega tožilca. Ko je Kavčiča na njegovo željo obiskal, mu je očital predvsem, da ni razumel delavskega razreda, da je forsiral srednje sloje, podcenjeval vlogo ZK, zbiral kadre po osebnem okusu, bil nedosleden pri socialni diferenciaciji in povzročal republiško neenotnost (glej Kavčič, 1989: 45).

Kavčiča so kritizirali tudi zaradi zavrnitve položaja predsednika zvezne vlade. (glej Repe, 1997: 33).. Očitani so mu, da njegova vlada od 1967 do 1972 ni naredila nobenega velikega projekta. V tistem času so pomenili veliki projekti železnice in jeklarne.

Po Kavčičevem odstopu je postalo vse, kar je zagovarjal (tržna usmeritev gospodarstva, demokratizacija KP, zmanjšanje vloge države na trgu, povezave, tekmovanje s tujino) postalo ideološko sporno, saj se je konservativna struja odločno uprla terciarizaciji gospodarstva. Zato se je znova zgodilo, da so investirali v težko industrijo (glej Repe, 2004: 14). „Toda z odstranitvijo liberalnih komunistov je bila pod oznako tehokratov odstranjena tudi struja, ki se je zavzemala za tehnološko modernizacijo, za bolj tržno in učinkovito gospodarjenje in za realnejši razvoj samoupravljanja“ (Prunk, 1998: 166).

2.1.13. Svinčena leta in nova slovenska ustava

Konec liberalizma se je kazal v letu 1971, ko so obračunali s 25 poslanci. Gledano na celotno Jugoslavijo pa je do obračuna z liberalno strujo in s tem tudi z raznimi nacionalisti prišlo konec leta 1971. Na Hrvaškem je Tito pred sejama 30.11. in 1.6. liberalcem odrekel podporo, temu pa so sledili odstopi vidnih politikov, partijske čistke, sodno in administrativno preganjanje v partiji oziroma izven nje, kjer je pač bila partijska opozicija (glej Repe v Drnovšek, Rozman, Vodopivec, 1996: 334).

Del slovenskega gospodarstva je bil še naprej usmerjen na zahod, ostajal je konkurenčen z zahodnimi državami, ohranil se je tudi velik del slovenskega menedžerskega sloja. Liberalizem pa je kljub zatonu pustil posledice predvsem v gospodarstvu, saj začetih projektov, ki so bili zastavljeni v obdobju reform, ni bilo mogoče kar zaustaviti (glej Repe, 2004). V politiki so se ohranjali različni pogledi (vendar ne naglas) in čakali na osemdeseta leta.

Novo usmeritev je Stane Dolanc v pogovoru z dalmatinskimi komunisti označil takole:

Predvsem nam mora biti jasno, da smo komunisti v tej državi na oblasti. Ko ne bi bili, bi to pomenilo, da je kdo drug, vendar pa to ni in nikoli ne bo. Pravimo, da imamo oblast

delavskega razreda, ZK je najodgovornejši, najnaprednejši in najbolj zavestni del delavskega razreda in potemtakem ZK drži oblast v svojih rokah ...ZK je že pred šestimi leti nehala neposredno vplivati na izbiro kadrov na področjih, ki so življenjskega pomena za našo družbo ... pretehtali bomo, kako naj ZK znova prevzame mesto, ki ji gre in odgovornost, ki jo ima v družbi za kadrovske politiko, in zahtevali bomo, da samoupravni in drugi družbeni organi izvajajo kadrovske politiko ZK, toda na nekaterih področjih v družbi je ZK neposredno odgovorna in mora dobiti pravico, da neposredno vpliva na kadrovske rešitve. Tako ne gre več naprej. Lahko vam rečem, da je CK ZKS že sprejel takšno stališče. (Repe,2003: 289)

V ustava 1974 je bila Jugoslavija zvezna republika, v kateri so bili narodi in narodnosti enakopravni. „Federativno načelo je vsakemu narodu priznavalo pravico do samoodločbe in odcepitve. Izhajalo je iz načela primarnosti republik in pokrajin, v katerih državljani uresničujejo svoje pravice. Pri pristojnostih, prenesenih na zvezo, je bilo odločanje zasnovano na sporazumevanju in dogovarjanju s soglasjem, ter na enakopravnosti republik in pokrajin, ki sta bili v glavnem izenačeni z republikami” (Prunk, 1998:167).

Kljub povečani avtonomnosti republic in s tem tudi Slovenije, je ustava ohranila poleg pravice do samoodločbe tudi “tezo o neločljivi povezanosti slovenskega naroda z drugimi federacijami” (Prunk, 1998: 168).

Liberalizem iz 60-ih in začetka 70-ih let je temeljil na prepričanju, da sedanji sistem potrebuje več širine, več spoštovanja posameznika, svobodno iniciativo, zmanjšano in spremenjeno vlogo ZK, več decentralizacije, republiške samostojnosti. Bil je prepričan, da so potrebne tako gospodarske spremembe, kot politične spremembe. Šlo je za nekakšen poskus, reformirati socializem, vendar razmere še niso bile zrele, saj je imel Tito za kaj takega premočno vlogo v državi, omejeval jih je jugoslovanski okvir, ki tega ni dopuščal, pa tudi dogajanja v svetu, saj je Jugoslavija uživala posebno vlogo in ni spadala ne k vzhodnemu in ne k zahodnemu bloku. Zato je bil liberalizem obsojen na propad, saj bi omogočil sčasoma neko socialdemokratsko varianto socializma, ki bi nujno vodila do politične pluralizacije. Kljub porazu pa je bilo jasno, da Jugoslavija s takim gospodarstvom ne bo mogla več dolgo shajati in bo moral biti uveden tržni

sistem (glej Repe,2004: 14).

Formalno se je obdobje reformnega liberalizma končalo z 29. sejo 4.11.1972. Sekretariat je v 37 strani dolgem referatu kot poročilu o dveletnem delu sekretarijata, ocenili delo sekretarijata, kritizirali Kavčiča, Kreseta in Kropuška. Brez izjeme so vsi razpravljajci podprli referat. Na koncu pa je Popit še prebral kratko Kavčičevo ostavko na članstvo v predsedstvu ZKJ; s tem je bilo konec obdobja liberalizma. Kavčič je še naprej ostal koprski poslanec, vendar na seje ni prihajal, prišel je le na proglasitev ustave leta 1974, kar mu je verjetno velevala dolžnost (glej Repe,1992: 903).

Repe (v Drnovšek, Rozman, Vodopivec,1996: 334) opozarja na dogodke v naslednjih mesecih, ko je sledil obračun s Kavčičevimi privrženci in kritičnimi intelektualci. Zadnja faza obračuna je zadela univerzitetno avtonomijo, zlasti posamezne fakultete, najbolj znan pa je primer odstranitev 4 profesorjev iz pedagoškega procesa na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo leta 1975, saj je bila to šibka točka vodstva ZKS, ki je fakulteto ustanovilo kot politično šolo CK ZKS. Nekateri od privržencev liberalizma so se njegovi usmeritvi pod pritiskom razmer odrekli, da bi se obdržali v političnem življenju ali poklicu. Posamezniki pa so kasneje celo sodelovali pri njegovi politični obsodbi. Po obračunu je moralo okrog 300 vodilnih ljudi izstopiti iz različnih področjih družbenega življenja.

2.2. Ekonomski aspekt

2.2.1. Uvod v reforme

Že od leta 1952 se je v jugoslovanskem gospodarstvu odvijal stalen proces decentralizacije, oblikovanja tržnih odnosov, povečanja neodvisnosti gospodarskih subjektov. Ta proces je bil spremljan z določenimi adaptacijami državnega aparata. Medtem so se vrstile spremembe v aparatu, strokovno usposabljanje kadra, spremembe (delne) v metodah planiranja in kontrole gospodarskih procesov, proučevanje funkcioniranja samoupravnega gospodarskega mehanizma in kot rezultat možnost predvidevanja in usmerjanja gospodarskih gibanj – vse to pa je zaostalo za potrebami gospodarstva. To zaostajanje pa se je še potenciralo s hitro gospodarsko rastjo, ki je bila rezultat osvobodjene iniciative samoupravnih proizvajalcev, ki je v osmih letih podvojil skupaj in gotovo potrojil industrijsko proizvodnjo. Razlika med sposobnostjo organov ekonomske politike in potrebami gospodarstva se je prvič zares pokazala leta 1961.

Pred uvajanjem reform v gospodarstvu, so se zgodile uvedne spremembe v njem, ki so na nek način odprle pot tudi gospodarskim reformam. Zgodile so se zaradi pritiskov idejnopolitične koncepcije ZKJ o samoupravljanju, nujnosti razvoja blagovne proizvodnje, načela dohodka ter vedno večjih zahtev po racionalnejšem gospodarstvu (glej Bilandžić, 1980: 303).

Na področju delitve dohodka med gospodarskimi podjetji in državo so se zgodile naslednje spremembe, ki jih navaja Bilandžić (1980: 303):

- odpravljen je prispevek na izredni prihodek podjetij oz. davek na visoko produktivnost,
- odpravljeni so prispevki družbenim investicijskim skladom. Vsi investicijski skladi so ukinjeni. Osnovna masa akumulacije se prenese iz države na gospodarske organizacije (podjetja). Državni kapitali iz investicijskih skladov niso izročeni proizvodnim gospodarskim organizacijam, pač pa zveznim, republiškim in komunalnim bankam, kar je povzročilo povečano moč bank; temu sledijo spori v prihodnosti, odpravljen je prispevek iz dohodka temeljnim gospodarskim panogam (kasneje 1965 pa vsemu gospodarstvu).

V sistemu dohodka se je s tem zelo poenostavil sistem prispevkov in davkov. Podjetje je, kot omenja Bilandžić (1980: 303) odtlej plačevalo le:

- prispevek na poslovni sklad "kapital" in
- prispevek na osebne dohodke.

Rezultat tega je, da se vsak prihranek obdrži v delovnem kolektivu (last kolektiva, podjetja), denar, ki je bil namenjen za akumulacijo (odveden v sklad za razvoj podjetja), ni več obremenjen z nobenimi davki in prispevki, denar pa, ki je bil namenjen za osebne dohodke, je močno obremenjen, saj je s tem postal temelj za vse prispevke in dohodke (glej Bilandžič, 1980: 303).

Zakon o financiranju družbenopolitičnih skupnosti je leta 1964 uvedel v odnose politično-teritorialne skupnosti ekonomsko načelo, da občani vsake skupnosti sami nosijo stroške za opravljanje vseh vrst družbenih služb (kot so zdravstvo, prosveta, kultura, državna uprava). Republika, ki s svojimi prihodki ne more kriti minimalnih potreb, izjemoma dobi dopolnilna sredstva federacije. Tako so se sredstva federacije nominalno povečala za 6%, drugih družbenopolitičnih skupnosti pa za 21% - republike in komune. Zaradi sprememb v instrumentih delitve in v cenah so se povečala materialna sredstva gospodarskih organizacij (podjetij).

Del neto produkta, ki je pripadal gospodarskim organizacijam, se je leta 1964 povečal za 56% glede na leto prej, kar je veliko hitreje, kot se je povečal del za skupnost, kar je znašalo 18%. V celotnem neto produktu se je povečal delež tistega dela neto produkta, ki pripada gospodarskim organizacijam (to je od 44,8% leta 1963 na 52% leta 1964) (glej Bilandžič, 1980: 304). Te spremembe so prinesle velik uspeh v poslovanju gospodarskih organizacij pri izkoriščanju sredstev leta 1964. Na 100 dinarjev vloženih sredstev je v gospodarstvu Jugoslavije neto produkt v letu 1964 znašal 42,9 dinarja, kar je 5,3 dinarja več kot leto prej. Hkrati je neto dohodek znašal 28,8 dinarja, kar je 2,8 dinarja več kot leto prej. (glej Bilandžič, 1980: 304)

Spremembe v gospodarstvu leta 1964 so bile pomembne, a avtor opozarja, da niso spremenile celotnega sistema in niso zadovoljile programskih dokumentov, sprejetih leta 1964. Kajti ti dokumenti so zahtevali vsestranske spremembe, še posebej pa širše in popolnejše delovanje zakonitosti blagovne proizvodnje in radikalno prerazdelitev narodnega dohodka v korist gospodarstva, s čimer bi lahko združeni proizvajalci prevzemali funkcijo glavnega nosilca razširjene produkcije (glej Bilandžič, 1980: 304).

Vendar pa se že istega leta pokaže, da je državna intervencija preveč avtoritativna, posega v nerešene probleme kolektivov in jim predloži le eno možno rešitev. Ta družbenopolitična intervencija pa bi morala biti prej izjema kot pravilo. Državni posegi v kolektive ostajajo zelo pogosti, vendar pa bi morali biti kolektivi bolj samostojni. Razvoj se ne spreminja v tej smeri, da bi napredovali v delitvi dohodka med družbo in kolektivom in s tem tudi znotraj kolektiva.

Cilji gospodarske reforme

Ti cilji niso nikjer natančno definirani. Gospodarska reforma se je začela kot gospodarska in se nadaljevala oz. zlila v družbeno. Načrt reforme ni imel namena, da bi prešel v družbeno reformo, po svoji težnji pa je bil ta odnos (začetek reforme) izboljšava starega sistema. To se rado pozablja. Kasneje so družbeni elementi prevladali (kasneje Brionski plenum). Gospodarska reforma se je začela kot kratka, vendar se je močno zavlekla. Ekonomski subjekti naj bi postali nosilci odločanja. Zaključili so, da se sredstva preda podjetjem, investicijski fond naj se likvidira (uniči), načrtovalci pa so si belili glave, kako bi financirali investicije.

2.2.2. Koncept gospodarske reforme

Ta koncept po Repetu z drugimi besedami imenujemo tudi ekonomski koncept znotrajpartijskega liberalizma. Kavčič je »*vodil moderno politiko ekonomskega liberalizma s forsiranjem propulzivnih panog*« (Repe 2003, 276). Opiral se je na tehnično inteligenco, zraven pa je sodeloval skoraj celoten znanstveni korpus Slovenije, vsaka disciplina do neke meje in med seboj uravnoteženo in sinhronizirano (glej Repe, 1992: 711). Precej privržencev je imel v gospodarstvu in medijih, manj pa (prav zaradi obračuna s Perspektivami) v kulturi. Njegovi somišljeniki so mu očitali, da nima veliko posluha za na primer širjenje umetniške svobode (glej Repe, 1997: 34). Podpirali so ga revija Teorija in praksa, Gospodarska zbornica SRS, poslovna združenja, banke, nekatere večje delovne organizacije: Gorenje, Krka, Meblo, Novoles, Iskra, Sava Kranj, Metalka, Emona, Ljubljanska banka in drugi (glej Repe, 1992: 711).

Kavčič je nekako nadaljeval reformo, ki jo je zastavil Boris Kraigher in je ni izpeljal, kajti preden bi se mu posrečilo ukreniti karkoli v zvezi z njo, je doživel ogromno nasprotovanj. Kavčič, njegov varovanec, je reformo še enkrat zastavil. Slovensko ekonomijo je hotel terciarizirati.

Poleg bank in trgovin omenja Repe (1992: 711) tudi storitvene dejavnosti, povečanje raziskovanja, svetovanja in znanja v njih, izkoriščanja geoprometne lege Slovenije, transporta v intergralnem smislu, policentričen razvoj Slovenije. Kar se tiče industrije se je zavzemal za prilagojene panoge transporta v integralnem smislu: design (boutique industrijo), inženiring, razvojno-intelektualno intenziteto, inovativnost, informatiko, računalništvo.

Kavčič in njegovi somišljeniki so se zavzemali za “bolj samostojen ekonomski razvoj republik in njihovo večjo neodvisnost v mednarodnih odnosih”(Prunk, 1998: 163). V energetske politiki so predlagali usmeritev na plin, tekoča goriva in jedrsko energijo (dajanje povoda za izgradnjo jedrske elektrarne), v črni metalurgiji preusmeritve na proizvodne programe, večjo finalizacijo izdelkov, več poudarka na trgovino, odpravo zemljiškega maksimuma in povezavo kmetijske proizvodnje s predelovalno industrijo (glej Repe, 1992: 711).

“Naša naloga je, da dobimo zunanje tržišče...naš izvoz je 30 dolarjev na prebivalca. Druge srednje razvite države, med katere se mi sedaj že lahko štejemo, imajo minimalni izvoz na prebivalca 100 dolarjev. Naše proizvodjalne sile so take, da nam to tudi omogočajo, samo treba se je treba temu spoznanju primerno orientirati in boriti”je menil Kavčič (1964b: 238), kajti zelo se je zavzemal za tesne stike z zahodnimi državami ter za povezanost Slovenije z zunanjimi in zahodnimi trgi. Vendar je imel v mislih povezanost s tujim trgom in tudi z jugoslovanskim, ki je konec koncev del svetovnega trga

Repe (1997: 34)navaja različne stvari, za katere se je slovenska vlada zavzemala, med njimi tudi, da bi Slovenija lahko dobivala mednarodna posojila, in za princip kotizacije pri vzdrževanju federacije. Prizadevali so si tudi za večjo samostojnost pri obrambni politiki, pravico do uporabe nacionalnega jezika v vojski (za to si je najbolj prizadeval general Jaka Avšič), za služenje vojaškega roka v domovini in za nacionalno homogene enote.

Reforma in z njo tudi liberalizem, ki jo je vodil Kavčič, naj bi odpirala pot konkurenčnemu boju tekmovanju na trgu in povzročila proces ekonomske selekcije (nekonkurenčna podjetja in organizacije, bi enostavno izpadla iz konkurence); prišlo pa bi tudi do zmanjšanja vloge federacije kar se tiče kreditov, davčnih, zunanjetrgovinskih, carinskih in deviznih režimov.

Kavčič je kritiziral tudi neambiciozne gospodarske projekte, ki da zahtevajo zaprtost in administrativno vmešavanje ter urejanje ekonomskih problemov in v distribucijo (glej Repe, 1992: 714).

Kavčičevi vladi so nasprotovali tudi zaradi praktičnih ukrepov na ekonomskem področju, kajti hotel je uveljaviti ekonomski koncept liberalizma s konkretnim primerom *“sprejetje zakona o proračunskem skladu oziroma skladu za pospeševanje gospodarskega razvoja oziroma sistematičnem zbiranju sredstev za intervencijo, s katerim naj bi iz posebnih virov zbrali sredstva za nepovratno pomoč gospodarstvu ob prehodu na tržni sistem.”* (Repe, 1992: 715) Denar je namenil podjetjem, ki propadajo, a ima vlada v določenem trenutku poseben interes, da obstanejo; denar je bil namenjen tudi za elaborate, nove kapacitete, aplikativne raziskave in izdelave konkretnih podjetij (glej Repe, 1992: 715). S takimi posegi v gospodarstvo naj bi se začelo uvajanje koncepta tržne ekonomije s socialno državo

Skratka: zagovarjal je **nagrajevanje po učinku** dela in sicer z besedami: “Takoj moramo povedati, da se strinjamo s splošno priznanim načelom, da naj se realni standard proizvajalcev dvigne v odvisnosti od njihove produktivnosti oziroma od njihovega kvantuma dela”(Kavčič, 1964b: 191). Nagrajevanje po učinku pa po njegovem poveča proizvodnost in osebni dohodek, ter spremenjeno tržišče. Zaradi višjega osebnega standarda se začnejo spreminjati potrebe in okus potrošnikov, nastajanje boljše devizne situacije pa omogoča širši obseg in raznovrstnejše proizvode iz tujine., nastane konkurenca, ki povzroča razprave o kakovosti, tržni izbiri in ceni dobrin (tržno določene cene)(Kavčič, 1964b).

Zavzemal se je za **enake pogoje za vse** saj je želel, da “se v gospodarstvu in med posameznimi panogami odstrani vse tisto, kar je rezultat prejšnjih administrativno določenih odnosov, ki se danes kažejo predvsem v politiki cen ali z dodatnimi direktnimi obremenitvami ali olajšavami za posamezne panoge”(Kavčič, 1964b: 194)

Zavzemal se je za **večje upoštevanje strokovnjakov ter njihovega mnenja**, ter za **medsebojno prepletanje in soodvisnost umskega in fizičnega dela** (Kavčič, 1964b).

Celotna jugoslovanska država pa je nameravala uvesti naslednje ukrepe, ki jih navaja Horvat (1969):

- stabilizacijo cen,
- povečevanje izvoza in zmanjšanje trgovinskega deficita,
- intenzificiranje proizvodnje,
- razvoj svobodnega trga in
- razvoj podjetniške miselnosti v jugoslovanskih podjetjih. (Horvat, 1969).

2.2.3. Implementacija gospodarske reforme

Gospodarska reforma leta 1961 je zaostila krizo, ki se je pojavila v izčrpanem, pretežno v težko industrijo obrnjenem konceptu iz petdesetih let, vendar ni globlje posegla v ekonomski sistem.

Jugoslovansko gospodarstvo se ni bilo zmožno vključiti v svetovno delitev dela, ni bilo delitve dela niti znotraj Jugoslavije, katera je izgubljala svojo pozicijo na svetovnem tržišču, kvaliteta njenih izdelkov pa je bila vedno slabša, saj je imela zaprto ekonomijo brez konkurence. Reforma iz leta 1965 naj bi ta neracionalen model nekako popravila (Baletić, 1990: 360).

Izhodišče reforme naj bi bila ekonomska suverenost republik in medsebojno povezovanje republik na osnovi skupnih gospodarskih interesov (glej Repe v Drnovšek, Rozman, Vodopivec, 1996: 291). Na področju gospodarskega sistema so se lotili korenitih sprememb, ki naj bi temeljito počistile z dediščino iz administrativnega obdobja, in usmerili gospodarstvo k svobodnejšim družbenoekonomskim odnosom. Izvajanje sprememb v odnosih pa je bilo dokaj težavno, saj jih je konzervativni del partijcev uspešno zaviral. Toda etatizem se je počasi izgubljal na gospodarskem področju, saj je zaviral razvoj gospodarstva in proizvajal politične tovarne, disproporce, drago proizvodnjo, velik plačilni primanjkljaj.

Ukrepe sprejete ob začetku reforme navaja Bilandžić (1980:305):

- devalvacija dinarja, zmanjšanje carinske zaščite, podražitev uvoza in spodbujanje izvoza,
- restriktivna kreditno monetarna politika, občutno zaviranje in zmanjšanje kreditov in denarne mase zaradi zaviranja inflacije,
- omejitev in zmanjšanje proračunske porabe in negospodarskih stroškov: članarine, bančni stroški, premije, zavarovanja itd.,

- zmanjšanje davčnih in podobnih obveznosti gospodarstva,
- priporočilo, da osebni dohodki ne bi preraščali produktivnosti,
- restrikcija investicijske porabe,
- administrativno povečanje cen in njihova korekcija po svetovnih cenah ob hkratni zamrznitvi večjega dela na novo določenih cen v proizvodnji in transportu,
- odložitev revalorizacije osnovnih sredstev,
- korenito zmanjšanje regresov, dotacij, premij in podobnih oblik administrativnega prelivanja dohodka.

Začetna faza reforme je bila bolj finančnoekonomska operacija, manj pa korenita reforma produkcijskih odnosov, čeprav je bilo nekako mišljeno, da bi se produkcijski način spremenil in da bi se iz etatističnih odnosov razvili samoupravni odnosi ob hkratnem razvoju tržnega gospodarstva in nove kvalitete v razvoju samoupravljanja.

Slovenija naj bi postala nekakšen most med vzhodnimi in zahodnimi državami po "liberalističnem" konceptu. Gospodarstvo naj bi delovalo po tržnih zakonitostih, družbena lastnina pa bi zagotavljala obstoj socializma. Kavčič je tudi zagovarjal delničarstvo (zaradi česar so ga kritizirali). *"Po vsebini se je liberalizem nekako približeval socialnodemokratskemu konceptu ureditve ekonomije in družbe, čeprav se ta izraz ni uporabljal in je imel tedaj negativen prizvok (na sejah izvršnega sveta so do konca šestdesetih let govorili o 'konceptu tržne ekonomije s socialno državo'")* (Repe,2003: 277). Energetsko naj bi Slovenija gradila na razvoju čistih energij, kot so nafta, plin, jedrska energija. Upravno naj bi bila policentrična, toda vendar bi imela centralistično uravnano davčno politiko, raziskovalno in znanstveno dejavnostjo, šolstvo, zdravstvom in kulturo (glej Repe,2003: 277).

V kmetijstvu je bila osnovna ideja reforme povečati vlogo trga in zmanjšati državne intervencije. To je pomenilo ukinitvev rabatov za vsa vlaganja in vnose, razen za umetna gnojila. Federalni fondi za financiranje investicij so se zmanjšali iz 900 (iz leta 1964 do leta 1966) milijonov dinarjev na 500 milijonov dinarjev v naslednjih letih. Ti inputi so potem postali dražji in subvencije so se istočasno zmanjšale, zato se pojavijo potrebe po kapitalni akumulaciji. Sledeči problem bi se lahko rešil le z ogromnim povečanjem cen, to so tudi storili, v pričakovanju, da

bodo cene kmetijskih proizvodov narasle za 34.6 %, toda v resnici prvi dve leti reforme cene teh proizvodov narastejo za 66 % .

Po letu 1966 so kmetijski produkti zaostajali za industrijskimi (kar se tiče cen) in tudi zaostajali za cenami na drobno. Prvi učinki reforme so bili pozitivni, kasneje pa so se kmečki kolektivi začeli reorganizirati iz maksimiziranja kvantite na maksimiziranje učinkovitosti, kar je vodilo v zmanjšanje stroškov za mehanizacijo in gnojila (glej Horvat, 1969: 99).

2.2.4. Rezultati gospodarske reforme

Šele po letu 1966, po političnem obračunu z Rankovičem, so se gospodarske reforme dejansko lahko začele izvajati, čeprav so ji zlasti v nerazvitih delih Jugoslavije nasprotovali zaradi ideoloških razlogov in tudi zaradi tega, ker so menili, da Jugoslavija zaradi prevelikih razlik v razvitosti ni primerna za tržno gospodarstvo.

Reforma se je sprejela in začela izvajati tudi na podlagi vpliva reformnega gibanja na Češkem, kajti takrat (leta 1965) so se tudi politiki konservativne struje (Kardelj, Tito in drugi) zbal za vodilno mesto, ki ga je Jugoslavija uživala v vzhodnih socialističnih državah. Jugoslaviji je prestiž namreč veliko pomenil (glej Repe, 1997: 34).

Vodstvo napredne oziroma liberalne struje partije je pričakovalo korenite uspehe v gospodarskem področju, ki jih Bilandžić (1980: 305,306) navaja:

- sprostitev neslutene iniciativnosti in ustvarjalnosti proizvajalcev; delavci bodo hitreje razvijali materialne produkcijske sile in socialistične družbene odnose, saj so prišli v svobodnejša tržna ekonomska razmerja,
- pospeševanje procesa integracije gospodarske in t.i. negospodarske sfere; tako se bodo ljudje z ekonomskimi vezmi in materialno koristjo bolj neposredno vključili v ustvarjanje dohodka, kar bo pripomoglo k uresničevanju koncepcije komune,
- korenito zmanjševanje moči federalnega centralizma; kar se lahko zgodi, če se obstoječi etatistični gospodarski sistem spremeni, kar bo povzročilo utrditev nacionalnega faktorja in enotnost države.

Prinčič (v Drnovšek, Rozman, Vodopivec, 1996: 290) navaja, da se reforma ni dotaknila drugih

delov gospodarskega sistema, na primer planiranja, razširjene reprodukcije, deviznega režima in režima zunanje trgovine. Reforma je prinesla vsaj v prvih nekaj letih vrsto pozitivnih učinkov: cene so se ustalile, življenjski stroški in inflacija, investicije, ki so bile največje žarišče motenj v gospodarstvu, so se skrčile in vloga države se je zmanjšala v razpolaganju z akumulacijo. Produktivnost (glej tabelo 2.2.4.1.), storilnost in osebni dohodki so se večali, začne se prestrukturiranje gospodarstva in uvajanje novih tehnologij.

Tabela 2.2.4.1.

Večanje produktivnosti – ure dela, potrebne za pridelavo treh pridelkov

	Pšenica	Koruza	Sladkor
1960	2,58	8,56	2,21
1968	1,14	2,99	0,93

(Horvat,1969: 96)

Stabilizacijo dinarja so uvedli z ostrimi restriktivnimi ukrepi in na račun stagnacije gospodarstva. Zaradi konca inflacije, prenehanja financiranja iz proizvodnje z delom iz emisij ter zaradi pritiska uvoženega blaga je premalo usmerjeno gospodarstvo na izvoz prenehalo s tradicionalno stopnjo rasti. To se je zgodilo z reformnimi ukrepi (glej Bilandžić,1980: 306).

a) Industrija

V industrijski proizvodnji je prišlo do zastoja. Stopnja rasti je naglo padala, vsako leto bolj. (verižni indeks) stopnja rasti v primerjavi s prejšnjimi leti, ki jo navaja Bilandžić (1980: 306):
Leta 1963 = 116%, leta 1964 = 116%, leta 1965 = 108%, leta 1966 = 105%, leta 1967 = 100%.

Medtem, ko se je v prejšnjem štiriletnem obdobju industrijska proizvodnja povečala za 54 odstotkov, se je v obdobju reforme (1964 – 1968) povečala le za 18 odstotkov. Ker se število zaposlenih ni zvišalo, se je produktivnost povečala za 18 odstotkov oziroma še za več, ker se je delavni čas s prehodom na 42-urni delovni teden skrajšal za sedem odstotkov. V štirih letih so bile izvedene tudi strukturne spremembe v gospodarstvu. Vtem,

ko je večina panog stagnirala, so ladjedelništvo, kemična, naftna, papirna industrija in industrija električne energije dosegle zelo visoko povečanje.(Biladžić,1980: 306)

b) Kmetijstvo

Po letu 1968 so se začele težave. Reforma je bila predstavljena kot ekstremna liberalizacija trga brez vsake regulacijske vloge državnih organov, kar pa se je v domači in mednarodni situaciji hitro izkazalo za nevzdržno. Voditelji niso opazili, da alternativa etastični državni kontroli ni v trgu "laissez-faire" (popolnoma brez predpisov) in opustitvi regulacij, pač pa v moderni regulaciji z indirektnimi metodami in popolno odgovornostjo ekonomsko političnih teles. Popolno odpiranje proti svetovnemu trgu je bila nepopolna rešitev, ki je pripeljala uvoz produktov daleč pod razumno ceno, s tem se je domača produkcija prekinila (sladkor, maslo, sadje ...).

Hkrati pa je z zapiranjem trga zahodne Evrope prišlo do pomanjkanja sistematične družbeno organizirane podpore izvozu, kar je znatno oviralo marketing jugoslovanskih kmetijskih proizvodov (Horvat, 1984a). Faze presežka in primanjkljaja so se menjavale in prilagajale negativnim efektom slabega reguliranja uvoza in velikih cenovnih razlik.

Leta 1967 so cene inputov začele rasti hitreje kot cene produktov. Garancijski mehanizmi in minimalne nakupne cene niso dobro delovali zaradi neučinkovitosti federativne administracije. Cene niso bile določene pravočasno, finančna sredstva za nakup niso bila preskrbljena pravočasno, ker so morali čakati na politične odločitve. Povračilo zgodnjih prekomernih posojil je povzročilo kronično zadolženost v kolektivnem sektorju. Stopnja investicij v kmetijstvu se je upočasnila in njen delež v skupnih investicijah je padel za 1/3 (Horvat, 1984a).

Po 3 letih se je spet začela leta 1968 zaščita domačih kmetijskih proizvodov. Sredi istega leta je bil osnovan sklad za stabilizacijo produkcije in promocije izvoza živine. Nadaljevale so se izboljšave v kreditnem sistemu. Zatem so vpeljali državno kontrolo cen osnovnih inputov. Toda ker bile državne intervencije prepogoste in nepravilne, so zgubili kontrolo nad rastjo cen kmetijskih proizvodov in so se pojavile ogromne razlike v cenah med industrijskimi proizvodi in med kmetijskimi proizvodi (glej tabelo 2.2.4.2.).

Tabela 2.2.4.2.

Cene pridelovalcev in prodajne cene v kmetijstvu in industriji 1956-73						
	1956	1960	1964	1966	1970	1973
1.Cene pridelovalcev za kmetijske produkte	100	117	206	342	402	990
2.Cene pridelovalcev za industrijske produkte	100	103	113	145	168	278
3.Prodajne cene	100	112	147	234	306	556
4.prodajno razmerje						
1:2	100	114	182	238	240	356
1:3	100	105	140	147	131	178

(SGJ, 1971,1974 v Horvat,1984b: 99)

Rešitev za kmetijstvo je bila priključitev posebnih poučenih zadrug, ki naj igrajo posebno vlogo. Te zadruge morajo – kot samoupravne delovne skupnosti kmetijskih proizvajalcev – razvijati poslovanje.

Na področju kmetijstva je potekala stagnacija in sicer še večja kot v industriji. Stopnja rasti je v nasprotju s prejšnjim letom (verižni indeks), ki ga navajam po Bilandžiću (1980: 306).

Leta 1963 = 110%, leta 1964 = 106%, leta 1965 = 91%, leta 1966 = 116%, leta 1967 = 99%, leta 1968 = 96%.

Problem množične proizvodnje je bil rešen, hkrati pa se je odprl problem plasmaja kmetijskih pridelkov na domačem trgu in na tujem trgu, kajti uvoz je bil omejen (zlasti v zahodne dežele).

V zasebnem gospodarstvu se je povečalo število traktorjev: 1960 je število traktorjev 5000, leta 1966 pa 12000.

Investicije: v letih 1960-1964 so se povečale za 114 %, v letih reforme, torej 1964-1968, pa so se povečale le za 28 %. Letna stopnja rasti je v letih 1964-1967 znašala le 2,9 % in Jugoslavija je močno zaostajala za razvitimi državami; če bi hotela obdržati korak z njimi, bi morala povečati

letni družbeni proizvod za 9 % (glej Bilandžić, 1980: 307).

Eden izmed glavnih gospodarskopolitičnih ciljev reforme je bil, spremeniti strukturo narodnega dohodka:

- povečati osebni dohodek na račun investicij,
- prerazdelitev v korist gospodarskih organizacij, da bi prevzele vlogo glavnega nosilca razširjene reprodukcije.

2.2.5. Stagnacija v gospodarstvu

Jugoslovansko gospodarstvo je zabredlo v stagnacijo, še posebej se je upočasnila relativno visoka rast slovenskega gospodarstva. Začelo se je večletno obdobje gospodarskega zastoja, ki je tudi v Sloveniji najbolj prizadelo industrijsko proizvodnjo. “Zato je Slovenija v tem času izgubila precej prednosti pred drugimi deli države (njena udeležba v družbenem proizvodu FLRJ se je zmanjšala od 15,1% na okoli 14%, udeležba slovenske industrije od 17,6% na 16,3%)” (Prinčič v Drnovšek, Rozman, Vodopivec, 1996: 290).

Zaradi splošnega zvišanja cen so življenjski stroški narasli celo za 35 %. Osebni dohodki pa se za vse zaposlene niso povišali enako, ker so delovne organizacije povečale osebne dohodke po svojih zmožnostih, kar je povzročilo razlike med zaposlenimi. V letu 1966 je bil sprejet petletni plan, ki je pomenil nadaljevanje gospodarske reforme. Določal je, da se do leta 1970 uresniči delitev neto produkta, s katero bo gospodarstvo imelo delež okoli 70 %. Tako je najpomembnejša naloga celotne družbe postalo uresničevanje gospodarske reforme. Delovni kolektivi so začeli iskati in izkoriščati vse “notranje rezerve”. Da ne bi prišlo do zmanjšanja osebnih dohodkov, so delovni kolektivi v gospodarstvu in zunaj gospodarstva reagirali na pritiske dokaj oteženih možnosti **plasmaja blaga** tako, da so skoraj popolnoma ustavili sprejemanje novih delavcev, kmalu pa se je pojavila naslednja stopnja: odpuščanje delavcev z dela. Število zaposlenih je upadlo (v primerjavi s prejšnjima letoma, ko se je 1962-64 povečalo za pribl. 566 000), in sicer v letih 1964-67 za 47 000. To je pomenilo velik problem, saj se je prav ta leta začela zaposlovati povojna in zato številčnejša generacija. Posledično je del delovne sile odšel na zahod. Ko je potekal proces preurejanja gospodarstva, so se cene in življenjski stroški ustalili in takrat se je

dinar celo zamenjaval po uradnem tečaju v nekaterih bankah na Zahodu.

Kapital se je iz državnih blagajn prenesel in močno skoncentriral v bančnih blagajnah. To je bil prvi in osnovni korak na poti k uvajanju kompletnega instrumentarija blagovno-državnih odnosov v gospodarstvu. „Oblike ekonomske regulacije razvitega kapitalističnega trga so vrhunec ekonomske popolnosti.“ (Bilandžić, 1980: 336) Treba je bilo temeljito povečati kroženje kapitala, kar je do reforme leta 1965 uresničevala država, od reforme naprej pa banke. Nova kvaliteta v gospodarskem razvoju naj bi se uresničila z uporabo oblik kapitala, ki ga je dolgo nazaj kapitalizem že razvil. Prenos vseh sredstev za razširjeno reprodukcijo iz državnih skladov podjetij brez tovrstnega sistema kroženja kapitala prek bank je nemogoč in preveč otežen, saj bi vse to zaviralo kroženje kapitala. Ekonomske oblike regulacije pa bi bile (po njihovem mnenju) vrednostni papirji: menice, obveznice, blagajniški zapiski, beneficirane obresti, ter tudi delnice podjetij, ekonomskih enot in državljanov (glej Bilandžić, 1980: 336).

Slabosti in stagnacija jugoslovanskega gospodarstva po reformi so se še bolj kazale, ko se je le-to odprlo k razvitim gospodarstvom, vendar je bilo potem tudi prisiljeno sprejemati norme razvitih gospodarstev. Tako se je tudi pokazal problem znanstvenega upravljanja in usmerjanja, še posebej modernizacije industrije, in problem sprememb v celotnem ekonomskem sistemu zaradi usposabljanja jugoslovanskih proizvajalcev za uspešen boj na svetovnem trgu (glej Bilandžić, 1980: 308).

Vzrok za stagnacijo v gospodarstvu je ta, da so vodstva na vseh stopnjah – od osrednjih organov državne uprave do vodilnih ljudi v podjetjih – več kot 20 let poslovala in gospodarila v razmerah administrativnega sistema, večina pa jih ni bila dovolj usposobljena za gospodarjenje v novih situacijah tržnega gospodarstva. Kadrovskih sprememb v tistem času takorekoč ni bilo (glej Bilandžić, 1980: 309).

Država ni izpolnjevala cele vrste nujnih akcij, s katerimi bi usmerjala in organizirala gospodarstvo, samoupravna organizacija pa še ni bila izoblikovana, da bi zamenjala nekatere funkcije države. (glej Bilandžić, 1980: 309). Za uspešno realizacijo reforme, torej za spreminjanje gospodarskega sistema, je pri organiziranju gospodarstva in utrjevanju gospodarske politike manjkalo vztrajnega dela. Prevladovala je torej značilnost prejšnjega administrativnega sistema v gospodarstvu prihajalo je do počasnosti in omahljivosti pri uresničevanju politike reforme. V

gospodarstvu in družbenih odnosih je prihajalo do deformacij. Ta pojav je nasprotnikom reform prišel prav v njihovih kritikah, kajti bili so že na začetku, oziroma pred začetkom proti strukturalno družbenim spremembam, ki jih je reforma načrtovala.

Stagnacijo in celo nazadovanje gospodarskega razvoja kaže tabela 2.2.5.1, iz katere sta razvidni dve obdobji gospodarskega razvoja, obdobje pred in obdobje po reformi, ter letne stopnje rasti v odstotkih.

Tabela 2.2.5.1.

Dva obdobja ekonomskega razvoja	Letne stopnje rasti v %	
	1955-1964	1964-1975
<i>1. proizvodnja in kapaciteta</i>		
Celotni ekonomski proizvod	8,2	5,5
Proizvod kolektivnega sektorja	11,1	6,0
Industrijska proizvodnja (fizični obseg)	12,4	7,2
Kmetijska proizvodnja (fizični obseg)	4,3	1,7
Osnovna sredstva kolektivnega sektorja (na začetku leta)	9,4	8,2
<i>2. mednarodna menjava</i>		
Izvoz (fizični obseg)	12,8	6,2
Uvoz (fizični obseg)	11,6	8,2
<i>3. monetarna nestabilnost</i>		
Cene industrijskih proizvodov	1,6	11,7
Cene naravnih proizvodov	8,2	15,8
Stroški življenja	6,9	16,5
<i>4. Življenski nivo</i>		
Realni prejemki	7,1	4,2
Osebna potrošnja	7,8	5,5b
Zgrajenih stanovanj	16,0	1,7
Zaposlenost v kolektivnem sektorju	5,7	2,6
<i>5. učinkovitost ekonomije</i>		
Produktivnost dela v kolektivnem sektorju	5,1	3,3
učinkovitost investiranja v kolektivnem sektorju	0,9	-1,3c

a 1956-1964 b 1964 – 1974

c Učinkovitost investiranja je definirana kot povečanje družbenega proizvoda na enoto povečanja osnovnih sredstev leto dni prej, merjeno od vrha do vrha gospodarskega ciklusa

(Horvat, 1984b: 223)

2.2.6. Nazadovanje gospodarstva in postopno opuščanje reform

Stagniranje je povzročilo tudi nekakšno družbeno in politično stagnacijo in ljudje so začeli izgubljati zaupanje v napredek samoupravljanja. Pojavil se je strah, da se bo vse vrnilo na star sistem.

Stagnacija je bila posledica globokih sporov med starim sistemom in ustvarjanjem novega, prevelike zakoreninjenosti starega sistema, njegove rigidnosti in nepripravljenosti za napredek. Tako je to reformo zelo obteževalo in zaviralo.

Tabela 2.2.6.1.

Tekoče cene v %			
delež leto	1961	1964	1967
gospodarskih organizacij v delitvi nacionalnega dohodka			
V družbenem proizvodu	50,0	24,3	29,4
V narodnem dohodku	45,1	49,3	57,6
V akumulaciji in skladih	19,7	54,2	62,1

(Bilandžić, 1980: 308)

Delež gospodarskih organizacij v delitvi nacionalnega dohodka prikazuje Tabela 2.2.6.1.

Leta 1967 se je trend prerazdelitve v korist proizvodnih organizacij ne le pretrgal, ampak so se v naslednjem letu povečale obremenitve gospodarstva. Kapital se je vedno bolj osredotočal na (osrednje) banke. Le-te so v letih 1964-1968 povečale investicije v osnovna sredstva za 78 %, gospodarske organizacije pa za 55 %, država pa jih je zmanjšala za polovico iz leta 1964 (glej tabelo 2.2.6.1.).

Strokovnjaki so opozarjali na te razlike, toda odgovorni organi in forumi niso imeli posluha za to. Nadaljuje se s prakticističnim pristopom izgrajevanja gospodarskega sistema in vodenja ekonomske politike, gospodarska gibanja pa se izmikajo zvezni kontroli družbe, ciklusi konjunktura (prepletanja ugodnih okoliščin, valovanje, država naj bi ukrepala proti konjunkturnim nihanjem) se poglobljajo, nezaposlenost se poveča, rast se upočasnjuje. Od leta 1967, ki je nekako usodno za reformo iz leta 1965 in za celotno liberalizacijo gospodarstva, se stalno nadaljuje trend, ki nakazuje smer proti ponovnemu vzpostavljanju etatizma.

Jugoslavija ima večjo kontrolo nad cenami kot 10 let prej, kar je v popolnem nasprotju s cilji reforme. Ko se je reforma začela, so bile cene zamrznjene 6 mesecev, s tem da je država nameravala v enem letu preiti na popolno osvobajanje trga, kar pa se seveda ni zgodilo. Kar se tiče nivoja cen, stabilizacija ni bila nič manjša kot 13 let pred reformo.

Seveda pa so bili taki ukrepi v gospodarstvu preveč radikalni. Za uresničenje reforme oz. zgraditev lastnega koncepta si je slovenska vlada prizadevala predvsem v letih 1968 in 1969. Že takoj leta 1970 pa je vlada, v okviru jugoslovanske politike in zaradi konfliktov znotraj slovenske politike, vedno manj intenzivno spodbujala reforme. Leta 1971 je zastavljena reforma začela pešati in ni bilo govora več o njej in tudi ne o kakšni "tržni ekonomiji s socialno državo". Namesto te se pojavi "stabilizacijska politika", ki jo naznani Izvršni svet leta 1970 in kasneje se vse skupaj spusti še za stopnjo nižje. Reformo počasi opustijo z zaostrovanjem ideološke discipline (glej Repe, 1992: 857). Razen gibanj cen proizvajalcev ni izpolnjen niti en cilj reforme, ki bi se ga lahko merilo.

Kavčič se je sicer zavzemal za nadaljevanje gospodarskih reform, ki so proti koncu šestdesetih začele zastajati zaradi odpora nerazvitih, ki so menili, da tržno gospodarstvo ni primerno za Jugoslavijo.

Vztrajal je pri večji samostojnosti Slovenije v federaciji, vključno s pravico do navezovanja neposrednih mednarodnih stikov, še posebej na gospodarskem področju, z možnostjo najemanja mednarodnih posojil in s principom **kotizacije** (glej Repe, 2003: 275).

Zaviranje tempa rasti in poglobljanje ekonomskih ciklusov in ojačanje inflacijskih teženj se je začelo z letom 1960. To obdobje se ujema z obdobjem ojačanja naporov za decentralizacijo in demokratizacijo gospodarstva in družbe (Kavčičev poskus). Ni daleč uraden zaključek, ki pravi: **decentralizacija je upočasnila rast**. Decentralizaciji sledi avtomatična zahteva po trdi roki, ki bo uredila stvari. Zgrnjene okoliščine v tej zadevi pa kažejo, da kadar se gospodarska gibanja resno pokvarijo, je edini izhod državna intervencija, določanje cen, blokiranje fondov, državno uravnavanje distribucije, fizična kontrola ...

2.2.7. Posledice slabe implementacije reform

Gospodarski sistem je ostal nedokončan v 4 točkah:

- dejanska situacija negira vsakršno delitev dela,
- finančni mehanizem je tog in ne operativen (posebno nerazvit ostaja denarni trg),
- financiranje in samoupravnost negospodarskih dejavnosti je še vedno v kaotičnem stanju,
- organizacije odločanja o samoupravljanju, kot so na primer upravni odbor in delavski svet se še niso spremenile, odkar so bile ustanovljene (leta 1950) v primitivnem in nerazvitem gospodarstvu. Klasična organizacija podjetja, ki se je razvila iz hierarhije upravljanja, ki bazira na privatnem lastništvu, je nezdržljiva s samoupravnim mehanizmom družbene lastnine (glej Horvat, 1984b: 112).

Leta 1969 je pod kontrolo polovica več industrijskih cen kot 10 let prej, pritiski inflacije se vztrajno višajo, razlika med predvidevanji in realizacijo ciljev je večja kot leta 1960, regionalne razlike se večajo, namesto liberalizacije v zunanji trgovini se dogaja vse večje omejevanje, izvoz zaostaja, ponovno se začne padanje vrednosti valute. Podjetja niso dobila take vloge, kot jo je reforma predpostavljala, razporeditev dohodka pa se odvija na tak način, da je socialistični princip "razdelitve glede na rezultat dela" direktno negiran. Trg že od 1952. leta ni bil tako nestabilen, struktura ponudbe in povpraševanja pa tako neskladna. Hkrati vlada ogromna brezposelnost (700.000 ljudi brezposelnih, vključno z ljudmi, ki so si delo iskali v tujini). Poleg tega je brezposelnost večja kot v zahodnih kapitalističnih državah. Med brezposelnimi pa hitro raste procent kvalificiranih delavcev in strokovnjakov (glej Horvat, 1984b: 150).

Horvat (1984b: 112) opozarja na osnovni vzrok nestabilnosti jugoslovanskega gospodarstva, ki je negiranje načela delitve dela, iz tega pa izhajajo vse glavne deformacije sistema gospodarjenja. Gospodarski plani ne obstajajo, narejeni načrti se ne izvajajo. Stalno iskanje obsega investicij kot osnovnega vzroka nestabilnosti je popolnoma zgrešeno, investicije pa so eden izmed vzrokov nestabilnosti, vendar v smislu napačne mejne in teritorialne porazdelitve. Neplaniranje kapacitetne strukture privede do disproporcija v proizvodnji, ki izzove pretiran uvoz, neizkoriščanje kapacitet, nerentabilnost proizvodnje, pomanjkanje posameznega blaga in inflacijo.

Nestabilnost izvoznih kreditov (naročenih za opremo), nerešena vprašanja deviznega režima, podražena proizvodnja po recesiji, razvrednotenje dinarja so prinesli hitro upadanje izvoza. Istočasno pa je nekritična liberalizacija uvoza privedla do nekontrolirane eksplozije uvoza. Denarni in zunanje trgovinski pritisk je bil tolikšen, da je obrambni mehanizem popustil in prišlo je do naglega upadanja rasti, ki se je leta 1967 ustavilo na stopnji -1%. S tem sta industrija in z njo gospodarstvo dosegla stopnjo, na kakršni sta bili v začetku leta 1966. Izgubljeno proizvodnjo bi morali izkoristiti za odpiranje novih delovnih mest in reševanje vročih problemov v šolstvu in zdravstvu, v nasprotju s tem pa je bila povzročena ogromna nestabilnost gospodarstva (glej Horvat, 1984b: 113).

Tabela 2.2.7.1.

Planirana in dosežena stopnja rasti								
	1957-60		1961-65		1966-70		1971-75	
	P	D	P	D	P	D	P	D
Socialni produkti	9,5	10,3	11,4	7,0	7,5	6,3	7,5	6,3
Industrijski outputi	11,0	12,6	13,0	10,7	9-10	6,1	8,0	8,0
Kmetijski outputi	7,1	6,5	8,3	2,8	4,6	2,6	3,5	3,9
Fiksna kosmata investicija	9,1	15,9	12,0	5,4	7,0	7,1	7,0	2,4
Osebna poraba	6,7	9,3	8,8	7,3	8,5	5,9	7,0	6,0
Izvoz	11,9	11,9	13,6	13,9	13-15	12,2	12,0	11,4
Uvoz	8,0	14,0	9,6	9,9	10-12	18,0	10,0	7,4
Zaposlenost	4,4	6,1	6,0	4,3	2,5-3,0	1,1	3,0	3,9
Delovna produktivnost	7,5	4,6	6,8	4,7	6-7	5,8	5,0	2,7

P- planirano

D- doseženo

(Horvat,1984b: 47)

Tabela 2.2.7.1. nam prikazuje planirane in dosežene stopnje rasti na posameznih področjih.

1967 je bilo na posvetovanju ekonomistov v Ljubljani rečeno, da je reforma iz leta 1965 predestinirana na popoln neuspeh leta 1970. Za recesijo, v kateri se je država 1967 nahajala, je bilo rečeno, da je zaključena, da bo prišlo do povečanja hitrosti rasti, ki se bo končala v drugi polovici 1969 in da bo 1970 nastopila nova reforma. Ekonomisti so svarili vlado, skupščino in politične organe, da je politika, ki jo vodijo, zgrešena in da bo neizbežno prišlo do negativnih posledic. To se je tudi zgodilo. Ob tej priliki, ki je leta 1970 grozila, bi bilo ukrepanje s sprejemanjem stabilizacijskega programa nujno (Horvat,1984b: 179). Vse tri reforme (1961, 1965 in 1970) pa so se začele na isti način, nepripravljeno, improvizirano in nestrokovno. Vse tri so šle mimo ekonomistov, ki bi bili najbolj potrebni za kooperacijo z vlado.

Navsezadnje pa bi se morda strinjali s Kavčičevimi besedami, ko meni:

Zdi se mi bolj modro postavljati manj ambiciozne načrte, zlasti kar se tiče družbenega proizvoda, in potem kaj primakniti, če bodo gibanja ugodna, kot pa narobe: startati z

velikimi obljubami in načrti, potem pa končati v restrikcijah. Ozračje, ki prevladuje v mnogih razpravah, dela vtis, kot da lahko naša nestabilnost, inflacija, primanjkljaji gredo nemoteno navzgor, češ nekaj besed in vse bo v redu. To je nevarna utvara. Tak razvoj moramo in moremo ustaviti mi sami ali pa se bo ustavil, zlomil in zadušil sam, in potem bo toliko težavnej ...V federaciji gradimo stavbe novega srednjeročnega načrta tako, da oblikujemo posamezne kamne, in to cello v različnih hišah in pri različnih mojstrih, bo vendarle potreben na koncu še celoten statistični oziroma ekonomsko finančni izračun kot tudi primerjalna analiza vseh bilanc, če bomo hoteli imeti trdno in uravnovešeno stavbo srednjeročnega načrta..dobiti bitko za to, da se tako lotimo srednjeročnega načrta je, po mojem mnenju, prvi pogoj za stvarno načrtovanje in stabilne ekonomske in politične odnose v prihodnjih letih. (Kavčič,1970: 344)

Ekonomski koncept slovenskega "liberalizma" je bil od prvotnega osnutka, ki je bil narejen 1969, pa tja do sprejema koncepta leta 1972, močno spremenjen (glej Repe v Drnovšek, Rozman, Vodopivec,1996: 312).

Bilo je tudi nekaj pretiravanja v praktični izvedbi (v želji po posnemanju modernih zahodnih trendov), drugače pa je bil program zelo moderen (o tem smo že pisali). Namesto usmeritve v težko in klasično industrijo je bil usmerjen v razvoj propulzivnih panog: trgovine, bančništva, prometa, turizma, storitvenih dejavnosti, svetovanja, inženiringa, informatike in računalništva. Največji projekt pa je bil Kavčičev avtocestni križ, posnetek zahodnih avtocest (glej Repe,2003: 276).

2.2.8. Novo ekonomsko in politično obdobje

Vzporedno z obračunavanjem je potekalo tudi normativno vpeljevanje novega ekonomskega in političnega sistema, najprej preko sprejema amandmajev leta 1971 in kasneje s sprejemom nove ustave 1974. Nova ustava pa je ZK zagotovila tudi normativno vodilno idejno politično vlogo v državi in družbi.

Politično področje

Delegatski sistem je bil vpeljan na političnem področju, bil je nekakšna posebna oblika

samoupravne socialistične demokracije. Vendar pa, kot opozarja Repe (1997: 37) je bilo v takem sistemu delovanje ohromljeno, saj so klasične poslance zamenjale delegatske skupine oziroma delegacije. Z vzpostavitvijo teh se je tudi manjšala odgovornost posameznika

To je bil torej nekakšen koncept samoupravnega sporazumevanja in družbenega dogovarjanja. Po tem konceptu naj bi družbeni razvoj temeljil na delovanju ljudi v osnovnih celicah, t.j. krajevnih skupnostih in delovnih organizacijah, kjer naj bi ljudje svoje pravice neposredno uresničevali. Leta 1972 se je začel uresničevati cilj: totalna politizacija družbe. Politika je bila zažrta v vse sfere družbe (glej Repe,2004: 14).

Ekonomsko področje

Na tem področju se je kar nekaj časa odločalo, vendar je gospodarstvo spet jasno nazadovalo, do leta 1976, ko je bilo uvedena “dogovorna ekonomija” (posmehljiv izraz ekonomistov) oz.“zakon o združenem delu”.

Povečale so se entropije, gospodarstvo je postalo zaprto in nekonkurenčno. Ohranjalo se je lahko le z zunanjimi finančnimi injekcijami. Tako tudi v Sloveniji, kjer je spet prevladala realsocialistična logika gospodarstva z megalomanskimi industrijskimi kompleksi oz. ekstenzivna industrija nekvalificirano delovno silo, ki so jo uvozili iz drugih republik, medtem ko so ljudje odhajali na šolanje v tujino. S tako ekonomijo in politiko je Slovenija spet nazadovala in se močno oddaljila od zahodnih sosed (glej Repe v Drnovšek, Rozman, Vodopivec,1996: 312). Ker pa projekti, začeti po gospodarski reformi niso mogli biti kar tako ukinjeni, so se seveda nadaljevali in s tem omogočali, da se je gospodarski razvoj nadaljeval vsaj v nekaterih panogah.

3. KITAJSKA

3.1. Politični aspekt

3.1.1. Zhou Enlaijevo politično delovanje

Na Kitajskem sta prav tako kot v Jugoslaviji vladali dve struji: radikalna in napredna. Radikalna struja je imela že ves čas oblast, ko jo je za trenutek izgubila, pa je začela s kulturno revolucijo. V sedemdesetih se je pojavila njej nasprotna struja, ki ji je načeloval Zhou Enlai. Ta je bil tudi nosilec novih pobud za zmernejšo in bolj pragmatično politiko in je radikalni struji postajal vedno močnejša protiutež (glej Saje, 1999: 63).

Ker pa je bil že zelo bolan, si je izbral naslednika, ki bi nadaljeval njegovo politiko. Določil je Deng Xiaopinga, ki ga je vpeljal (seveda z Maovim soglasjem) v svojo ekipo. Ko je Deng Xiaoping deloval pod pokroviteljstvom Zhou Enlaija, je Kitajska dobivala prve reformne ukrepe. Ti so gospodarstvu omogočili bolj stabilno poslovanje, kmetom so dovolili obdelovanje zasebnih ohišnic, več poudarka so dajali na izobraževanje in šolanje strokovnjakov. Zhou Enlai je na kongresu predstavil in obrazložil 4 modernizacije. Modernizacije za kmetijstvo, industrijo, znanost in tehnologijo ter vojsko so zahtevale spremembo politike in uvoz tuje tehnologije. Radikalci kritizirajo Zhou Enlaijevo politiko, ker slutijo, da bo Mao kmalu umrl in s tem tudi njihove politične funkcije, če jih prej ne utrdijo. Ker pa je bil premočan, so ciljali na Denga na račun zavračanja desnih odklonov, ki jih je imel Deng.

Ko sta umrla Zhou Enlai in Mao Zedong, se je pojavil Hua Guofeng, ki je sicer po svojih nazorih pripadal radikalcem, a je bil bolj umirjen. Ker so radikalci imeli v oblasti medije, so sprožali kritike proti Zhou Enlai-evi politiki, ljudje pa so žalovali za njim. Žalovanje so prav tako prepovedali. Pojavile so se demonstracije zaradi te prepovedi. Na Tiananmenu se je zgodil celo "tiananmenski incident", spopad demonstrantov s policijo.

Hua Guofeng nadaljuje s štirimi modernizacijami toda s starimi in že preizkušenimi metodami – politično agitacijo in trdim delom, naslanjajoč se na malikovanje Maove figure (ki mu je tudi

zagotavljala moč) (glej Hsü,2000: 775). Deng je nasprotoval Huajevi politiki velikih investicijskih projektov. Odločil se je spremeniti ideološka izhodišča kitajske družbe.

3.1.2. Konec obdobja maoizma

Leto 1976 je bilo za Kitajsko prelomno leto, saj je izgubila 3 vodilne može: premiera Zhou Enlaja, maršala Zhu Deja in predsednika Mao Zedonga. Kot nameček pa so bile tukaj še naravne katastrofe: potres je uničil in porušil mesto Tangshan, v naslednjih dveh mesecih je reka Huanghe poplavlila sedemkrat. Človeška beda in politična nestabilnost je izzvala pojav TOLPE ŠTIRIH ki so jo sestavljali Maova žena Qiang Ching in njeni trije pajdaši. Odmevno leto se je zaznamovalo s tem, čemur so ljudje rekli "naravna katastrofa in človeška nesreča". Toda hkrati se je začelo novo obdobje, ki je obljubljal večjo stabilnost, napredek ter boljše življenje ljudi (glej Hsü,2000: 769).

Smrti narodnih voditeljev

Zhou Enlai. Njegova smrt je bila za ljudi velika izguba. Tako v Partiji je bil 'zmerna sila' pri raznih političnih viharjih. Zhou je rešil deželo pred popolnim kaosom med 'veliko kulturno revolucijo' in pomagal preprečiti Tolpi štirih, da bi povečala svojo moč.. Pod Maom je nevsiljivo vodil vladni aparat in zdržal nenehen Maov pritisk.

V začetku 1972 je zbolel za rakom, zato je Deng Xiaopinga pripravljajal za vice premiera – za nasledstvo. V odgovor so radikalci sprožili kampanjo, da bi Zhoua vznemirjali z namigovanji. Zhou je nadaljeval zdravljenje in leta 1974 urejal državne zadeve iz svoje bolniške postelje, sprejemal obiske in se priložnostno pokazal v javnosti.

1978 je umrl, objokovalo ga je 900 000 milijonov ljudi, ker je bil njihov ljubljenej starejši varuh in heroj v revolucionarni zmedi in v reševanju državnih zadev. Pridobil si je ljudsko zaupanje v dolgih letih neprecenljivega služenja državi, posebej v obdobju katastrofe⁵ (glej Hsü,2000: 776).

⁵ 'kulturne revolucije'

Zhou je pripravil Denga za svojega naslednika.. Kop a je Zhou umrl, je Dengu brez razloga takoj padel ugled in naslednji mesec je bil v Ljudskem dnevniku⁶ na prvi strani članek, ki je napadal “neobžalovanja vredne” nosilce moči, ki so ubrali “kapitalistično pot” (glej Hsü,2000: 776).

Zaradi nasprotovanja med kulturnorevolucionarji in reformno usmerjenimi politiki, je istega leta kot premier in nekakšen kompromis nastopil Hua Guofeng. Ta izbira ni bila vseč ne radikalcem in ne konservativcem in ni ustrezala merilom Maovega prestiža. Hua je bil izbran, ker je bil Mao zadnja leta pod pritiskom svoje žene, hotel je ugoditi skupini kulturne revolucije (Tolpi štirih), toda ni hotel užaliti starejših kadrov in predstavnika vojske. V istem času je Mao strokovno zablokiral Zhouov načrt, da postavi za naslednika Denga.

Kmalu po Hua-jevem imenovanju je bilo Na praznovanju Qing Ming praznovanje in veliko ljudi je prihajalo na Tiananmen, da bi počastilo Zhou Enlaija. Polagali so vence pred spomenik herojem in ker so policaji vence pobrali, se je 5. aprila zbralo 100 000 ljudi, ki so protestirali. Nosili so transparente v podporo Dengu, Zhou-u in kritizirali Maa. Demonstrante, ki so bili nasprotniki levičarjev, je policija razgnala. Deng je bil kot zakulisni vodja tega upora javno obtožen kot hlapec kapitalizma.. Dva dni kasneje je CK na Maovo zahtevo za Denga odredil izključitev iz partijskih in vladnih funkcij, a član Partije je ostal, da so lahko imeli še naprej nadzor nad njim (glej Hsü,2000: 386).

Hua je bil potrjen za premiera in prvega podpredsednika Partije. Kmalu je 100 000 ljudi paradiralo po Tiananmenu v podporo novemu vodstvu. 30. aprila je Mao predložil Huaju 3 glavna, na roko pisana navodila, ki jih navaja Hsü (2000: 766):

1. delaj počasi
2. zgleduj se po principu iz preteklosti
2. sedaj, ko vodiš državo, sem jaz razbremenjen

Ta naročila so kazala, da bo Mao Huaju predal nasledstvo.. Tolpa štirih ni mogla več računati nanj kot na zaveznika, pač pa kot na sovražnika, saj je zase zadržal tretje navodilo, ki bi uporabil v nujnih okoliščinah v prihodnosti..

⁶ Renminribao

Mao Zedong. 1976 je umrl zaradi parkinsonove bolezni.. Njegova najbolj odmevna značilnost je bila, da je porabljal nacionalno energijo za masna gibanja, vendar v 27 letih, kar je vladal, meni Hsü (2000: 764), niti ni opazno izboljšal življenjskega standarda ljudi, sedaj pa, po njegovi smrti, naj bi se tudi način propagande spremenil.

Tolpa štirih

Po Maovi smrti je izbruhnil boj za oblast. Tolpo, ki je hotela na silo prevzeti oblast, so sestavljali:

1. njegova žena Jiang Qing, ki si ga je prizadevala naslediti na mestu predsednika,
2. Wang Hongwen, ki naj bi postal predsednik Stalnega komiteja Narodnega ljudskega kongresa,
3. Yao Wenyan. je že bil odgovoren za partijski propagandni oddelek, ki je bil verjetno označen kot 'kulturni car',
4. Zhang Chunqiao, ki so ga hoteli narediti za premiera Državnega sveta (glej Hsü,2000).

Privrženci Jiang Qing so kmalu začeli silovito napadati Deng Xiaopinga. Leta 1976 so v politbiroju dosegli, da so Denga in njegove pristaše odstranili s položajev. Jiang Qing pa je začela razširjati vest, da je Maova poslednja volja, naj ona prevzame vodstvo partije. Toda Hua Guofeng je neomajno vztrajal, da je on naslednik "Velikega Krmarja" (Trenc-Frelj, 1999: 118). Kot prvi podpredsednik partije, premier Državnega Sveta in objekt Maovih navodil je Hua imel trdo oporo za Maovo nasledstvo. Imel je podporo vojaškega poveljnika Wang Dongxinga, ki je bil Maov osebni stražar in vodja 20 000 vojakov 8341. specialne enote.

Privrženci Jiang Qing pa so skušali osvojiti oblast s pomočjo delavskih milic, a Hua Guofeng je uspešno udaril nazaj. Aktiviral je vojaške enote, vdane Mao Zedongu. Februarja leta 1977 so Jiang Qing in njene tri sodelavce aretirali (glej Trenc-Frelj, 1999: 118).

Tretje plenarno zasedanje 10. centralnega komiteja (julija 1977) je obravnavalo uničenje Tolpe štirih in proglasilo Hua Goufenga za rešitelja revolucije in partije (glej Hsü,2000: 770).

Tolpa je verjetno delovala na način, da je Maa kovala v zveze in vse delala v njegovem imenu,

medtem ko Mao takrat ni imel več moči in je bil čisto pod njihovim vplivom – popolnoma je izgubil občutek za državne zadeve. Komunizem se je spridil z znanim pristranskim “socialističnim fevdalizmom”. Po dramatičnih dogodkih leta 1976 so obljubili večjo stabilnost in več modernizacije.

Deng Xiaoping. Ko je Tolpa padla, se je Hua soočil z neprijetnostmi, ki jih Hsü (2000: 775) navaja:

1. kot Maov naslednik s svojo legitimnostjo,
2. z rehabilitacijo Deng Xiaopinga,
3. s ponovno vzpostavitvijo ekonomskih prioritet, za promoviranje modernizacije.

Z Dengovo rehabilitacijo so sprejeli tudi petletni ekonomski plan, da bi pospešili 4 modernizacije, ki jih je načrtoval že Zhou Enlai.

Na naslednjem, 3. plenumu 10. centralnega komiteja, so bile sprejete tri resolucije: 1. odobritev Hua-ja kot predsednika partije in vojaške komisije, 2. sprejet je bil Huajev predlog, da bi Deng spet nastopil svoje stare funkcije: član Stalnega komiteja politbiroja, podpredsednik Centralnega komiteja, prvi namestnik premiera Državnega koncila, podpredsednik Vojaške komisije in šef generalnih zadev v modernizaciji armade, skratka vrnitev na vse vrhovne državne, vojaške in partijske funkcije. (glej Hsü,2000: 711)

Obravnavali so tudi Jiang Qing in njene tri tovariše in jih ožigosali za “Tolpo štirih”, jih obtožili kot navaja Hsü (2000: 771), da so spletkarili, da so strmoglavili Zhou Enlajja, nasilno napadli in vrgli Deng Xiaopinga in nasprotovali Maovi izbiri Hua-ja za naslednika, hoteli vreči Centralni komite, ki mu je Hua načeloval in prinesli kontrarevolucionarne tendence.

3.1.3. Dengova pot k politični prevladi

Deng je bil osredotočen na povečanje svoje moči z rehabilitacijo ljudi, ki so trpeli pod Maom in Tolpo štirih pod geslom “popraviti krivice”. Bil je velik nasprotnik voditeljev, ki so prevladovali v kulturni revoluciji, Tolpi štirih, posebno pa tistih, ki so kritizirali njegovo nasledstvo za Zhou

Enlajem (vključno s Huajem, ki mu je moč zrasla prav pod Maovim pokroviteljstvom). Deng ni kritiziral Huaja, pač pa njegovo družbo. Izsekal jo je iz politične periferije, da bi imel premoč v centru. Medtem pa je Deng imenoval nove mlade kadre na ključne pozicije, da bi ti lahko v nedogled nadaljevali njegovo ekonomsko politiko. Ni se samo omejil na napade posameznikov ali pa na imenovanje “mlade krvi“, ampak je sočasno razjedal ideološko bazo moči njegovih prejšnjih nasprotnikov in se boril proti nadvladi “Maove misli” (glej Trenc-Frelj, 1999: 116).

Da bi to dokončal, je maja in junija 1978 razglasil 2 pametna vodilna principa:

1. praksa je edini kriterij resnice,
2. resnico je treba iskati v dejstvih

Hsü (2000: 776) omenja, da bi z njima preprečil Maovi misli, da bi bila še naprej standard, na katerem je vsaka politika ali akcija ocenjena, v resnici pa mora biti tudi ta misel natančno preverjena in ugotavljati morajo njeno resnico oziroma legitimnost.

3.1.4. Ekonomija pod nadzorom: odstavitve starih in prihajanje “sveže krvi”

Uradno gre za tretje plenarno zasedanje 11. centralnega komiteja Komunistične partije Kitajske decembra 1978 (18.12. – 22.12.), v resnici pa je to prelomnica, saj se Kitajska končno poslovila od maoistične preteklosti in se začne soočati z izzivi (glej Trenc-Frelj, 1999: 118).

Partija je sedaj zamenjala Maove “politike in ukaze” z Dengovo “kontrolirano ekonomijo”⁷ v upanju, da bo Kitajska do leta 2000 postala napredna dežela. Deng je poudaril, da bo partija upoštevala različna mnenja ljudi, vendar do neke mere, ki pa se je ne sme prekoračiti. Po eni strani sta se obe vlada in partija bali, da bi bila stabilnost, ki je bila komaj vzpostavljena, zmotena s prevelikimi zahtevami ljudmi po demokraciji in v zavesti, da imajo ogromno svobode (demokratični zid), po drugi strani pa so se bali, da bi dušili kreativnost ljudi in njihovo navdušenje nad novimi cilji. Rezultat je bil nekakšen kompromis: “obvladovana demokracija” z zmerno kontrolo.

⁷ država kontrolira trg, trg pa vodi podjetja

Tudi kdor se v partiji ni strinjal s takimi načrti, je bil odstranjen. Po drugi strani pa je Deng imenoval dva svoja tovariša v politbiro Stalnega komiteja: Zhao Ziyanga, učikovitega prvega partijskega sekretarja v Sichuangu, ter Hu Yaobanga, Dengovo desno roko v državnih zadevah. Hu je prav tako postal vodja novo oblikovanega partijskega Sekretariata za partijske dnevne zadeve.

Medtem je hotel oprati ime Liu Xiaoqija, ki so ga v kulturni revoluciji sramotili z Dengom. Partija je odločila, da mu je čast vrnjena. Maja leta 1980 je bil Liu nagrajen kot veliki proletalski borec. Dogodek z razglasitvijo je bil negacija vrednot Kulturne revolucije in zanikanje Maove nezmotljivosti (glej Hsü, 2000: 777).

3.1.5. Hua-jeva odpoved mesta premiera

Na 3. plenumu petega Narodnega ljudskega kongresa (avgust 1980) je Deng menil, da je treba ločiti partijske od vladnih funkcij, prav tako pa je treba kadrom ukiniti dosmrtni mandat. Kongres je odobril reorganizacijo plana, zavaroval urejene prenose moči na relativno mlade kadre in njihovo kolektivno vodstvo, ki bi nadaljevali modernizacijo. Hua se je odpovedal premierstvu, njegov naslednik je bil Zhao Ziyang. Deng in še šest starih podpredsednikov so zaradi visoke starosti odstopili z vseh pomembnih položajev (to je bil izgovor). Tisti, ki so bili odstavljene ali pa so sami odstopili, niso izgubili partijskih funkcij. Hua je ostal predsednik CK-ja in Vojaške komisije. Deng je še vedno imel funkcijo partijskega podpredsednika, ostali štirje bivši podpremierji so ohranili svoje položaje v politbiroju.

Z Zhaom kot premierom in Hujem kot partijskim generalnim sekretarjem so bili pragmatiki pod kontrolo partije in vlade. Prvič se je zgodilo, da so prejšnji kadri zapustili položaje še relativno mlad, Hsü (2000: 777) pa celo meni, da so se s tem izognili razburjenosti in neredu ter zmedi v politiki.

Deng je Huaju sicer ponudil sodelovanje, toda sam je že prišel do rešitev, ki jih je nameraval izpeljati brez Huaja, saj je bil Hua Guofeng neomaolist, ki je sanjal o novem velikem skoku naprej (glej Trenc-Frelj, 1999: 118).

3.1.6. Izhodiščni model reforme

Reforma se je začela iz dveh razlogov: ideološko-političnih (*napredovanje po poti socializma s kitajskimi posebnostmi*) in pragmatičnih (*Kitajska kot ena najrevnejših dežel je primorana iti po tej poti, poti napredka*).

Černe (1988: 125) navaja, da, naj bi Kitajska leta 1978 ustvarila 220-250 dolarjev BDP. Ker iz te situacije ni imela drugega izhoda, je kombinirala različne lastninske oblike in gospodarske mehanizme (tudi zahodne), saj je hotela s tem socializem podpreti in ne poslabšati.

Kitajski je ideološka nadgradnja vsilila administrativni, centralno planski netržni sistem, vendar pa Zhao Ziyang ugotavlja, da je bil poskus preskoka v razviti socializem ali celo komunizem ultralevičarsko dejanje, kajti kitajska družba je šele dozorela za prvi stadij socializma s kitajskimi posebnostmi in barvami, ki bo zelo dolgo trajal, ta stadij (prvi) pa zahteva plansko blagovno gospodarstvo, s tem da bo upošteval še vse oblike tržnega sistema, ki ga ni mogoče ignorirati in ne administrativno centralno, skoraj naturalno gospodarstvo; in prav zato Kitajski niti ni treba preskočiti faze kapitalizma (glej Černe, 1988, 156).

Černe (1988: 156) prav tako opozarja, da je Tolpa štirih trdila, da je “bolje biti reven v komunizmu, kot bogat v socializmu”, in da je to popolno protislovje, ki zanika socializem, saj socializem ne pomeni biti enako reven.

3.1.7. Nadaljevanje reform

V nadaljevanju, ko se je Kitajska že soočila z uspehi reforme, so se borili proti “povprečnosti” v distribuciji, kjer je obstajal veliki lonec *daguofan* in vsakdo je jedel, ne glede na prispevek.

Nameravali so tudi popraviti diskrepanco, ki jo je povzročila vlada, ko se je vmešavala v ekonomijo in ni upoštevala pravega odnosa med komercialno produkcijo, zakonom vrednosti in tržnimi silami, saj je Maotova produkcija žita je bila v praksi samozadostna politika, ki je; okolju in kmetijskim produkcijskim silam prinesla katastrofalne posledice.

Ta politika je bila ukinjena in se je kasneje produktivnost določala glede na specifične pogoje območij (www.usc.cuhk.edu.hk/wk_wzdetails.asp?id=1377).

Poleg vsega tega pa so se levičarske težnje od leta 1957 nadaljevale in zavirale ter kritizirale trud za razvoj ekonomije, saj so menile, da je to oživljanje komunizma. Kot jim je dejal Zhao Ziyang (v Černe,1988: 156), je glavna funkcija socializma razviti produktivno moč v družbi, povečevati bogastvo družbe in zadovoljevati kulturne potrebe ljudi. To pa pomeni, da socializem ni enak revščini in da socializem zahteva konec revščine.

Njegova metoda vbrizgavanja življenja v ekonomijo je bila ločiti lastništvo in upravljanje. To pomeni, da se državna kontrola nad velikimi podjetji neha in za javno lastnino ni potrebno, da bi bila pod direktno državno kontrolo. Vedno večje razvijanje blagovnega gospodarstva meni Černe (1988) pa je nujen in potreben korak v razvoju socialističnega gospodarstva. Po njegovem razlika med kapitalistično in socialistično ekonomijo ni v blagovni ekonomiji ali funkciji “zakona vrednosti”, pač pa v sistemu lastništva, v izkoriščevalskem razredu, ki je obstajal ali ne.

Uvajanje sistema realnih cen je bila zelo občutljiva tema v ekonomskih reformah. Vlada se je odločila postopoma opuščati kontrolo cen iz določenih izdelkov, toda cene bi morale ostati v določenih okvirih, plače pa v skladu z inflacijo, česar so se zavedeli po tem, ko je inflacija rasla hitreje kot plače (po neuradnih virih letna tudi od 15 do 20 %).

Zhaov rek “Več boš delal, več boš prejel in manj boš delal, manj boš prejel” se je zgodil ravno v boju proti “povprečnosti”. Seveda je enakost bogastva za vse nemogoča oz. vodi v revščino, saj bodo tisti, ki bodo hitreje bogateli, lahko ostale spodbujali s svojo podporo njim in dolgoročno gledano je to izboljšanje blaginje za vse (glej Hsü,2000: 813).

3.1.8. Poskus razširitve reforme na nadstavbo

Za reformo na vasi so potrebovali 3 leta, za mestno okrog 5 let in potem bi po Dengovih besedah potrebovali še reformo politične strukture, ki naj bi trajala od tri pa tja do deset let. Torej so računali tudi na tovrstno reformo. Politična reforma družbene nadstavbe naj bi vsebovala več

plast, in sicer reformo same partije, njenega mesta, načina delovanja in vloge v družbi, potem bo to reforma državne uprave, tukaj bo velik boj z zakoreninjeno birokracijo, boj za decentralizacijo upravljanja, demokratičnost političnega življenja, zmanjševanje števila uradnikov in državnih organov. Torej bo to reforma, ki bo urejala razmerje med partijo in državo ter upravljanjem gospodarstva.

Zastavljena tretja reforma nam dokazuje, da so kitajski voditelji prišli do spoznanja, da posameznih delov družbe ne moremo reševati izolirano, temveč je potrebno transformirati celotno družbo in politični sistem. Vendar pa je bilo to le nakazano, saj se niti prvi dve reformi še nista zaključili (kmetijstvo in industrija).

Kitajska namreč še ni imela splošno sprejetega državnega projekta, ki bi urejal vse tri nivoje reform. Če bi se država transformirala politično tako, kot so jo nameravali gospodarsko, bi se razvijala v podobni smeri – kot tržno gospodarstvo, toda v takem primeru, ko se trgu ne da več ukazovati iz centra, bi vodilna vloga partije takoj oslabela. Zato se je Deng posluževal “nereformiranja” temeljnih političnih institucij, torej je šlo za ljudsko demokracijo z vodilno vlogo Komunistične partije, kateri naj bi bili nerazdružno povezani z izgradnjo socializma na Kitajskem. Deng je bil tudi proti uvajanju večdomnega parlamentarnega in mnogostrankarskega sistema (v tem je glavni križ nasprotja z intelektualci) (glej Černe, 1988: 125). Deng je še vedno podpiral trdo roko proti kriminalu vseh vrst – lenobi, alkoholizmu, prostituciji in ultralevičarstvu, po drugi strani pa proti duhovnemu onesnaževanju.

3.1.9. Nasprotovanje reformam

Reformam so nasprotovali predvsem stari revolucionarji, torej so odpori proti reformam znotraj same KPK, proti je tudi višji sloj birokracije, saj se reforma trudi ukinjati taka delovna mesta, delavci zavoljo nizkih plač, pa tudi kmetje, zlasti revnejši del ne vidi v reformi nič spodbudnega. Reformi niso nasprotovale le skupine znotraj partije, pač pa tudi privilegiran del delavskega razreda, ki mu je tržna usmeritev ogrozila dosmrtno zaposlitev. Prav zato se reformo tudi začenja najprej na podeželju.

Tehno menedžerski poslovni kadri reformi sicer ne nasprotujejo, pač pa negodujejo zaradi prepočasnosti. Pritožujejo se tudi zaradi prevelikega vpletanja države v reforme. Vendar pa kljub različnim odporom reforma teče naprej, saj se je vodilno partijsko vodstvo odločilo za njeno izvajanje in ker ima največ moči in ker se enači z državo, kar pomeni, da reform ne zmoti nič. V izvajanju reforme pa se pokažejo prva nasprotja med mlajšimi in starimi kadri partije. Mladi kadri so prišli na vodilna mesta in starejši kadri se počutijo odrinjene, z nadaljevanjem oz. z reformiranjem partije pa bi prišlo tudi do zamenjave teh kadrov (glej Černe, 1988: 126).

3.1.10. Pojavi civilne družbe, razslojevanje, bogatenje

Rezultati reform pa niso stabilni in niso vgrajeni v sistem. So posledica popuščanja državnega pasu oz. sproščanja pobud ljudi. Ker so se Kitajci navadili jesti iz "enega lonca", je to lahko v bodoče problem, še posebej, če se ne bo bistveno izboljšala življenjska raven množic, da bi lahko k reformi karkoli prispevale.

Reforme so prinesle posledice družbene razslojenosti, ki nanje opozarja Černe (1988: 125).

Posledice se kažejo kot nasprotja med jugovzhodnim in severozahodnim delom Kitajske (ki je manj razvit), saj se razlike še povečujejo. Krepila so se nasprotja med ljudmi, ki so z reformo pridobili, in med tistimi, ki so ostali na prav takem položaju kot prej (na primer kmetje). Prihajalo je tudi do drugih nesorazmerij: večja poraba kot proizvodnja, visoko zadolževanje, anticipirano trošenje dohodka, investiranje preko normalnih meja.

Pluralnost mišljenja in idej se je pojavljala tudi v institucijah v političnem življenju. Vedno bolj so se pojavljala vprašanja v zvezi z vodilno vlogo partije in primernosti državne lastnine. Pojavile so se tudi proti reformistične sile. Li Peng odkrito napade politiko Zhao Ziyanga in reforme nasploh. Sledijo spori množic s Li Pengovo politiko in v podporo preminulemu Hu Yaobogu in politiki Zhao Ziyanga (glej Černe 1988: 125).

3.1.11. Leva in desna struja partije si nasprotujeta

Kitajski partijski del vodstva se spet razdeli v dve struji. Prva zagovarja le spremembe na gospodarskem področju, druga pa zagovarja nujnost korenitih sprememb tudi na vseh drugih

področjih, vključno s partijsko vlogo in položajem v družbi. V tem delu sta Hu Yaobang in Zhao Ziyang in kljub vsemu tudi Deng Xiaoping. Najprej je izgledalo, da reformistično-radikalna struja dobiva na moči in bo šla celotna politika v to smer. Po eni izmed teorij je dogodek na Tiananmenu edini možni zaključek gospodarskih reform, saj se je takrat pokazalo množično nezadovoljstvo in da je to neka stopnja, do katere mora priti v gospodarski in politični preobrazbi okostenele socialistične družbe.

Za gospodarsko reformo pa bi bilo morda bolj meni Ferfila (1990: 279), da do dogodka na Tiananmenu ne bi prišlo, saj se je blokiralo številne procese, zraven pa še sestavine socialističnega sistema, ki bi se verjetno vedno bolj spreminjal v sodobno učinkovito in odprto družbeno skupnost (razvoj se je podaljšal, Kitajska je potrebovala še deset let, da je začela počasi dosegati, kar je bilo zastavljeno leta 1989).

Nasprotovanja med Zhao Ziyangom in Li Pengom sredi 80ih so bila povezana s hitrostjo izvajanja reform. Zhao je sledil idejam Denga. Le-ta je dajal lokalnim oblastem legitimnost, dajal jim je več samostojnosti na finančnem področju. Obstajala je neenotnost znotraj partijske in državne oblasti. Zhao je favoriziral izvozno orientirano večinoma lahke industrijske produkte, centralni planerji pa so dajali prednost kmetijstvu, energiji, transportu, težki industriji. Po Tiananmenu so vodilni politiki namesto promoviranja „drzne“ politike in dajali prednost področjem in tovarnam, ki so proizvajale zelene tipe blaga in dejavnosti, torej so favorizirali določene industrijske sektorje. Najbolj konzervativni trend je bil poudarjanje kmetijstva, kar je bil direkten rezultat premoči Chen Yuna. 1990 je bilo kmetijstvo, še posebej žito, prvotnega pomena za celotno gospodarstvo (Lam,1995).

3.1.12. Komunistična partija v času Tiananmena in po njem

Kitajski študentje se prvi dvignejo proti korupciji v vladi in komunistični partiji. Zahtevajo popolno svobodo govora in tiska ter priznavanje poluradnih opozicijskih strank. Sledijo jim delavci, uslužbenci ministrstev in (drugih) državnih ustanov. Li Peng pa po 1,5 meseca demonstracij razglasi izredno stanje. Študentje zahtevajo njegov odstop, on pa pripelje vojsko na

Tiananmen, ki strelja na demonstrante. Državni voditelji imenujejo ta dogodek “politični vrtimec, ki je zahteval odločne ukrepe, da bi se državna stabilnost lahko ohranila”(Deng Xiaoping,1989).

Po Tiananmenskem incidentu pa je vlada presenetila vse na Kitajskem in tudi v tujini ter namesto da bi prenehala izvajati reforme, še bolj odprla vrata svetu in nadaljevala z izvajanjem in uvajanjem novih reform. To se je zgodilo po neuspelem poskusu vrnitve v centralizirani sistem. Reforme so se dogajale na vseh področjih razen na političnem. Sledilo je naglo zvišanje življenjske ravni večine prebivalstva, na trgu se pojavi raznovrstno blago. Bakovič (1994: 31) omenja, da si je zaradi teh dveh faktorjev kitajska vlada tiananmiski incident razlaga kot zmago oblasti, ki je rešila Kitajsko pred pogubo oz. pred političnim kaosom. Ta incident naj bi dal povod, da se je Kitajska posvetila resni gospodarski prenovi, ohranila je kitajski socializem, rešila državo pred zlomom, ki bi se razvil v državljansko vojno ogromnih razsežnosti, ki bi prinesle stare probleme: inflacijo, brezposelnost, korupcijo, moralno krizo.

Na začetku se je zdel dogodek na Tiananmenu 1989 in po celi Kitajski gibanje intelektualcev. To gibanje se je začelo, kot navaja Bakovič (1994: 33), v čast pokojnemu Hu Yaobangu, ki je postal simbol liberalizma in reform. Gibanje pa so v resnici sprožili študentje, podpirali so jih intelektualci, ki so bili bolj izkušeni in so sestavljali politično strukturo okrog Zhao Ziyanga, ki jih je zbiral (takrat je bil sekretar CK) in gojil nekakšen temelj političnih reform, ki jih je nameraval počasi (ali pa hitro) izvesti. Bakovič (1994: 33) opozarja, da se bolj poudarja razkol znotraj partijskega vrha oblasti in ne toliko idealizem študentov, saj so bili le-ti samo orodje v rokah tiste partijske frakcije, ki je hotela z demonstracijami izsiliti politično liberalizacijo in kasneje mogoče pluralizem. Nekaj let kasneje pa se je partija (kljub zavrnitvi na začetku) vrnila k Zhao Ziyangovi politiki gospodarskega razvoja. Tam je črtala ideje o političnih svoboščinah, vse ostalo je ostalo nespremenjeno. Kasneje so vodilni politiki (Jiang Zemin na čelu) trdili, da se je slaba stvar izkazala za dobro. Za gospodarstvo te države je edina rešitev diktatura in na Tiananmenu niso bili ubiti ljudje, pač pa “nevarne in dokazno pogubne ideje o večstrankarstvu”(Bakovič, 1994: 33).

Vodstvo je bilo vse do leta 1994 zasedeno z indoktrinacijo in promocijo popolne lojalnosti partijskemu centru. Vladanje oseb je pretehtalo vladanje zakona. Vodstvo je opustilo celo

poskuse politične liberalizacije, kot na primer ločitev vlade in partije, ki sta jo zagovarjala Hu in Zhao sredi 80-ih.

Kljub Dengovem namenu, da bi izboljšal celotno situacijo, se je zgodila katastrofa. Hotel je obdržati ravnotežje med različnimi frakcijami v partiji, preprečiti je hotel, da bi se država in sistem sesula vase, postavljal je leve proti desnim, protržne ekonomske reforme nasproti stalinističnemu politično državnemu aparatu. Pripravljen je bil "žrtvovati" Hu Yaobanga in Zhao Ziyanga (1987 in 1989) kot dokaz o ravnotežju med dvema ciljema: politične represije in ekonomskim liberalizmom. Sredi 1989 je bil Deng na čelu nove (očitno uspešne) kampanje, da bi porušil ravnotežje. Po eni strani se je mehanizem državne kontrole (diktature proletariata) okrepil. Po drugi strani pa je Deng nadaljeval ekonomske reforme. Ogromno stvari je bilo oživiljenih tudi od Zhao Ziyangovega ekonomskega programa. Država je naredila velik skok na desno – po Dengovem NANXUNU⁸ zgodaj leta 1992 (Lam,1995).

⁸ Ko je imel Deng govor v Nanxunu o mačku, ki ni važno, kakšne barve je, le da lovi miši

3.2.Ekonomski aspekt

3.2.1. Hua Guofengova različica modernizacije

Težil je k dokončanju megalomanskih projektov, ki so bili v teku v industrijskemu sektorju, povečati je nameraval produkcijo jekla, nafte, električne energije (s tem, da bi osebna poraba ostala ista), v kmetijstvu doseči modernizacijo s stransko produkcijo, v vojski modernizirati zastarelo opremo. Vendar pa je bila to bolj pobožna želja kot ekonomski osnutek, saj bi se nadaljevala politika velikega skoka in pretiravanje v ogromnih investicijah v težko industrijo (glej Hsü,2000: 804).

Primanjkovalo je tudi podrobnih raziskav, ki bi povedale, ali je tudi izvedljiv. V prvem letu programa je bilo nekaj 100 000 gradbenih projektov obelodanih z vladnimi stroški 40 milijard dolarjev, z vojaško in znanstveno nabavo so skupno dosegli 24 % narodnega dohodka leta 1978 od 198 milijard dolarjev. Sklenjene so bile tudi večje pogodbe s tujino, vključno s kompleksom jekla Paoshan (2 milijardi dolarjev), kompleksom jekla Chi Dong (14 milijard dolarjev) in hotelskimi gradbenimi projekti z ameriško mednarodno hotelsko korporacijo (500 milijonov dolarjev). V nadaljevanju so se regionalne organizacije sporazumele s tujimi kandidati, kar je leta 1978 skupaj z lokalnimi gradbenimi projekti zraslo na 36 % narodnega prihodka, in zelo blizu letom velikega skoka. Tako fanatična ogromna poraba jasno ni imela podpore pri nikomer (glej Hsü,2000: 804).

Decembra 1978 je bilo srečanje 3. plenuma 11. centralnega komiteja. Kitajska omejenost v znanstvenih in finančnih virih je voditelje prisilila v ponovno tehtanje 10. letnega plana. Odločili so se, da bo imelo kmetijstvo prednost pred ostalimi deli gospodarstva in je osnova za ekonomijo, sledila mu bo lahka industrija, ki mora zadovoljiti domače potrebe in doseči zunanjo izmenjavo, šele potem pride na vrsto težka industrija. Kapitalne investicije v kmetijstvo so narasle s 26 milijard dolarjev (40 milijard CH) na 50 milijard dolarjev (90 milijard CH), lahka in izvozna industrija pa je prav tako prejela novo podporo. V težki industriji so produkcijo jekla nameravali znižati s 60 milijonov na 45 milijonov ton. Toda premog, električno energijo, nafto in gradbeno industrijo so nameravali ohraniti kot prioritete za investicije. Projekte pa, ki so morali biti hitro

narejeni, so še naprej spodbujali. Po drugi strani so se projekti, ki so zahtevali ogromno kapitala, soočali s problemi ponudbe, surovih materialov, lokacije, transporta, tehničnimi zmožnostmi in energijskih zalog, bili zamujeni ali preloženi na kasnejši čas.

Na petem Nacionalnem ljudskem kongresu (druga seja, junij 1979) je Hua Guofeng razglasil triletno obdobje (1979 –1981), kot navaja Hsü (2000: 804), za “prilagoditve, rekonstrukcijo, utrditev in izboljšanje” narodne ekonomije. Takojšnji učinek omejitve je bilo prenehanje 348 pomembnih težko industrijskih projektov (vključno z 38 jeklenimi in metalurškimi postavitvami) in 4.500 manjših. Velike investicije za leto 1979 so bile zreducirane na 34.8 % državne porabe. Posebno investicije v jeklo, aparate in kemično industrijo so bile nasilno prekinjene in v letu 1979 in 1980 so izgubili 30-40% lastnih investicij. Gradbeništvo je prav tako utrpelo 33 % primanjkljaja v Shanghai-ju in 40 % v Notranji Mongoliji. Sočasno so investicije v kmetijstvo zrasle z 10.7 % državnega proračuna leta 1978 na 14 % (1979) in 16 % (1980), medtem ko so investicije v tekstilno in lahko industrijo narasle s 5.4 % (1978) na 5.8% (1979) in 8 % (1980). Omejitve niso zahtevali le za tuje kredite na Kitajskem, finančne vire in prevzeto moč, pač pa tudi za nepričakovano visoke stroške za posredovanje v Vietnamu leta 1979.

Kot dodatek so bile ocene o izvoznem potencialu nafte preveč optimistične, energijski sektor pa je bil premalo izkoriščen. Hsü (2000: 808) meni, da je to je preprečilo, da bi Kitajska na račun izvoza nafte lahko financirala modernizacijo. Leta 1978 je bil proračunski deficit (primanjkljaj) 6.5 milijard dolarjev in je leta 1979 zrasel na 11.3 milijarde dolarjev. Potrebno je bilo bolj prefinjeno in daljnovidno ekonomsko planiranje.

Premogovna in naftna produkcija sta imeli zelo nizko rast, čeprav sta bila to zelo pomembna energetska vira.. Proizvod premoga, ki je leta 1978 narasel za 12.5 %, je naslednjega leta zrasel samo za 2.75 %. Produkcija nafte (zabeležena) je zrasla leta 1978 za 1.9 %, naslednjega leta pa 11 %, medtem ko je med leti 1957 in 1977 zrasla 22.5 % letno. Output v elektriki se je prav tako znižal iz prejšnje letne rasti 13 % med leti 1957 in 1978 na 9.9 % letne rasti leta 1979 in na 2.9 % leta 1980. Vse to je pokazalo, da sta transport in energija (premog, nafta) ostala glavna ovira pri modernizacijskem planu. Nafta, premog in proizvodnja elektrike so padale naprej zaradi premajhnega zadoščanja novemu povpraševanju. Medtem ko se je obseg tovora povečal 9.7-krat

od leta 1950 do 1978, se je gradnja cest povečala le 1.4-krat in transportne poti so bile do konca obremenjene. (glej Hsü,2000: 809)

Hsü (2000: 809) meni, da so Kitajci nujno hoteli blagovno izmenjavo s tujino. Avtor tudi meni, da je možno, da bi pridobili kakšen dodaten dohodek iz lahke in tekstilne industrije, ki bi morda lažje zadostil potrošniškemu povpraševanju in dosegel izmenjave s tujino. Kot rezultat povečanih državnih vlaganj, bančnih posojil in boljših materialov se je tekstilna proizvodnja povečala za 30 % v prvi četrtini leta 1980 in lahka industrija je narasla za 21 %. Toda bilo je vprašljivo, če so ti viri v osnovi dovolj za bistveno pospešitev hitrosti modernizacije.

3.2.2. Dengova različica, kako priti do modernizacije

Deng Xiaoping se je odločil, da preoblikuje ideološka izhodišča celotne kitajske družbe. Za vsako ceno želi dvig življenjskega standarda prebivalstva in ojačanje gospodarstva. Takrat je postal znan njegov rek o mačku "ni važno, kakšne barve je maček, važno je, da lovi miši". Okrog sebe je zbiral strokovnjake, ki so bili po kulturni revoluciji rehabilitirani (Saje,1999: 73).

Deng pa je vedel, da je ljudi treba motivirati, če hoče država resnično doseči napredek. Toda pojavljala so se vprašanja o vsem: kako naj se razvija kmetijstvo, saj se kmetje ne smejo ukvarjati z ničemer drugim? Kako naj se razvija industrija, saj so materialne spodbude za delavce, ki delajo kot managerji, zavrgli kot kapitalistično navlako? Kako naj dosežejo uspehe v znanosti in izobraževanju, če je kopiranje oziroma uporabljanje tuje tehnologije in izkušenj ožigosano kot hlapčevstvo kapitalizmu? Toda Deng je razložil svoje vizije na plenarni seji centralnega komiteja (glej Trenc Frelj,1999: 188). Dengova dva principa (1. uvajanje kriterija resnice in 2. iskati resnico v dejstvih) sta bila zelo močen udarec 'Maovi misli'. Partija je natančno preučila Maovo misel v luči 'resnica v sozvočju z dejstvi', ki pa je bil le eden od Dengovih pametnih sloganov, ki so Maovo misel ovrgli.

Omenili so tudi Maova zbrana dela, ki jih je uredil Hua, namigovali so, da niso zadovoljni z urednikom in njegovo izbiro. To se ni tikalo samo Maa, pač pa je tudi Hua-jev položaj visel na nitki (glej Hsü,2000: 782).

Kitajska je prisiljena sprejeti reforme iz več razlogov:

- iz notranjih demografskih, gospodarskih in socialnih razlogov, da bi se osvobodila revščine in zaostalosti,
- iz političnih razlogov, ker je bila velika država vse bolj osamljen otok, vse manj pomembna sila na političnem prizorišču.

Pri tem veljajo tudi 4 poglobljena ureditvena načela, ki jih navaja Černe (1988: 125,126):

- da je KP Kitajske vodilna partija,
- marksizem, leninizem, maoizem vodilna ideologija,
- socializem edina možna prihodnost,
- demokratična diktatura delavnih množic je t.i. temeljna oblika političnega sistema dežele.

3.2.3. Temeljna usmeritev reforme

Deng trdi, da je prva naloga socializma, da modernizira kitajsko družbo in razvije produktivne sile, ker bo socializem le tako dokazal svojo superiornost nad kapitalizmom. Zhao še dodaja, da je naloga prvobitnega socializma, da dokonča industrializacijo, “komercializacijo, “socializacijo”, in “modernizacijo”, produkcije na Kitajskem. Zatorej se pojavi vprašanje, kako se tak socializem razlikuje od navadnega kapitalizma: ali samo po vodilni vlogi KPK in prevladujočem državnem sektorju? Ali pa je razlika le v tem, da socializem s kitajskimi značilnostmi črpa le znanstveno-tehnološki in tehnični napredek iz tega kapitalizma? Kot lahko ugotovimo, je to samo nekakšna ideološka oznaka.

Černe (1988: 125) ugotavlja, da kitajska KP stopa po poti pragmatičnosti in se ukvarja celo s taktično operacionalizacijo reforme ter da je ideološka oznaka o nadaljnji izgradnji socializma s kitajskimi značilnostmi enaka kot izgradnja socializma za trenutne potrebe. Ta ideologem naj bi bolj pomirjal revolucionarne veterane in etatistično usmerjene ljudske množice. Kljub temu da Deng ostro kritizira in nasprotuje ter se bori proti “duhovnemu onesnaževanju” in “buržoaznemu liberalizmu”, se pojavlja vesternizacija Kitajske, še posebej obmorskih in velikih mest.

3.2.4. Strategije in taktike reforme

Uradno izhodišče reforme je bilo, da mora Kitajska končati z revščino, pomanjkanjem, zaostajanjem in egalitarizmom, ki je dokazano neučinkovit. Toda poglavitni cilj reforme je bil, da bi se z oblikovanjem spodbudnih institucionalnih, materialno-tehničnih in finančnih razmer ter odpiranjem vrat tujini Kitajska razvila hitreje kot del svetovnega gospodarstva in kot velika država (<http://www.xslx.com/htm/jjlc/ljj/2003-9-30-14873.htm>).

Tukaj pa je jasno razvidna že tudi strategija: vse mora služiti cilju hitrih produktivnih sil. Taktika reforme je zelo spominjala na slavni Dengov rek "ni važno kakšne barve je maček, le da lovi miši" (glej Černe, 1988: 125, 126).

Seveda gre tudi kitajska politična propaganda v tej smeri, kajti vse je usmerjeno v boj za končno uveljavljanje in osvobajanje trga izpod etatistične kontrole. (Song, 1997: 204)

3.2.5. Štiri modernizacije

Glavni cilj države je bil, usmeriti Kitajsko, da bo do leta 2000 postala ena izmed vodilnih držav. Štiri modernizacije so bile zapisane v partijski ustavi (11. kongres, 1978) in v državni ustavi (5. narodni kongres, 1978). Če bi obstajal kakšen narodni konsenz na Kitajskem, bi se osredotočil na štiri modernizacije,

1. kmetijstvo,
2. industrija,
3. znanost in tehnologija in
4. narodna obramba.

Gospodarstvo doživlja torej makro in tudi mikro spremenjeno upravljalno organizacijsko shemo. Postaja bolj decentralizirano in pluralistično. Za makroupravljanje je značilna sprememba v zmanjšanju precejšnjega deleža administrativnega in centralističnega planskega upravljanja. Namesto tega delujeta pluralizem in trg.

Kitajska uporablja nekaj tržnih metod, kjer iz podjetij, ki poslujejo z izgubo, priliva kapital podjetjem, ki poslujejo z dobičkom. Nemalo državnih podjetij je iz sistema upravljanja podjetij prešlo na sistem upravljanja družb, iz sistema kroženja izdelkov na sistem kroženja kapitala, iz sistema monoinvestitorskega vodenja na sistem družabniškega vodenja (<http://www.xslx.com/htm/jjlc/ljj/2003-9-30-14873.htm>).

Kar pa se tiče mikroupravljanja na ravni podjetja, ga Kitajci usmerjajo k participativnem delavskemu upravljanju (preko partijskih organizacij v podjetju, preko delavskih zborov in sindikatov), po drugi strani pa k individualnemu oziroma timskeemu ekspertnemu poslovnemu vodenju direktorjev, od katerih jih je vedno več zaposleno pogodbeno in za določen čas (glej Černe, 1988: 125, 126).

3.2.6. Razširjanje kvalitete, raznolikosti in specifikacije produkta

1978 se je začela državna kontrola kvalitete produktov. Začenjali so z aktivnostmi kvalitete meseca, spodbujali so kvaliteto izdelkov:

- državna ekonomska komisija je opravila pregled kvalitete narodnega obsega za industrijske produkte,
- uzakonitev in implementacija regulativ, določnic, ki se tičejo končne kvalitete produkta,
- prakticiranje kontrole celotne kvalitete. Komisija je celo predložila metode za popolno kontrolo kvalitete v industrijskih podjetjih (v celotnem procesu: od oblikovanja, načrtovanja, poskusne produkcije, produkcije, prodaje in poprodajne usluge, torej vse),
- razvoj in izboljšanje outputa v njegovih pomanjkljivih lastnostih.

Uvažanje napredne tehnologije

poleg jačanja ekonomskega sodelovanja in tehničnih izmenjav z drugimi državami. Prej je bilo to zelo omejeno. CK KPK se je odločil, da je pametno uvažati dobre stvari iz razvitejših držav ter v mejah planirati delo na tem za lastno korist.

Deng Xiaoping poudarja, da mora Kitajska v veliki meri privlačiti in uporabljati tujo uvoženo opremo in tehnologijo, uvoziti managerske izkušnje, vključiti se mora v sodelovanje v mednarodni trgovini, uporabljajoč zunanje in notranje vire, ter se aktivno udeleževati mednarodne konkurence(<http://www.xslx.com/htm/jjlc/ljj/2003-9-30-14873.htm>).

Utrjevanje podjetij

Utrjevanje managementa v podjetjih. Uspešni dosežki so bili v kontroli in upravljanju planiranja, materialov, zalog, delavcev, tehničnih zadev in orodja v podjetju. Podjetja so vzpodbujali, da so bila tankovestna v poročilih o poslovanju, da bi povečali profit, izboljšali kvaliteto produkta, zmanjšali stroške, vzdrževali orodje/stroje in skrbeli za varnost delavcev.

Leta 1979 Kitajska stopi v dobo prilagajanja, obnavljanja, utrjevanja in izboljševanja narodne ekonomije:

- 1 nadaljevanje utrjevanja vodilnih agencij, vodilni so morali biti relativno dobro izobraženi in mlajši ljudje,
- 2 vpeljava sistema točne konkretne odgovornosti. Pod vodstvom partijskega komiteja je moral direktor tovarne nositi polno odgovornost za produkcijo, glavni inženir pa za tehnične zadeve,
- 3 prakticiranje računanja o poslovanju v podjetju, računali so stroške podjetja,
- 4 izboljšanje sistema uporabe skladov: skladi podjetja so bili odvisni od poslovanja podjetja (Lam,1995).

3.2.7. Več poudarka na kmetijstvu in lahki industriji

Če so hoteli ravnatežje med ponudbo in povpraševanjem ter izboljšanjem življenjskega standarda ljudi, so morali vzpostaviti primerno razmerje med glavnimi področji v narodni ekonomiji, določiti delež akumulacije glede na aktualne pogoje v državi in razumno ravnatežje med kmetijstvom, lahko in težko industrijo. V soočanju s trenutnim primanjko vanjem ponudbe (zalog), ki ni kos povpraševanju, je edini način, vzpostaviti razmerja med temi področji, da bi vzpodbudili kmetijstvo in lahko industrijo in kontrolirali stopnjo rasti kupne moči, tako je

pomanjkanje sproščeno in ravnotežje vzpostavljeno.

Sprememba je bila v relativnem poudarku med lahko in težko industrijo, s tem da je treba dati razvoju lahke industrije prednost v skladu s principom prilagajanja narodne ekonomije. Vrednost outputa državne lahke industrije je bila ocenjena na 18,4 % povečanja v letu 1980 (za leto 1979) kot primerjava z 1,4%-povečanjem na težki industriji. Delež lahke industrije (1979) v narodni industriji kot celoti je narasel iz 43,1 % na 46,9 %.

Država in lokalne vlade so prilagodile težkoindustrijsko produkcijo in spremenile presežek tehnične sile, planiranih stavb in opreme iz težke tehnične sile za produkcijo lahke industrije in tekstilne produkcije, ki jo je trg potreboval. Metalurgija, proizvodnja mašin/strojev, kemična in druge težko industrijske panoge so nadaljevale uravnavanje svojih produktov za boljše služenje lahki in tekstilni industriji. Produktivnost lahke in tekstilne industrije se je povečala, s tem pa njena kvaliteta, povečala se je raznolikost produktov in njihova specifikacija, ki so boljše ugodile tržnim zahtevam (Lam,1995).

Reakcija vlade je bila,, da je ta skozi Ministrstvo za kmetijstvo povečala tržno učinkovitost, poleg tega pa je še odstranila sistem nabavnih kvot in sprejela pogodbe ki so določale tak cilj(http://www.usc.chuk.edu.hk/wk_wzdetails.asp?id=1377).

3.2.8. Dengova vizija oživitve gospodarstva

V letu, ki je tej konferenci sledilo, je Deng postopno izdelal jasno vizijo svojih načrtov za prihodnost Kitajske. Konec leta 1979 je Deng v pismu japonskemu premieru Ohiri napisal, da hoče početveriti takratni nacionalni produkt (BDP) z 250 milijard dolarjev na 1000 milijard do konca tisočletja, tako da bo BDP na osebo 1000 dolarjev. Kasneje je pojasnil svojo izjavo z ozaveščanjem neizogibnosti naraščanja populacije, ki bo iz ene milijarde narasla na milijardo in dvesto milijonov, kar pomeni, da bo to povzročilo znižanje zastavljenih ciljev in bo zato BDP na osebo samo 800 dolarjev, če bodo cilji ostali nespremenjeni, torej 1 trilijon do leta 2000. Ko bo dosežen ta cilj, bo Kitajska imela trdne temelje in od tod bo možno nadaljnje izboljšanje. Kitajska se bo lahko pridružila vrstam naprednih narodov v 30 do 50 letih.

Doseganje teh ciljev pa seveda zahteva predanost celotnega naroda meni Song (1997: 202) in dalje našteva cilje, ki pa so: pospešitev ekonomske rasti in vsrkanje tujega kapitala, znanosti in tehnologije ter menedžerskih spretnosti. To je bil torej načrt vodenja dualne politike:

1. politika ekonomskih reform in
 2. politika odpiranja države navzven /odpiranja svetu
- (glej Hsü,2000: 841).

3.2.9. Dualna politika

V državi se bo odvijalo neprekinjeno razvijanje trga, vendar bo ostajalo v okviru socializma. Zraven pa bo Kitajska vodila politiko "odprtih vrat", razvijala bo zunanjo politiko, trgovino in turizem, absorbirala bo tuj kapital, menedžersko znanje in tehnologijo. Deng je Kitajce soočil z potencialnim bogatenjem države in državljanov. Zagotovil jim je, da ni razloga za strah, da bi se ponovil vzpon kapitalizma na Kitajskem, država bo bogata, vendar bo ostala socialistična, BDP se bo verjetno povečal, vendar to še ni razlog, da bi se kapitalistični razred povzpел.

Zavedal se je, da nimajo vse province enakih potencialov, zato je dal prioriteto nekaterim

provincam in mestom⁹ z namenom, da bodo nekatera mesta obogatela prej, ostala pa bodo želela tekmovati z njimi. Že leta 1983 je bil na primer Suzhou mesto, ki je bil lep primer Dengove vizije za leto 2000 za celotno Kitajsko (glej Hsü,2000: 842).

3.2.10. Reforma v kmetijstvu

Ker je 80% ljudi živel na deželi, so imele kmetijske reforme prednost pred industrijskimi. V letih 1957-1978 je imela Kitajska zelo slabo stanje letne rasti produkta žitaric (2.6 %) in bombaža (2.1%). Ogromne količine pšenice je uvažala. Na deželi je bil življenjski standard v obžalovanja vrednem stanju in vse je propadalo. Glavni zatič, ki je oviral modernizacijo kmetijstva, so bile komune - torej je bilo v tej smeri treba nekaj ukreniti.

Leta 1978 je partijska konferenca odločila o uporabi boljšega materiala, ki bi spodbudil in sprostil mehanizme, in o prevzemu "sistema odgovornosti", ki ga omenja Lei Meng (2004) ali "popolni odgovornosti gospodinjstev". Ta sistem je določal naslednje: zemlja je ostala državna last, vsako gospodinjstvo pa je prejelo parcelo za gojenje pridelka, s komunsko skupnostjo pa se je zavezalo s pogodbo. Pogodba je vsebovala naslednje: narekovala je količino pridelka, ki mora biti posejan, od tega zahtevala kvoto, ki jo mora dajati vsako gospodinjstvo komunski skupnosti kot plačilo za uporabo zemlje (to pa pokriva skupne stroške: namakanje polj, zdravstveno varstvo ...). Presežek čez kvoto gospodinjstvo lahko obdrži zase. Vsako gospodinjstvo ima popolno kontrolo nad svojo delovno silo, izdelki, njihovo prodajo na prostem trgu, skratka odgovorno je za celoten proces od izbire gnojila, semena, do prodaje na izdelka na trgu in izgube oz. dobička. S tem načinom so kmetom vrnilo veselje do dela in oživili kmetijstvo. "Sistem odgovornosti" se je od leta 1979 pa do 1984 razširil na 98 % kmetij.

Komune niso bile ukinjene, temveč so začele same propadati. Parcele, ki so bile najprej dodeljene gospodinjstvom za eno sezono ali leto, so kasneje podaljšali na 15 let, da so spodbudili gojenje sadnih dreves in pridelkov, ki potrebujejo več let za zorenje. Zemljiška pogodba se je kasneje lahko podedovala in tako se je zelo povečalo načrtovanje dolgoročnih investicij. Vlada je

⁹ posebne gospodarske cone

spodbujala tudi specializacijo kmetov ne le na poljedelstvo, pač pa na panoge kot so ribolov, živinoreja, gozdarstvo. Pojavila so se tudi “ključna gospodinjstva”, ki so se specializirala na poljedelstvo. Leta 1984 je bilo zasebnim gospodinjstvom dovoljen prenos pogodbene zemlje drugemu gospodinjstvu, leta 1987 je 13. partijski kongres odobril prodajo zemlje. Toda za vsak primer je bila zemlja kljub vsemu še vedno državna last. (glej Hsü,2000:843)

Da bi država kmetom omogočila boljše življenje, uvede ekonomske ugodnosti z drastičnimi prilagoditvami, upošteva cene kmetijskih proizvodov, uvede državne odobritve, kredite, kmetijske takse ter kupni delež za kmetijske proizvode. Da bi izenačila cene med industrijskimi in kmečkimi proizvodi, država poviša nabavne cene 18 glavnih in stranskih proizvodov (žito, bombaž, olje, konoplja, sladkorni trs, pesa, prašiči, govedo, ovce, ribe, jajca in svilnate kokone oz. Sviloprejke). Poleti 1979 na novo požeto žito takoj prepeljejo na trg.

Nabavna cena pšenice se je dvignila za 20 %, povprečno povečanje cene teh izdelkov pa je bilo 24,8%. Dodatno povečanje je bilo uporabljeno za znesek pšenice, bombaža in olja, prodanega državi. bilo je večje od nakupnega deleža. Leta 1980 je država spet zvišala nakupne cene bombaža, ovčjih kož, jute, konoplje ter laka za les. Večja sprememba v kmetijskih proizvodih je bila nakupna cena ali tržna cena ali pa dodana cena, kjer je bil nakup narejen v presežku državnega deleža (Lam, 1995).

Davki v kitajskem kmetijstvu niso bili nikoli visoki. Država je imela zelo nizko davčno politiko glede kmetov in podjetij, ki so jih vodile komune, brigade ali timi. Delež davka za skupni kmetijski prihodek je upadal zaradi stalnega poraščanja slednjega. V izpolnjevanju naloge, da razširi kitajsko kmetijsko ekonomijo in razvije kmetijstvo tako hitro, kot je le mogoče, je država leta 1979 podeželju prilagodila davke. Ena od pomoči je bila, da je država dala prednost zdravljenju območij, komun, brigad in timov v ekonomskih zaostalih regijah (Lam,1995).

Krepitev ruralne ekonomije, povečanje dohodkov kmetij in izboljšanje življenjskega standarda kmetov je postalo prvo načelo poslovanja. Uspehu kmetijskih reform bo sledilo nadaljevanje z reformami v industriji v mestih; medtem bo potekala politika “odprtih vrat“, ki je bila Kitajski v resnici zelo potrebna za napredek, kajti politika zaprtih vrat od srednjega Minga do opijske vojne in v nesrečnem obdobju od 1958-1976 je bila rezultat ignorance in nazadnjaštva. Deng je svojim

sodržavljano pojasnil, da je strah pred politiko odprtih vrat in pred razjedanjem, ki ga kapitalizem lahko povzroči komunizmu, neutemeljen. Glavnina kitajske ekonomije bo ostala socialistična., saj bo Kitajska podpirala socialistični način distribucije in država bo še vedno lastnik produkcijskih sredstev in vseh osnovnih ekonomskih ustrojev. Dotok tujega kapitala ne bo spodkopaval socialistične ekonomske podlage, če pa bi se že pridružili tujcem, bo vsaj 50 % kapitala kitajskega. Celó v primeru, če se BDP poveča za nekaj tisoč dolarjev, še ni strahu, da bi se kapitalistični razred povzpél.

Deng se je strinjal z bogatenjem ljudi v državi in s tem tudi bogatenjem države. Bil je dovolj pameten, da se je zavedal, da imajo različne province različne resurse naravnih in človeških virov, in je vedel, da se niti dve področji ne bosta razvijali z enakim tempom.

Deng je bil vedno bolj prepričan, da se bodo njegove sanje uresničile. 1.10.1984, ko je bila 35. obletnica obstoja LRK, je samozavestno izjavil svojemu narodu, da je bila letna stopnja ekonomske rasti 7.9 % v obdobju 1979-1983, še 7.2 % pa potrebujejo za počvetverjenje BDP-ja, da bi leta 2000 dosegli 1 trilijon. Če se bo stopnja rasti nadaljevala, bo Kitajska dosegla zastavljeni cilj. Dengova strategija pa je bila: počasi korak za korakom in natančno opazovati vsak trenutek.

3.2.11. Rezultati reforme kmetijstva

V kmetijstvu sta dohodek in produktivnost ostro in hitro narasla. Leta 1987 se je pridelek pšenice in riža povečal za 50 % glede na to, kar so prej proizvedli v sistemu komun. Kmetje so samo 60 dni v letu porabili za poljedelstvo in tako jim je ostajal čas še za druge panoge oz. postranske zasluzke. Prej so za poljedelstvo porabili 300 dni. Njihov denarni prihodek se je pod novim sistemom počvetveril in standard življenja je naglo zrasel, ljudje so lahko začeli delati hiše iz opeke, kupili so televizijo, pohištvo, barvaste obleke. Ljudje so lahko kar precej prihranili, saj je določena kvota zahtevala le 1/6 celotnega pridelka.

Tabela 3.2.11.1

Uvoz in izvoz žita / letno povprečje v milijon ton			
	Uvoz	Izvoz	Neto-Uvoz
1950-60	0,082	2,273	-2,191 ^a
1961-65	5,932	1,623	4,309
1966-76	5,015	2,772	2,242
1977-78	8,089	1,767	6,322
1979-81	13,203	1,1419	11,784
1982-84	13,321	2,135	11,186
1985-86	6,867	9,372	-2,505

a; minus predstavlja neto izvoz.

(MacFaraquhar, 1991: 528)

Kitajski položaj v mreži uvoz-izvoz se je spremenil, saj so sedaj izvažali sojine kalčke, pšenico (Tabela 3.2.11.1) in surov bombaž. Kitajska je dosegla presežek 4 milijard dolarjev. V kmetijskih proizvodih pa so imeli daleč največji rezultat v vseh 35 letih.

Glavni produkti v kmetijstvu so bili: pšenica, bombaž, sladkorna pesa, naftni geol in ostali pridelki, kar je razvidno iz tabele 3.2.11.2.

Tabela 3.2.11.2.

Glavni kmetijski produkti (v milijonih ton))							
	1952	1957	1965	1978	1980	1984	1987
žito	163,42	195,05	194,53	304,77	320,56	407,31	402,41
bombaž	1,30	1,64	2,09	2,16	2,07	6,25	4,19
olje	4,19	4,19	3,62	5,21	7,69	11,91	15,25
Pridelki							
Sladkor	7,11	10,39	13,39	21,11	22,80	39,51	46,85

(Xue v Hsü, 2000: 846)

Produkt vsake farme je narasel iz 134 juanov leta 1978 na 310 juanov leta 1983 in na 463 juanov leta 1987. Do uspeha ni prišlo le zaradi trdega dela in dobrega planiranja, pač pa zaradi višjih nabavnih cen, ki jih je država plačevala za kmetijske izdelke. Sledilo je vedno manjše investiranje države v kmetijstvo (1979-1982), vendar se je položaj izboljšal, ko so se povečale

kreditne ponudbe Ljudske banke in privatne investicije v stroje, orodje, traktorje in stanovanja. Če vključimo stanovanja, je vse skupaj zneslo 15.7 milijard juanov v letu 1982 in 21.4 milijard juanov v letu 1983.

Propadanje komun je prineslo velike posledice, in sicer vedno večje zanemarjanje velikih projektov, ki je bilo prej delo komune, npr. mehanizacija namakalnih sistemov, trpele pa so tudi ustanove za socialno in zdravstveno zavarovanje. Kmetijstvo pa je kljub reformi imelo še veliko problemov:

- državne spodbude, ki so spodbujale kmetijstvo, so bile omejene. Velike vladne investicije v kmetijstvo so potrebovale povečanje produkcijske moči, toda državne finance so bile na tesnem in količina investicij iz proračuna v kmetijstvo je padala (13.3 % leta 1978, 6.8 % leta 1983, 5.6 % leta 1985),
- posledica upada kolektivizma je bila opustitev vzdrževanja namakalnih naprav in zmanjšanje mehanizacije, hkrati pa več uporabe gnojil nižje kakovosti,
- nižje cene za žito so povzročile manjši profit mejnih primerjav z drugimi produkcijskimi dejavnostmi. Leta 1985 je relativno dobro situiran kmet okrožja Feng (Jiangsu) zaslužil Y650 letno, živinorejec ali ribič pa okrog 2,375 juanov letno, delavec v industriji 4,199 juanov letno, delavec na pošti 4,762 juanov letno, gradbenik 4,033 juanov letno. Torej je nekmetijski delavec zaslužil 4.1-krat več, kot delavec v poljedelstvu.
- Izguba plodne zemlje je povzročala povečanje družbene lastnine, rodovitna zemlja pa se je uporabljala za industrijsko rabo, npr. za nova kmečka stanovanja, razvoj stavbnega lesa ... Izgube zemlje so bile ogromne, leta 1985 je samo izguba obsegala 2.5 akrov ali 15 milijonov *mou-ov*
- problem visoke nepismenosti je ostajal, ostajala je nerazvita kmetijska tehnologija, premalo tehničnih pripomočkov, strojev in orodja ter seveda naravne katastrofe.

Kar se je pa v kmetijstvu in industriji izboljšalo z reformami, je eksplozija narodnega prirastka nekako nevtralizirala. Ko je popisu prebivalstva ušel nadzor iz rok, je vlada začela propagirati "politiko enega otroka". Ta politika pa je dodeljevala podporo tistim, ki so se tega držali: imeli so prednosti pri šolanju, čakanju na stanovanje, pravico do zavarovanja v službi ... Za tiste, ki se

tega niso držali, pa so bile predpisane kazni, kot so: manj hrane, sramotenje, denarna kazen. V mestih se je “politika enega otroka” poprijela, medtem ko so imeli na vasi več težav, saj so kmetje še vedno dajali prednost moški delovni sili in so zato potrebovali sinove (glej Hsü,2000).

3.2.12. Reforma v industriji

Ljudje so na Kitajskem imeli številne (za Zahodnjake) neracionalne navade, ki so ovirale učinkovitost, produktivnost in delovno spodbudo v kmetijstvu. Industrijska struktura je bila zgrajena v zgodnjih 50-ih letih po sovjetskem vzorcu, po katerem naj bi bil poudarek na težki industriji s centralnim planiranjem države. Država je določala cene inputom in outputom, nadzirala cel produkcijski proces ter določala kvaliteto izdelkov. Podjetja so dobivala podporo države ne glede na njihove poslovne rezultate, delavci pa so prejeli osnovne plače ne glede na kvaliteto svojega dela in vsak je jedel iz velikega lonca, ne glede na prispevek vanj. Sistem je deloval zaradi trenutne revolucije in patriotizma in osebnih prepričanj, da se gradi nov socialistični sistem.

Neučinkovita podjetja so ostala brez kazni. Država je določala kakovost izdelkov. Ker ni bilo konkurenčnosti pri produkciji izdelkov, saj je trg ni omogočal, je bila kakovost izdelka pogosto zelo slaba in cena inputa je bila neredko večja kot cena outputa. Trg je bil nenasičen, saj je bilo povpraševanje ogromno in vsi proizvodi, ki so jih ponudili na trgu, so bili pokupljeni. Zato kvaliteta ni igrala posebne vloge. Ljudje so se navadili na tak sistem in živeli v z harmoniji z njim. Kontrola cen pa je predstavljala največjo nevarnost za inflacijo, ki je naglo naraščala.

Reforme v industriji so z materialno spodbudo, ki je bila v Maovih časih prava sramota, spodbudile veselje do dela, delavsko iniciativo ter dvignile življenjski standard delavcev, saj so celotno industrijo postavile na noge. Z “industrijskim sistemom odgovornosti”, kjer je državno podjetje z nadzornim telesom beležilo profit in izgubo podjetja, so kvoto, ki jo je država določila, nakazali državi, ostalo so lahko obdržali. Profit, ki so ga lahko obdržali, so lahko porabili za zdravstveno zavarovanje, bone ali nove industrijske inovacije. Začela se je delitev dela na kvalificirano – nekvalificirano, fizično – umsko.(Hsü, 2000).

Sistem obdržanja dobička se je v letih 1981- 82 izboljšal, povečal se je delež profita v podjetjih,

ki je presegel kvoto. Odstotek, ki so ga podjetja lahko obdržala, je bil odvisen od zaslužka podjetja: če je bilo podjetje visoko profitno, je lahko obdržalo 10 %, če nizko, je lahko obdržalo 30 %; vsi ostali 20 %. Leta 1982 so vsa podjetja prešla v “sistem odgovornosti”.

Podjetja

Podjetja so postala mnogo bolj avtonomna in odgovorna za dobičke/izgube, pozicija managerjev se je okrepila. Sledi razvoj oblik oddajanj podjetij v najem, razmahnila sta se privatni in delniški sektor, tuj kapital je pritekal ali v skupna podjetja ali v podjetja v izključni lasti tujcev, razvijale so se posebne gospodarske cone, odprta mesta. V podjetjih je bil močno znižan vpliv partijske linije, imeli so 4-krat manj administracije kot v običajnem kitajskem podjetju.

Država je podjetjem je dodeljevala več odločevalske moči. Pretekli managerski sistem je podjetjem v državi vzel iniciativo in navdušenje meni Song (1997: 203). Na 3. plenarnem srečanju je 11. partijski CK oblikoval principe reformiranja ekonomskega managementnega sistema. Leta 1978 so dali za poskus v Sichuanu v 6 podjetij ekonomske odločevalske moči. Rezultat je bil pozitiven, število reformiranih podjetij se je povečalo (s tem, da so bili tipi teh podjetij različni). Z večjo odločevalsko močjo so podjetja dobila nujno neodvisnost pri planiranju, marketingu, profitni distribuciji in uporabi kapitala. Postala so relativno neodvisne ekonomske celote. Po izpolnitvi državnih planov so lahko planirala proizvodnjo v skladu s potrebami domačega trga in izvoza. Prav tako so imeli moč prodaje nekaj svojih izdelkov na področja, kamor država ni priskrbela materialnih zalog ali pa v komercialna območja. Poskusno so lahko prodajali svoje na novo razvite, izboljšane produkte, se pogajali s komercialnimi področji, lahko so prodali majhne količine produktov – označenih kot državna preskrba. (Lam,1995) Podjetja so pridobila na moči toliko, da so lahko obdržala del svojega profita kot zalogo podjetja, potem ko so izpolnili 8 ekonomskih kvot, ki jih je država postavila. Upoštevati so morala tudi zaloge blaga s komercialnimi oddelki. Te zaloge so služile predvsem tehničnim izboljšavam in delno za javno dobro. Le del tega je bil razdeljen delavcem in osebju kot bonusi. Postali so relativno neodvisni pri produkciji izdelkov in sicer z razširitvijo odločevalske moči, podjetjem pa se je dovolilo voditi socialistično konkurenco, ki se je od kapitalistične razlikovala in ki se je postopno razvijala z razširitvijo njihove moči. To je leta 1980 vodilo državni koncil, da se je odločil za razglasitev “začasnih regulacij” za razvoj in zaščito socialistične konkurence, ki

izboljšuje in spodbuja konkurenco med različnimi ekonomskimi sektorji in podjetji s tem, da prinesejo svoje “dobre lastnosti v igro”. Pod temi usmeritvami so podjetja imela zagotovljeno dostavo določenega materiala državi, imela so zagotovljenega odjemalca. Da pa so to lahko storila, so morala načrtovati svojo produkcijo v skladu s tržnimi zahtevami ali s sprejetjem navodil drugih podjetij. Potem so lahko neodvisno prodajala produkte, ki so jih proizvedla več, kot je državni plan predvideval. Ceni posameznega blaga se je bilo dovoljeno gibati v državno določenih okvirih.

Oboje, razširitev odločanja v podjetjih in konkurenca so prinesli spremembe v produkcijskih odnosih, ki se niso držale razvoja produkcijskih sil. Podjetja so se sedaj morala ukvarjati s svojo tržno sposobnostjo in prestižnostjo svojih izdelkov. Ko se je podjetjem dalo več moči pri odločanju, je narasla vrednost outputa, izboljšala se je kvaliteta produktov in dvignil se je profit. V času razširitve odločevalske moči v podjetjih in razvoja socialistične konkurence med njimi, je državna kontrola v industriji, kar se tiče planiranja, šla skozi pomembne spremembe: od skupne regulacije državnega planiranja do priznanja sekundarne vloge trgov kot regulatorjem pod pogoji planskega gospodarstva (Lam,1995).

Podjetja so bila odgovorna za dobiček ali izgubo, v podjetjih so zaposlovali in odpuščali delavce, določali mezde in nagrade, menedžerji so bili voljeni (največ 3 mandate in ne več dosmrtni mandat). Za “sistem odgovornosti” je bil velik šok ogromno zmanjšanje zalog, ki jih je država prejela od podjetij, ki so bila postavljena za izgradno kapitala brez skupne kontrole in usmeritve. To je leta 1982 znašalo 42 milijard juanov.

Sočasno pa se je zgodil veliki bum v gradbeništvu, ki je vodil do pomanjkanja materialov in inflacije, zato država uvede nov davek za nadomestitev primanjkljaja in sicer davek na dohodek za spregled profita (Lam,1995).

3.2.13. Rezultat reforme v industriji

Reforme tržnega sistema. Kot rezultat vzpostavljanja državne kontrole cen in vodenja cen za pomembne surovine in predelane materiale, je Kitajska v 80ih in 90ih uspela v zmanjšanju inflacije (<http://www.xslx.com/htm/jjlc/ljj/2003-9-30-14873.htm>).

Kljub izboljšanju v industrijskem sektorju je leta 1982 še 30 % podjetij poslovalo z izgubo, ki je znašala okrog 4 % dohodka iz državnega proračuna. Med leti 1983-85 je bilo ogromno industrijskih podjetij utrjenih in spojenih skupaj (okrog 42.000). Najvidnejši rezultat ekonomskih reform pa so bila hitro nastala privatna podjetja in prosti trgi, na podeželju in v mestih. Privatna podjetja so dosegla številko 100 000 leta 1978, 5.8 milijonov 1983 ter 17 milijonov leta 1985. Tercialni sektor in servisne dejavnosti so naredile ogromen napredek, saj je njun delež v BDP-ju zrasel iz 18.7 % leta 1980 na 21.3 % leta 1985. Mestni prosti trgi so šteli skupaj okrog 3.000 milijonov ljudi, prosti trgi na vasi pa leta 1985 40,000. Skupaj so šteli 6.6 % skupne prodaje na drobno leta 1978 in 9.5 % 1979, 10.2 % leta 1981 in 11.4% leta 1981. Prosti trgi in privatna podjetja so ustvarila živahen sektor med ogromnimi pomorskimi državnimi podjetji (Lam,1995). Mestne reforme sprva niso imele namena narediti prostega trga, hotele so le oživiti okostenel sistem. V tem času se je vlada usmerila od birokratiziranega centralno planskega sistema ukazovanja k poziciji planiranja skozi vodenje. Kot rezultat je leta 1984 imelo le še 30 do 40 % industrijske proizvodnje centralnoplanski sistem, 20 % tržno ekonomijo in 40 do 50 % lokalnoplansko ali vodeno plansko proizvodnjo.

Tabela 3.2.13.1. prikazuje proizvode glavnih industrijskih panog:

Proizvodi glavnih industrijskih panog

	1952	1957	1965	1978	1981	1984	1987
PREMOG 100 milijonov ton	0.66	1.31	2.36	6.18	6.22	7.89	9.20
SUROVO OLJE 100 milijonov ton	0.14	1.46	11.31	104.05	101.22	114.61	134.00
NARAVNI PLIN 100 milijonov m ³	0.08	0.7	11.00	137.30	127.40	124.30	140.15
ELEKTRIKA Billion kwh	7.3	19.3	67.6	256.6	309.3	377.0	496.0
VALJANO JEKLO- končni product, milijon ton	1.06	4.15	8.81	22.08	26.70	33.72	43.91
JEKLO milijon ton	1.35	5.35	12.23	31.78	35.60	43.47	56.02
SUROVO ŽELEZO milijon ton	1.93	5.94	10.77	34.79	34.17	40.01	54.33

(Hsu,2000: 857)

3.2.14. Varčevalna politika

Ekonomija je napredovala, vrednost outputa v industriji in kmetijstvu je narasla na letno rast 10 % (od leta 1978 do 1986), narodni prihodek se je povečal do stopnje 8.7 % na leto. Ostro je naraslo najbolj pomembno gradbeništvo, tuje investicije so se naglo povečevale, gradilo pa se je s pomanjkljivimi gradbenimi materiali, zmeda, zapravljanje in inflacija so se kar vrstili. S takimi kapitalnimi investicijami je bila industrijska rast zelo hitra: 1984. je bila 14%, 1985. pa 18%. Naslednje leto se je znižala, toda kmalu se je spet povečala. Ekonomija je bila pregreta in je naredila ogromno škode za dolgoročne posledice dežele, ki jih navaja Hsü (2000: 857):

- državni deficit se je ogromno povečal, saj je med leti 1978 – 85 obsegal Y 100 milijonov, večina dolgovi zaradi pretiranih vlaganj kapitala in velikih subvencij,
- trgovinski deficit ogromen (med leti 1985 86 je obsegal 28 milijonov),
- visoka stopnja inflacije (neurado od 15-20 %) 12.5 % leta 1985 in leta 1987 8 %,
- korupcija in kriminal sta se razširila med sorodniki kadrov na visokih položajih, vrstila so se izkoriščanja položaja,
- hitro večanje trajnih potrošnih dobrin v industriji (pralni stroji, električni ventilatorji),

- energijski zamašek zaradi počasne rasti primarnih energijskih zalog, to pa ni moglo slediti zahtevam hitre industrializacije, posledica tega je bilo 4-dnevno delo na teden za tovarne,
- velika, toda zelo slaba kvaliteta podeželskih produktov,
- izguba rodovitne zemlje v industrijske namene oz. za namen gradnje stanovanj.

Ker je povečana industrializacija prinesla ogromno problemov, so to konzervativni politiki izkoristili v napadih na “politiko odprtih vrat” kot vira tuje nesnage. Posledica nasprotovanj, kritike konservativno levo usmerjenih politkov, pa je bila “varčevalna politika”, ki se je ukvarjala predvsem z utrjevanjem dobljenih dobičkov in ojačanjem osnovne reforme, spremembami v reformi plač in mezd in popravljanjem problemov, ki so nastali v času reform v vsaki enoti (podjetju) in uravnoteženjem ponudbe in povpraševanja z izboljšavo makroekonomske kontrole. Toda tudi varčevalna politika ni mogla ustaviti večanja, napredovanja in razširjanja ekonomije. 1987. leta je output v industriji dosegel 16.5 % in dosegel 1,378 milijard juanov, v kmetijstvu pa 4.7 % in dosegel 444.7 milijard juanov (Lam,1995).

3.2.15. Končen vpogled na reformne uspehe

Na Kitajskem so z reformami do konca 80ih let dosegli mnoge vidne uspehe, kot meni Černe (1988: 125).na področju gospodarstva in kmetijstva, toda avtor opozarja, da reforme komunistične partije niso niti začeli do takrat. Uspehi se kažejo na (podatki do leta 1988):

- stopnji letne gospodarske rasti, ki je bila od leta 1978 do leta 1987 8-9% in je celo še naraščala,
- zmanjšal se je demografski pritisk, stopnja natalitete je padla od 20 % (1952) na 6.9%,
- prebivalstvo je postalo razvitejše, prebivalstvo na podeželju se je zmanjšalo (od 89.4% leta 1949 na 68.1% leta 1984),
- zaposlenost v gospodarstvu se je v letih 1952-1984 povečala za 2- do 3-krat, stopnja nezaposlenosti pa naj bi se zmanjšala od 5.9% leta 1979 na 2% (glej Černe, 1988: 125).

Kitajska je uspešno aktivirala pglavitne dejavnike razvoja, ki jih Černe (1988: 125).

prav tako navaja:

- povečanje družbene produktivnosti, po letni stopnji okrog 4 %, še posebej se je to zgodilo v kmetijstvu (v času, ko reforme trajajo),
- razmahnila se je zunanje trgovinska dejavnost, s tem da se je izvoz povečal za 23 %,
- relativno zadovoljivo izkoriščanje vseh virov gospodarjenja, okrog 0,70 in količnik učinkovitosti družbenoproduktivnega investiranja je dosegel 27 v obdobju 1953-1985,
- profitonost in rentabilnost je relativno zadovoljiva (12 %),
- delež akumulacije v narodnem dohodku ostaja visok v času reforme pribl. 32 % (s tem da je stopnja učinkovitosti investiranja visoka),
- uvoz tujega kapitala se je pospešeno povečeval,
- leta 1987 je bila inflacija manjša kot 10 % kljub večanju pritiska cene,
- povprečna mesečna plača delavca se je v reformnem obdobju povečala za 5 %,
- Kitajska je bila v hitrem, močnem znanstveno-raziskovalnem, tehnološkem in izobrazbenem poletu.

Tabela 3.2.15.1. nam prikazuje, katera obdobja je Kitajska doživela gospodarsko rast in katera obdobja so bila zanjo obdobja recesije v industriji, kmetijstvu in narodnemu prihodu.

Tabela 3.2.15.1.

Obdobja rasti					
	1949-52	1953-57	1963-65	1977	1978-86
Industrija	36%	19,2%	7,9%	14,1%	134,3%
Kmetijstvo	14%	4,5%	11,1%		67,2%
Državni prihodek	n.a.	n.a.	14,5%		

Obdobja padca					
	1958-62	1967	1968	1974	1976
Industrija	+3,8%	-13,8%	-5%	+0,3%	+1,3%
Kmetijstvo	-4,3%		-2,5%		
Državni prihodek	-3,9%				

(Journal of philosophy and social sciences v Hsu, 2000: 838)

3.2.16. Spremembe v lastninski ureditvi

Kitajska reforma poteka v smeri lastninskega pluralizma, kjer prevladuje **državna lastnina** (ki jo ustava imenuje socialistična lastnina), kar je nekakšen temelj v nadaljnji izgradnji socializma in temelj za ohranjanje vodilne vloge KPK. Torej so se začele pojavljati vse (svetu znane) oblike lastnine, kjer naj bi prevladovala državna lastnina, ki svoje lastnosti počasi spreminja v podjetniško lastnino. Državna lastnina naj ne bi bila več varovanka države, ampak se osamosvaja v obliki samoupravnih državnih podjetij. Njihovi stroški in rentabilnost pa postajajo temeljna ekonomska kategorija, od njenega poslovanja so odvisne plače delavcev, razvoj in ukinitvev podjetja. Tukaj vidimo, da se tudi na Kitajskem pojavlja razvijanje “samoupravnosti”. Znotraj nje se pojavlja “soupravnost” (po Černetu); poleg tega se pojavljajo drugi načini ločevanja funkcije državne lastnine in sicer s prodajo nerentabilnih državnih podjetij kolektivom ali posameznikom, ki njihovo produktivnost izboljšujejo. Omejevanje lastninske pravice države se kaže tudi, ko državna podjetja dopolnjujejo lastna sredstva z naloženimi prihranki zaposlenih, s sredstvi pridobljenimi iz trga denarja in kapitala in s tujim kapitalom. Za delavce se postopoma uvaja pogodbeno delo in nimajo več monopola nad delavnim mestom. Začenja se uveljavljati tudi **kolektivna lastnina**. Ta je nastala že v 50-ih letih in je podobna kolhozni lastnini v Sovjetski zvezi. To je posebna oblika skupne lasti na vasi.

S “komercializacijo” kmetijstva je prišlo do pomembnih sprememb. Razvoj kolektivističnega sektorja naj se ne bi omejil le na kmetijstvo, ampak bi ga prepustili njegovi lastni vitalnosti. V resnici se kolektivna podjetja šele sedaj spreminjajo v kolektivna podjetja v pravem pomenu besede. Pojavlja se (sicer je tega še zelo malo, pa vendarle) **individualna lastnina**. Iz tega nastaja pravi zasebni oz. individualnolastniški sektor na industrijskem, trgovskem področju in na področju intelektualnih storitev, pa tudi kot zasebni sektor nad finančnimi sredstvi. Slednjega najdemo tako v povezavi z državnim in kolektivnim kot tudi v konkurenci z njima. Kljub temu pa mu kitajski politiki ne priznavajo antisistemskega značaja in ga poskušajo socializirati. Poleg vsega tega pa prihaja na Kitajsko, sploh z odprtjem posebnih con in odpiranjem tujini (politika odprtih vrat) tudi vse več tujega (zasebnega) kapitala v oblikah pogodbenih kooperacij, mešanih delniških podjetij in neposrednega investiranja (glej Černe, 1988: 230).

3.2.17. Po Tiananmenu 1989

Ekonomске reforme 1989 – 1991: sinteza med planom in trgom

Po Tiananmenskem zlomu se začneta izvajati delna centralizacija in delna liberalizacija. Politični vodje so v dilemi, ali naj nadaljujejo reforme ali naj uvedejo spet centralizacijo. Nadaljevanje politike, ki jo je začel Zhao Ziyang z Dengovo odobritvijo, bi povzročilo probleme. Razširitev moči, ki so jo imele obalne province in mesta, pa bi vodilo k pojemanju centralne avtoritete.

Rast napol neodvisnega razreda “rdečih kapitalistov” menedžerjev in profesionalcev bi lahko ogrozila “diktaturo proletariata”. Pretirano zanašanje na čezmorske trge in na ekonomsko sodelovanje z zahodom bi lahko pomagalo “mirni evoluciji” zasnovati “neoimperializem”. Leta 1989 so konzervativci govorili, da mora politiko odprtih vrat spremljati duh samozanašanja, kar pomeni, da se je potrebno, kljub vsej odprtosti, zanašati le nase.

Toda celo centralistični planerji so se zavedali, da ne bodo smeli iti spet po poti Maove politike. Na koncu so sklenili kompromis (med levimi in desnimi odstopanji): del centralnega planiranja, del tržnih sil ali centralno planiranje v Beijingu in tržne sile na obalnih območjih. To so imenovali “planska sinteza organske ekonomije in tržne ureditve”. Ekonomistom znotraj in zunaj Kitajske je to delalo ogromne probleme, saj sta ta dva sistema le težko združljiva.

“Organska kombinacija” državnih odredb in tržnih sil sta si bili protislovni v strokovnih terminih. Centralistični planerji (Li Peng in Yao Yilin) so videli trg le kot nujno zlo. Mazivo, ki bi naoljilo zastarele mehanizme, je bilo centralno planiranje.

Glavna obtožba proti Zhao Ziyangu je bila, da je vodil Kitajsko po kapitalistični poti.

13. partijski kongres je zahteval mehanizem, s katerim “država regulira trg, trg pa vodi podjetja”. To je bilo dejanje balansiranja. Kljub “organski sintezi” Deng nikoli ni omenil, kaj je bolj pomembno – PLANIRANJE ali MARKETING. Zdelo se je nujno, da planiranje zaseda častno mesto v ekonomskem policy-makingu. (Lam,1995)

Sinteza centralnega planiranja in tržne regulacije je osnovni princip 10. letnega ekonomskega

načrta. Centralno planiranje je glavnega pomena, tržne regulacije pa so dopolnilne. Narodna ekonomija mora biti zgrajena na osnovi plana in sorazmernega razvoja. Državni plani bodo formulirani v skladu s “potrebami socialističnega ekonomskega razvoja”, z dodanimi “glavnimi strateškimi viri in pomembnimi strateškimi sredstvi”. Vse to pa mora biti pod kontrolo centralne vlade.

Konservativci so dopovedovali, da je planiranje poglavitno za razvoj trga in brez podpore planiranju se bo trg hitro zožil in razkrojil. Ekonomska politika mora obstajati v “koeksistenci medsebojnega delovanja” državnih odredb in indirektnih makroekonomskih kontrol in ureditev ter tržnih sil. V tej državi je direktno planiranje temelj za razvoj in funkcioniranje trga. V predvideni prihodnosti bo šla država po poti poseganja v trg na podlagi direktne kontrole skozi izkoriščanje in prerazdelitev glavnega blaga ter skozi indirektno gibalne sile na področju financ, investicij in cen (Lam,1995).

4. PRIMERJALNA ANALIZA JUGOSLAVIJE (SLOVENIJE) IN KITAJSKE

4.1. Podobnosti

4.1.1. Administrativno določanje cen in poseganje države v gospodarstvo

4.1.1.1. Kitajska

Kitajska svoj sprva administrativni centralno planski netržni sistem, torej skoraj naturalno plansko gospodarstvo dobi na podlagi svoje socialistične ideološke nadgradnje. Sistem je deloval le zaradi patriotizma in trenutne revolucionarne zagnanosti ter revolucionarnih prepričanj (Černe, 1988). Kitajska je torej imela gospodarstvo na tako nizki ravni, da ji niti faze kapitalizma ni bilo potrebno preskočiti.

Struktura industrije je bila zgrajena po sovjetskem vzorcu, in sicer iz začetka petdesetih, kar je dajalo prednost težki industriji ter visokocentraliziranemu sistemu. Etatizem, ki je obstajal v državi, se je držal državnega določanja cen inputov, outputov, državnega nadziranja celega produkcijskega procesa (od surovin pa tja do končnega izdelka in distribucije), država je tudi določala kvaliteto izdelkov regulirala ponudbo in povpraševanje. Skratka: do reform ni bilo govora o kakem trgu ali vsaj zametkih trga, ki bi deloval vsaj malo samostojno. Toda podjetja, ne glede na svoj doprinos, ne glede na poslovanje, izgubo ali dobiček, so dobivala državno podporo, delavci so dobivali enako visoke plače, ne glede na njihovo produktivnost in doprinos k poslovanju podjetja. Ker pa v državi ni bilo konkurence in ker je država določala kvaliteto produkta, je le-ta ostala zelo slaba, cen inputa pa je pogosto bila višja kot cena končnega izdelka. Posledica državne kontrole pa je bila inflacija, ki je naglo naraščala.

4.1.1.2. Jugoslavija

Prav tako se je dogajalo v Jugoslaviji. Prevladoval je etatizem, ki je zaviral konkurenco, kvaliteto izdelkov in gospodarsko rast. Država je posegala v vse odločitve, investiranje: investirala pa je v

zelo drage in nerentabilne državne tovarne, cene določala administrativno, upravljala je z državnim dohodkom in distribucijo. Državni dohodek pa je namenjala subvencioniranjem, dotacijam, premijam in regresom, toda le določenim gospodarskim panogam (Horvat, 1984a).Tudi v Jugoslaviji so gospodarske razmere zahtevale odpravo neracionalnih administrativnih posegov (Horvat, 1984). Bolj pa ko se je družba razvijala, večje potrebe je imela in te so nedvomno bile, da se odpravi rigidnost, birokratski odnosi in administrativne metode.

Etatizem je poskrbel, da je celotno gospodarstvo poslovalo kot en velik državni monopol. To je pomenilo, da sicer podjetje ne igra nobene vloge na makronivoju, niti njegov prinos k gospodarstvu, pa tudi, če posluje z izgubo. Vsi so dobivali sredstva iz skupnega državnega proračuna, ne glede na prispevek vanj. Državni posegi v gospodarstvo so temu le škodovali, saj so bili vedno napačni in tudi ob nepravem času.

Vendar pa v obeh državah obstaja prepričanost v vsemogočnost političnega sistema, ki naj bi nadomeščal vmesne stopnje odločanja in organiziranosti, tako na mikro- kot na makronivoju gospodarstva.

Tako Jugoslavija kot tudi Kitajska sta se po prvih letih vzpostavitve socializma znašli v konfliktu z Sovjetsko zvezo in njenim sistemom čistega realnega socializma. Državi sta uvajali svoji različici socializma, ki sta ju prilagodili svoji geografski, politični legi in življenjskim razmeram. Tako je na primer Kitajska prilagodila socializem kmečkemu prebivalstvu, saj je njeno gospodarstvo temeljilo na kmetijstvu; Jugoslavija pa se je odločila za sistem delavskega samoupravljanja, ki pa ga ni dobesedno izvajala.

V Jugoslaviji naj bi delavsko samoupravljanje pomenilo nek način poslovanja podjetij, kar bi bila vmesna pot med etatizmom in kapitalizmom, saj pri samoupravljanju cene in akumulacija neposredno vplivajo na družbeno ekonomski položaj delavcev, hkrati pa bi rešen problem, s katerim se je Jugoslavija v svojem etatizmu srečevala: problem cen. Ker pa se samoupravni sistem dejansko ni izvajal, je celotna struktura potrebovala reforme. Družba pa, ki je postajala vedno bolj razvita, je proizvajala vedno večje zahteve tudi po modernizaciji in prestrukturiranju v gospodarstvu. Cilji reforme, ki so jih vpeljevali leta 1965, so temeljili na priznavanju prostega

delovanja tržnih zakonitosti, odstranitvi državnega posredovanja v gospodarstvo ali tako imenovanih "administrativnih zavor"(Horvat, 1984a). Pokazala se je potreba po nujnosti razvoja blagovne proizvodnje, načela dohodka, zahteve po racionalnem gospodarstvu so se vedno bolj javno izražale.

Prav tako je bilo na Kitajskem, kjer se je reforma začela najprej zaradi zaostalosti dežele. Kitajska si je vseeno želela napredka in razvoja, seveda samo po poti socializma, katerega naloga je (po Dengovih besedah), da kitajsko družbo modernizira in razvije produktivne sile in na ta način dokaže kapitalizmu, da je socializem vendarle superioren. Pa vendar gredo reformatorji na Kitajskem še dlje, kajti menijo, da je naloga socializma, da dokonča produkcijsko komercializacijo, socializacijo, industrializacijo in modernizacijo (Černe, 1988). Kljub ideološkemu predznaku takega razvoja Kitajske družbe se tak socializem le v malo čem razlikuje od modernega kapitalizma.

4.1.2. Tržno določanje cen v obdobju reform

4.1.2.1. Kitajska

Za cilje reforme si določi večjo decentralizacijo, pluralizem, manj administrativnih državnih posegov v gospodarstvo, večjo vlogo trgu in konkurenci, več izvoza in manj uvoza. Postopno vladno opuščanje kontrole cen na določenih izdelkih se je začelo kot uvod uvajanja sistema realnih cen. Cene, ki jih država ni striktno določila, so morale ostati v nekih državno določenih okvirih, plače pa so morale biti skladne z inflacijo. Kajti Kitajci so se zavedali, da cene, ki se jih individualno določa, lahko trg in pogoje na trgu samo pohabijo.

Zgodita se še dve pomembni spremembi: decentralizacija in pluralizem v gospodarstvu. Na makronivoju v upravljanju se na Kitajskem zgodi zmanjšanje precejšnjega deleža centralističnega in administrativnega planskega upravljanja. Večjo vlogo dobi trg in z njim pluralizem. Država se je primorana umakniti iz nekaterih poti v gospodarstvu. Na ravni podjetij pa se Kitajci usmerjajo k participativnem delavskemu upravljanju.

4.1.2.2. Jugoslavija

Tudi tukaj država namerava uvesti podobne ukrepe. in sicer si zastavi nekatere cilje, ki naj bi jih reforma dosegla. Tudi tukaj se pojavi: razvoj svobodnega trga, manj državnih intervencij v gospodarstvo, stabilizacijo cen, povečanje izvoza in zmanjšanje trgovinskega deficita. Pojavijo se celo prizadevanja, da bi se neodvisnost v gospodarskih subjektih povečala. Slovenija naj bi celo postala nekakšen most med zahodom in vzhodom, in to po liberalističnem konceptu. Gospodarstvo pa naj bi delovalo po tržnih zakonitostih, medtem ko bi družbena lastnina zagotavljala obstoj socializma.

Kombinacija trga in plana v obeh državah. Kljub vsemu si nobena od teh dveh držav ne more privoščiti prevelike svobode trga, pa vendar mu daje nekaj besede v gospodarstvu, s tem da država še vedno planira in sicer večinoma na izdelkih, ki so osnovnega pomena za življenje. S tem ko da država tudi nekakšno sprva sicer majhno vlogo trgu, spodbudi (najprej šibko in kasneje vedno večjo) konkurenco in tekmovalnost med podjetji.

4.1.3. Odnosi uvoz izvoz in s tujino

4.1.3.1. Kitajska

Kitajska, kjer se je dogajala podobna situacija kot v Jugoslaviji, ki si je tudi reforme zastavila na zelo podoben način. Država je namerava s politiko odprtih vrat razvijati zunanjo politiko, trgovino in turizem. Nameravala je absorbirati tuj kapital, menedžersko znanje in tehnologijo. Država je nameravala povečati izvoz in razmahniti zunanje trgovinsko dejavnost, povečati konkurenčnost s tujino ter uvoz tujega kapitala. Nameravala je tudi povečati izkoriščenost vseh virov gospodarjenja, prav tako kot v začetku reform Jugoslavija, vendar le-tej to ni uspelo.

4.1.3.2. Jugoslavija

V Jugoslaviji se država odloči z reformo izpeljati nekaj ukrepov, ki so ključnega pomena za uvoz in še posebej izvoz ter za razmerje z drugimi državami, predvsem zahodnimi. Država namerava podražiti uvoz in spodbujati izvoz domačega blaga, administrativno povečati cene in jih glede na svetovne cene korigirati, hkrati pa zamrzniti večino na novo določenih cen v proizvodnji in transportu. V Jugoslaviji je bila začetna faza reforme bolj ekonomska operacija, manj pa korenita reforma produkcijskih odnosov. Toda bilo je vendarle mišljeno, da se ob razvoju tržnega sistema spremeni tudi produkcijski način ter da se etastični odnosi začnejo razvijati in se spremenijo v samoupravne odnose.

Pojavi se celo zavzemanje za tesne stike z zahodnimi državami, povezanost Jugoslavije oz. povezanost slovenskega trga z zahodnimi, svetovnimi trgi, s tem da povezanost z jugoslovanskim trgom ostane, ter povečanje konkurenčnosti s tujimi trgi.

4.1.4. Trg in konkurenca

V obeh državah so se reforme podobno zastavile tudi na področju konkurence in trga. Z reformo naj bi se odprla pot tudi konkurenci na trgu, ki naj bi posledično povzročila proces ekonomske selekcije, s čimer nekonkurenčna podjetja in podjetja, katerih doprinos ni velik, enostavno izpadejo iz trga. Reforma si je prizadevala za usklajevanje proizvodnje s potrošnjo brez administrativnih posegov države.

Države sta z reformami nameravali uvesti sintezo med trgom in planom, deloma naj bi gospodarstvo urejale tržne sile in deloma plan. Kljub vpeljevanju trga kot pomembnega faktorja v gospodarstvu pa mu nista želeli dati preveč pooblastil, saj je vendar država v socializmu tista, ki ureja tudi gospodarstvo.

4.1.5. Materialna spodbuda ali plačilo po učinku

4.1.5.1. Kitajska

Na Kitajskem prevlada Zhaotov rek "Več boš delal, več boš prejel, manj boš delal in manj boš prejel", ki spodbuja tekmovalnost in se bori proti "povprečnosti". Poleg tega pa prevlada mnenje, da vsi ne morejo obogateti naenkrat, eni prej in kot njihova konkurenca, drugi kasneje. Vsi pa težijo k izboljšanju gmotnega položaja.

Uveljavljati se začne materialna spodbuda, ki je bila v maoističnih časih prava sramota. Pa vendar da prav materialna spodbuda delavcem veselje do dela, dvigne celotni standard delavcev in postavi celotno industrijo na noge.

V samih podjetjih se zastavijo naslednje izboljšave(Lam, 1995):

- sistem odgovornosti, kjer državno podjetje z nadzornim telesom beleži profit in izgubo podjetja,
- kvoto, ki je državno določena in jo je podjetje doseglo in prekoračilo, se lahko v podjetju obdrži. Ta obdržan profit pa se lahko porabi za zdravstveno zavarovanje, bone ali nove industrijske inovacije,
- delitev dela na kvalificirano in nekvalificirano, na umsko in fizično, ter specializacija na določenem področju,
- pojavi se sloj strokovnjakov in izobražencev, ki zasedajo višje položaje v podjetjih in prevzamejo pomembnejše funkcije zaradi svojega specializiranega znanja,
- procent, ki so ga podjetja obdržala, je odvisen od zaslužka posameznega podjetja,
- podjetja dobijo več odločevalske moči,
- po izpolnitvi državnih planov lahko planirajo proizvodnjo v skladu s potrebami domačega trga in izvoza,
- del profita podjetij se porablja za zaloge, s katerimi se razpolaga, in sicer del zalog za tehnične izboljšave in del za javno dobro. Le majhen del pa je v primeru, da podjetje preseže kvoto, namenjen delavcem in osebju kot bonusi,
- med podjetji se vzpostavi socialistična konkurenca,

- cene, ki jih nosijo določeni proizvodi, so v okvirih, ki jih določa država.

4.1.5.2. Jugoslavija

Prav tako v okviru poslovanj podjetij se je zastavila reforma, ko naj bi se v Jugoslaviji razvijal podoben proces:

- kot prvi korak je bil odpravljen prispevek na izredni dohodek podjetij oziroma dohodek na "pridnost",
- odpravljeni so bili prispevki družbenim investicijskim skladom, investicijski skladi pa so bili ukinjeni. Osnovna masa akumulacije se je prenesla iz države na gospodarske organizacije,
- odpravljen je bil prispevek iz dohodka temeljnim gospodarskim panogam, kasneje pa celotnemu gospodarstvu (po letu 1965),
- podjetje je po reformi plačevalo le prispevek na poslovni sklad (poenostavljen sistem prispevkov in davkov),
- prispevek na osebni dohodek,
- vsak prihranek se je obdržal v delovnem kolektivu, bil je last kolektiva. Denar, ki pa je bil namenjen za akumulacijo (dali so ga v sklad za razvoj podjetja), ni bil več obremenjen s kakimi davki in prispevki; denar, namenjen za osebne dohodke, pa je bil močno davčno obremenjen. Vlada torej podpira poslovanje podjetij v smislu, da se izboljša poslovanje v podjetju, da se poveča produktivnost podjetja ter da podjetje postane bolj konkurenčno,
- v podjetjih se začne delitev na fizično in umsko delo, specializacija na razna področja ter delitev dela na kvalificirano in nekvalificirano, kajti pojavi se nov sloj strokovnjakov, tehnično izšolanih ljudi, ki pomenijo spremembo v nadaljnji delitvi dela,
- z reformo se začne novo nagrajevanje po učinku, ki zelo spominja na kitajsko materialno spodbudo. To nagrajevanje po učinku spodbuja delavno iniciativnost delavcev in tudi konkurenčnost,
- pojav konkurenčnosti vodi v boljšo kakovost izdelkov.

4.1.6. Opuščanje težke industrije in dajanje prednost drugim panogam

V Jugoslaviji predvsem pa v Sloveniji vlada vodi moderno politiko ekonomskega liberalizma. Opira se na tehnično inteligenco, znanstvenike. Slovenska vlada namerava slovensko gospodarstvo tercijalizirati, torej ne samo v smislu bančništva in trgovin, pač pa tudi storitvene dejavnosti, povečanje raziskovanja, svetovanja in znanja v teh panogah. Zavzema se za prilagajanje panoge transporta v integralnem smislu, design, inženiring, razvojno-intelektualno intenziteto, inovativnost, informatiko, računalništvo in drugo. Poudarek naj bi torej bil na lahki industriji. V energetske politiki pa naj bi bil poudarek na plinu, tekočih gorivih in jedrski energiji, v črni metalurgiji bi se preusmerili na proizvodnje programe, odpravi zemljiškega maksimuma, kmetijsko proizvodnjo pa naj bi povezali s predelovalno industrijo.

Usmeritev v težko in klasično industrijo se je enostavno prezrlo in se je usmerilo v razvoj propulzivnih panog, kot sta tudi turizem in promet. Največji projekt tistega časa je bil seveda Kavčičev avtocestni križ, ki je bil popolna kopija zahodnih avtocest.

Kljub omahovanju in slabemu pristopu je reforma vendarle prinesla nekaj pozitivnih učinkov:

- inflacija, cene in življenjski stroški so bili ustaljeni,
- največje motnje v gospodarstvu, torej investicije so se skrčile,
- vloga države se je zmanjšala v razpolaganju z akumulacijo,
- večanje osebnih dohodkov in storilnosti,
- uvajanje novih tehnologij,
- prestrukturiranje gospodarstva.

Če so na Kitajskem hoteli ravnovesje med ponudbo in povpraševanjem ter izboljšavo življenjskega standarda ljudi, so morali vzpostaviti tudi ravnovesje med glavnimi področji v narodni ekonomiji, potrebno je bilo določiti delež akumulacije glede na trenutne pogoje v državi, predvsem pa nekakšno pravilno ravnotežje med lahko, težko industrijo in kmetijstvom. Potrebno je bilo vzpodbujati kmetijstvo, saj je državno gospodarstvo temeljilo na kmetijstvu, poudariti in dati prednost razvoju lahki industriji na račun težke.

Težkoindustrijsko produkcijo so država in lokalne vlade prilagodile in spremenile presežek

tehnične moči, planiranja stavb in opreme iz težke industrije, in sicer v korist produkcije lahke in tekstilne industrije. Produktivnost lahke in tekstilne industrije se je povečala, povečala se je tudi kvaliteta, raznolikost in specifikacija njenih produktov.

4.1.7. Kmetijstvo

V obeh državah so bile komune tiste, ki so zaustavljale in zavirale razvoj kmetijstva.

Na Kitajskem država določi sledeče reformne ukrepe:

- 1 uporaba boljšega materiala, ki bi spodbudil in sprostil mehanizme,
- 2 prevzem "sistema odgovornosti".

Država zato tudi določi več podpore kmetijstvu, in sicer s tem, da upošteva cene kmečkih proizvodov, uvede državne kredite in odobritve. Da bi izenačila delež med industrijskimi in kmetijskimi proizvodi, država poviša cene 18 glavnim proizvodom, kar pa se tiče davkov, v kmetijstvu niso bili nikoli visoki, zato kmetijstvo v tem stanju kar dobro shaja.

Tudi v Jugoslaviji spet začela leta 1968 zaščita domačih kmetijskih proizvodov. Sredi istega leta je bil osnovan sklad za stabilizacijo produkcije in promocije izvoza živine. Nadaljevale so se izboljšave v kreditnem sistemu. Zatem so vpeljali državno kontrolo cen osnovnih inputov. Toda državna politika pri uravnavanju cen kmetijskih produktov ni bila pravila. Zato se cene teh produktov nekontrolirano dvignejo in je razlika med njimi in med cenami istih produktov v industriji tudi trikratna..

4.1.8. Podobnosti – strnjeno

Obe državi torej dajeta prednost modernim materialom, odvijanju decentralizacije, pospeševanje konkurence s tujino, obe kombinirata plansko in tržno gospodarstvo. Pojavlja se delitev dela glede na izobrazbo, poklic ter na fizično ali umsko. Dajeta prednost lahki industriji pred težko. Kljub temu pa v obeh državah še vedno obstaja vodilna moč, ki se odraža v partijskem vodenju države. Čeprav so principi točno določeni samo na Kitajskem, se jih tudi Jugoslavija še dolgo časa drži. Le-ti pa so:

- da je KP vodilna partija,
- marksizem, leninizem, (maoizem na Kitajskem) vodilna ideologija,
- socializem edina možna prihodnost,
- demokratična diktatura delavnih množic je t.i. temeljna oblika političnega sistema dežele (Song, 1998: 164).

4.2.Razlike

4.2.1. Jugoslavija stagnira in nazaduje, Kitajska napreduje (vzroki)

Jugoslavija ima kar nekaj protislovij v gospodarstvu, ki se jih ne more rešiti niti z reformo in ki odločilno vplivajo tudi na potek reforme, ter na ustroj celotnega gospodarstva. Med drugim ima poceni kapital (zaradi poceni davkov in prispevkov) in drago delovno silo, kar popolnoma izključuje delovne intenzivne tovarne, saj bi za take tovarne potrebovali malo kapitala (ki bi v končni fazi lahko bil dražji) in veliko delavcev. Ker pa je delavna sila draga, podjetja poslujejo z izgubami.

Na Kitajskem so kar se tiče tega problema v veliko boljšem položaju, saj imajo zelo poceni delovno silo prav zaradi praktično neomejenega trga dela. Tako so njihove tovarne že v izhodiščnem položaju na boljšem. Po uvedbi reform, s katerimi se borijo proti povprečnosti, ki Jugoslavijo še naprej pesti, in z uvedbo materialne spodbude, se položaj v mnogočem še izboljša.

Etatizem je v Jugoslaviji vedno znova skrbel za to, da je gospodarski sistem v državi deloval kot en sam monopol, kjer se je uresničevala praksa "velikega lonca", kot so to počeli na Kitajskem pred uvedbo reform. Ta sistem "velikega lonca"¹⁰ se je kazal, kadar so podjetja poslovala tudi z izgubo, pa so vendar prejemale enaka sredstva kot tista, ki so bila bolj uspešna.

V Jugoslaviji se je gospodarska reforma leta 1965 tudi začela kot taka in na začetku ni imela namena, da bi se razširjala na katerokoli drugo področje. Vendar pa se je začela kljub vsemu razširjati in prelivati v družbeno, katere končni cilj je bil izboljšava starega sistema. Toda stari

¹⁰ Daguofan

sistem je bil pretrdno zakoreninjen tako v družbenem ustroju kot v glavah ljudi, predvsem pa v glavah vplivnih partijcev. Zato se reforma ni mogla nadaljevati in razširiti v druge sfere družbe. Ker je bilo jugoslovansko gospodarstvo preveč obremenjeno s politiko (mnogo bolj kot je bilo to na Kitajskem), se tudi v reformah to dvojje ni moglo izključevati, tako da so nazadnje celotno reformo, poleg družbene tudi gospodarsko, začne ukinjati, saj bi ogrožala obstoječe odnose.

Medtem se na Kitajskem prav tako pojavijo nekakšni predlogi in poskusi po restavraciji sistema, po preoblikovanju družbenih odnosov, po transformaciji sistema v bolj demokratičnega. Tudi na Kitajskem iz gospodarskih reform zaide v politične vode, kajti tudi tu se politika in gospodarstvo še vedno ne izključujeta. In prav tako se ustavi "nekontrolirana" družbena gibanja in zahteve po bolj demokratični družbi. Seveda na zelo totalitaren način – z vojaškim posegom. Kljub temu pa Kitajcem uspe, kar v Jugoslaviji ne: nadaljujejo reforme. Nekako so sposobni potegniti ločnico med politiko in ekonomijo in se jasno zavedajo, da morajo po poti tržne usmerjenosti gospodarstva, po poti odpiranja tujini, tujim vlaganjem, po poti mednarodne konkurence, skratka v gospodarstvu po docela kapitalistični poti, ki pa jo v politični teoriji kot tako zanikajo, pač pa prepričujejo eden drugega, da gredo po poti tržno usmerjenega socializma s kitajskimi značilnostmi. Kar je seveda res, saj se kljub vsemu oklepa svojih štirih glavnih principov.

Reforma v Jugoslaviji se ni dotaknila drugih delov gospodarskega sistema kot so: planiranje, razširjenje reprodukcije, devizni režim, zunanja trgovina, kljub temu da je imela gospodarska reforma ogromno pomanjkljivosti tudi v gospodarstvu, teh pa vodilna politična garnitura ni nameravala popravljati.

Kitajske reforme pa so se lotile temeljite prenovе gospodarstva v njegovi srčiki, in sicer najprej v samem temelju: kmetijstvu kot poskusu. Ker je uspela v kmetijstvu, so jo začeli izvajati tudi v industriji. Kitajska je v reformah težila k temu, da kolikor se dá, poveča narodno blaginjo. Tega se je lotila za vsako ceno, tudi za ceno demokracije. V Jugoslaviji pa se tega niso držali, niso se niti držali izvajanja zastavljenih reform, saj so povzročile preveč nemira v vodilni garnituri.

Na Kitajskem so prav tako kot v Jugoslaviji imeli velike razlike življenjskega standarda med različnimi provincami in celo mesti ter med mestom in vasjo. Toda te razlike so ohranjali po

načelu tekmovalnosti, saj naj bi razvitejša mesta potegnili za sabo manj razvita, ki bi želela tekmovati z njimi na podlagi materialne spodbude.

V Jugoslaviji pa so najprej obstajale velike razlike med vodilno Slovenijo, ki je bila preveč prozahodna in kapitalistična za okus leve struje politikov ter med Kosovom in polovico Srbije ter BiH, ki so bili najbolj zaostale republike. Na ta račun so nameravali zmanjšati razlike in so začeli izvajati visoko tehnologijo na Kosovu, kjer v podjetjih direktorji niso bili niti pismeni, kaj šele, da bi bili konkurenčni ali celo konkurenčni po evropskih standardih. Zato so umetno zavirali gospodarsko rast v Sloveniji in vlagali v nerazvite dele Jugoslavije. Politično vodstvo je namreč želelo, da bi celotno Jugoslavijo naredili enako v razvitosti in gospodarski rasti, kar je Slovenijo potegnilo v obdobje čakanja in gospodarske nestimulacije so povzročalo njeno stagnacijo in celo nazadovanje. Ker je začela gonilna sila oziroma najbolj razvita republika v državi nazadovati, je to avtomatično potegnilo za seboj še vse ostale, saj se visoka tehnologija v nerazvitih delih Jugoslavije sploh ni obnesla in slabo gospodarjenje je celotno državo pripeljalo do stagnacije in nazadovanja.

V Jugoslaviji je med partijskimi komunisti prevladalo prepričanje v vsemogočnost sistema, ki lahko reši vse krize in mednacionalne spore. Temu primerno so tudi ravnali, saj so se venomer zanašali le na sistem. Na Kitajskem pa so kljub nenehnemu razglašanju superiornosti socializma ukrepali v smeri, ki je težila h kapitalizmu, v smeri tržnega gospodarstva, pa čeprav v imenu socializma.

V samoupravnem gospodarstvu je očitno, da je treba etatistične intervencije (državne posege) zamenjati s samoupravnim dogovarjanjem. Toda sistem, ki deluje tako, da se je potrebno ves čas dogovarjati z nekom in bi morali v njem stvari stalno popravljati, je zelo neučinkovit, še bolj kot administrativni sistem (Horvat, 1984a). Ta sistem, priveden do svoje skrajne meje, je antiteza samoupravljanju, ki pa je formalno v Jugoslaviji obstajal. V Jugoslaviji so na vsak način želeli vzpostaviti stabilizacijo dinarja in to so storili na račun ostrih restriktivnih ukrepov in na račun stagnacije gospodarstva. V kmetijstvu je bila reforma predstavljena kot ekstremna liberalizacija brez najmanjše regulacijske vloge države. Zato se vodilni politiki ustrašijo in naredijo veliko

kontrolo nad cenami. Cene se ne določajo na trgu, pač določa vse država, ki je, kar se tega tiče, še bolj administrativno usmerjena kot 10 let prej.

Cene so se zaradi pretirano nizkih cen uvoza (saj je bil slabo reguliran) nenadoma silno dvignile in to s tako hitrostjo, da so dosegle trikratno vrednost industrijskega (istega) proizvoda. Zato so bili kmetijski proizvodi pretirano dragi in večini ljudi nedosegljivi. Pa tudi vrednost inputov je začela nekontrolirano rasti in je mnogokrat prekosila ceno končnega izdelka. Vse to se je dogajalo zaradi nepravilne državne intervencije, in sicer ob nepravem času. Pa vendar taki rezultati niso dali vodilnim misliti nič drugega kot to, da je treba nepravilnosti spet popravljati z državnimi intervencijami. Tako so eden za drugim sledili administrativni državni popravki.

Na Kitajskem so uvedli isto politiko, pa vendar se zaščita domačih kmetijskih proizvodov ni končala tako klavrno kot v Jugoslaviji, kjer so bile cene nerazumno visoke. Država je na Kitajskem kmetijskim proizvodom določila sicer visoke cene, vendar je ohranila tako razmerje še naprej.

Na Kitajskem se je reforma obnesla prav zaradi uvedbe sistema odgovornosti. Saj je bila vsaka družina odgovorna za svoje poslovne rezultate, za svoje delo, proizvod, za vse od nabave gnojila pa do končnih produktov – torej za celoten proces. V Jugoslaviji pa nikoli ni prišlo do tega sistema, saj so si venomer odgovornost podajali vlada, partija in ostale vodilne institucije (Horvat, 1984a). Ker že od vsega začetka odgovornost ni bila določena, se ni moglo ugotoviti, kdo bi bil v resnici kriv za polom reform in seveda te odgovornosti ni nihče hotel prevzeti. Na koncu so našli krivce, ti pa so bili sami reformatorji, ki pa so se resnično trudili za izvedbo reform, toda niso jih mogli nadaljevati, saj je cel sistem deloval tako, da je bilo dokončna izpeljava reform nemogoča.

Za to, kar je Kitajska uvedla v času reform in kar je nameravala Jugoslavija prav tako uvesti, se je na koncu izkazalo, da se je obneslo na Kitajskem in bi se verjetno tudi v Jugoslaviji. Toda ker je bil v Jugoslaviji etatizem v takratnem obdobju tako močno zasidran tudi na področju gospodarstva in ker vodilni politični garnituri ni bilo preveč do modernizacije, saj bi s tem izgubila mnogo moči, se reforme na žalost niso obnesle tako, kot bi se morale. Ker se je razmerje

sil vedno nagibalo v smer konzervativcev in ker je šlo po prvih uspehih leta 1967 z reformo samo še navzdol, je nastopila stagnacija in nazadovanje.

Nasprotno pa nam Kitajska kaže v tem obdobju lep primer sistema, kjer se reforme uspešno začnejo, nadaljujejo in kljub mnogim padcem ohranijo, s tem pa se ohrani gospodarska rast in izboljšanje kvalitete celotnega družbeno-političnega življenja.

5. PREVERJANJE HIPOTEZ

1. Socialistični ali kolektivistični sistemi 20. stoletja so bili že v osnovi ustanovljeni oziroma vpeljani kot nekakšen nadomestek oziroma boljša alternativa kapitalizmu, ki naj bi bil obsojen na propad. Njihovi začetniki so to tudi resnično verjeli in se trudili, da bi socializem prednjačil pred kapitalizmom. V večini dežel so se tudi začeli po drugi svetovni vojni, ko naj bi se gospodarstvo oživljalo na socialističen način oziroma po vzorcu Sovjetske zveze. Pa ne samo gospodarstvo, pač pa celotni družbeno ekonomski odnosi.

Ker pa so bile skoraj vse socialistične države zaprte, tako politično kot gospodarsko, so bile imune na mednarodna gospodarska dogajanja in svetovne recesije in tako tudi niso sledile hitremu gospodarskemu razvoju. Ker te države niso imele gospodarskih stikov z ostalim svetom, niso imele izpopolnjene tehnologije, bile so brez prave konkurence, torej so imele tudi nezadostno kvaliteto. Vse to je povzročalo zaostajanje in celo stagniranje gospodarskega razvoja. Začele so se kazati razlike med njimi in ostalimi razvitimi parlamentarnimi demokracijami. "Socialistični sistemi so vedno bolj izgubljali tekmo z demokratično urejenimi kompetitivnimi družbami, ki so svoja gospodarstva uravnavale z dopuščanjem konkurence in tržnimi zakonitostmi, in zaostajali v razvoju. Ti sistemi so se zaradi svoje ideološke ekskluzivnosti izredno težko odzivali na spremembe v svojem okolju in sprejemali novosti v primerjavi z demokratičnimi sistemi"(Linz v Zajc,2000: 17).

2. Nekatere države, kot na primer Sovjetska zveza, so nadaljevale svoj realsocializem prav do devetdesetih let, druge, med njimi tudi Kitajska in Jugoslavija, pa so poskušale sistem nekoliko izboljšati in prilagoditi svoji realni situaciji in sta tako postopoma uvedli nekakšno lastno različico socializma.

Ko je Jugoslavija prenehala s povojno obnovo države in celotnega gospodarstva, je ugotovila, da mora nujno po poti modernizacije gospodarstva, kajti z usmerjenostjo v težko industrijo je vedno bolj zaostajala za drugimi državami in postajala vedno manj konkurenčna na evropskem trgu. Vodilnim politikom je bilo takrat jasno, da realsocializem le ni končna postaja socialistične družbe in da se lahko družba razvija še naprej. V obliki delavskega samoupravljanja so v

Jugoslaviji našli boljšo alternativo tako realsocializmu kot tudi kapitalizmu. Toda kljub zavedanju politikov o resnosti položaja in o nujnosti modernizacije se niti samoupravni sistem ni dejansko izvajal, pač pa so ga razglašali le v teoriji. To se je poznalo še posebej po prelomnem letu 1967, ko se je razmerje sil nagibalo k prevladi trde roke in postopnemu opuščanju reforme. Toda, kakor kažejo zgodovinske izkušnje, se je kljub umetnemu zaviranju modernizacije, morala le ta vendarle zgoditi, postopoma in korak za korakom.

Prav tako na Kitajskem. Že od vsega začetka je kitajski socializem temeljil na kmečkem prebivalstvu, saj je državo sestavljala pretežno kmečka populacija, dolgo so sicer vodili realsocializem in ga popravljali v njegovi prvotni obliki, najprej z velikim skokom, kasneje pa s kulturno revolucijo. Toda tudi Kitajska se je iz realsocializma preusmerila z reformami na bolj kapitalistično pot. Skušala je razlike, ki so nastale v času njene zaprtosti, ublažiti, dohiteti in celo prehiteti ostale države. Zastavila si je zelo konkreten in zahteven cilj, nameravala se je uvrstiti med deset najrazvitejših držav na svetu. Za vsako ceno je želela izboljšati blaginjo svojih ljudi. Jugoslavija oz. Slovenija pa je svoje razlike zmanjševala postopno. Najprej se je torej moral sistem sesuti sam vase, kasneje pa so države vsaka zase lahko nadaljevale svojo pot iz socializma proti liberalizaciji trga in modernizaciji celotne družbe.

Prav pri hipotezah 2 in 3 vidimo, da ju resnično lahko potrdimo tako z jugoslovanskim (slovenskim) kot tudi s kitajskim primerom, saj so se v Jugoslaviji v takratnem obdobju dogajale ravno reforme delnih in majhnih sprememb, ki so pripeljale do stagnacije in nazadovanja gospodarstva, kajti v državi je bila prevelika razcepljenost med reformistično in konservativno strujo. Vedno večja ponovna moč konservativne struje pa je v Partiji preprečila, da reforme niso uspele, ker so bile le delne in ker se niso uspele razširiti niti na celotno gospodarstvo, kaj šele na celoten družbeni sistem in odnose. Celoten državni ustroj pa je deloval po takem sistemu, da ni moglo priti do teh delnih reform, saj bi najprej potrebovali reformiranje celotnega sistema. V Jugoslaviji v času reform ni bilo niti realnega izvajanja samoupravljanja, ki naj bi bil nekakšen vmesni sistem med realsocializmom in kapitalizmom. Če bi začeli z izvajanjem samoupravljanja, bi to v praksi pomenilo izgubo moči trde roke in s tem izgubo moči konservativcev. "Reforme so lahko izvedle samo tiste sile, ki so razpolagale z oblastjo oziroma so bile eden od njenih delov" (Huntingov v Zajc, 2000: 18), zato je bilo v Jugoslaviji malo možnosti za reformo, saj niso

dopustili spontanega razvoja in so zavestno zaustavljali napredek in gospodarsko rast, so obdržali dokaj trdo roko skozi 70. leta in šele v 80. polagali račune za pretekle napake. Verjetno pa bi šli v smeri gospodarskih reform, a so velike razlike med republikami to preprečevale. Vendar pa se je napredek kazal s postopnim spreminjanjem celotnega političnega sistema.

Tako kaže, da Kavčiču torej ni uspelo spremeniti celotnega sistema z reformo leta 1965, pač pa le dele gospodarstva, kar ni moglo vplivati tudi na politični sistem in njegove spremembe. V Jugoslaviji so bili dejanski produkcijski odnosi namreč vedno bolj protislovni idejno-teoretični konceptiji Zveze komunistov. Kot primer protislovja navajam citat Staneta Kavčiča:

Borimo se za tehnološki napredek naše družbe, brez tega tudi ni ekonomskega napredka. Hkrati pa neprestano zmerjamo in politično preganjamo nosilce in glavne organizatorje tega napredka, to se pravi našo tehnično inteligenco. Tega so se zavedali tudi razni gorečnejši v boju zoper tehnokratizem, ki pa so vedno ponavljali, da to ni usmerjeno proti strokovnjakom, direktorjem in organizatorjem proizvodnje, ampak samo proti tehokratom. Kdo pa je potem tehokrat, je seveda ostalo nejasno, oziroma še slabše, vsak je imel možnost, da to oceno po mili volji in od primera do primera pošilja na razne osebne naslove in manipulira z njo, kot se mu zljubi. (Kavčič, 1989: 65)

Po drugi strani se je na Kitajskem kazala sprva zelo podobna situacija, vendar so Kitajci odreagirali drugače. Ker se je hkrati s hitro gospodarsko rastjo začela razvijati tudi sfera civilne družbe, so ljudje pričakovali kaj več kot samo gospodarski napredek. Hoteli so demokracijo. Ker pa so bili tako neposredni pri svojem izražanju po demokraciji, jih je vlada zatrla in s tem preprečila nadaljnje razmišljanje o demokraciji. Vladi se je zdelo nevarno gibanje, ki bi po njenem lahko privedlo do anarhije in kaosa. Toda kljub vojaški intervenciji države se gospodarske reforme nadaljujejo. Kitajcem uspe ločiti gospodarsko in politično sfero za nekaj časa in nadaljujejo samo gospodarske reforme in odpiranje svetu. Že kmalu pa se pokaže, da morajo tudi oni preko svojega političnega sistema. To pa se ne zgodi z razglašanjem demokracije, pač pa z nadaljevanjem gospodarskih reform, ki so bile marsikdaj v neskladju s socialistično mislijo, pa vendar so se izvajale v njenem imenu. Ekonomski sistem si je vedno bolj podrejal politiko, Kitajci pa so začeli reševati svoj problem družbenih odnosov z druge strani. Na dolgi rok je to pomenilo čisti kapitalizem, ki je bil v začetku le "socializem s kitajskimi posebnostmi", le-teh pa je bilo vedno več.

3. Kot lahko razberemo iz teh dveh sistemov in še iz marsikaterega (vzhodno evropskega) socialističnega sistema, je jasno, da revolucionarna volja ne pomeni rešitve na dolgi rok, ker vsaka stvar, ki so jo sprejeli v revoluciji, nekoč izgubi zagon in prepričanje, saj se revolucija vedno bolj oddaljuje in kmalu je cilj zelo nejasen in celo nezaželen. Ljudje zaradi neuspehov revolucionarnih odločitev začnejo izgubljati veselje do izvajanja revolucionarnih idej in nasploh revolucionarno voljo.

V LRK ugotovili, da je potrebno izvajati “pragmatični socializem” (ta vrsta socializma pa je vedno bolj podobna kapitalizmu), čeprav tega naglas ne omenjajo. Deng Xiaoping je trdil v začetku uvajanja reform in v dolgem obdobju, ko so se izvajale:

/.../nekateri govorijo, da je tržna ekonomija samo v kapitalizmu, torej da obstaja samo kapitalistična tržna ekonomija, in to je zagotovo nepravilno. Zakaj se ne more v socializmu izvajati tržna ekonomija? Za takšno tržno ekonomijo v socializmu ne moremo reči, da je socialistična. Čeprav je v teoriji v osnovi podobna kapitalistični ekonomiji, obstajajo tudi razlike; v odnosu do vseljudske lastnine, seveda tudi v odnosu do kolektivne lastnine ter v odnosu do tuje kapitalistične lastnine, skratka – je pa socialistična tržna ekonomija, ki spada v socializem. Ne moremo reči, da je tržna ekonomija samo kapitalistična. Tržna ekonomija se je že razcvetela v času fevdalizma. Lahko se izvaja tudi v socializmu.’ Ta pomemben govor se v relativno dolgem času ni predvajal in zelo malo ljudi ga je poznalo. (Song, 1997: 204)

Seveda “pragmatični socializem” tudi uresničujejo, pa čeprav ga želijo podrediti revolucionarni volji, lahko vidimo, da obstaja na kapitalističnih osnovah, ki nimajo nobene povezave s komunizmom in revolucijo (Černe, 1988) pa čeprav ne sodijo niti v kapitalizem, ki nujno vsebuje, ne samo tekmovalnost na trgu, pač pa tudi politično participacijo ljudi, demokratične institucije ter bolj razvito civilno družbo. Kapitalistične države so pogosto dokazale, da je potrebno iti po poti pragmatičnosti. Leta 1965 tega Jugoslavija še ni sprejela, pač je to začela spoznavati v 70ih letih in seveda konec 80ih, ko je ugotovila, pa čeprav vsaka država posebej, da je vendarle treba upoštevati zgodovinsko prakso pluralistične družbe, svobodnih ekonomskih odnosov na trgu in postopoma vseh sestavnih elementov kapitalizma.

6.ZAKLJUČEK

Gledano z današnjega vidika je položaj obeh držav precej drugačen, saj sta si Slovenija, ki je logična posledica večnih izboljšav jugoslovanskega gospodarstva in politike, in Kitajska, ki še vedno hodi po poti naglega napredka brez predaha, kljub nekdanjim podobnim reformnim ukrepom in potem iz monotonega, enobarvnega socializma zelo različni. Če gledamo najprej Slovenijo le kot del Jugoslavije, se torej moramo osredotočiti na Jugoslavijo kot celoto in tudi Jugoslavijo kot celoto primerjati s Kitajsko:

Jugoslavija, kot socialistična država, ni mogla obstajati mnogo dlje kot nekaj let po odcepitvi prve države. Kljub temu da ni imela takega obsega kot Kitajska, ji ni uspelo obdržati enotnosti in iti v smeri napredka kot eni celoti.

Ko je bilo s Titovo smrtjo jasno, da je država izgubila centralno povezovalno avtoriteto, so se začeli mednacionalni spori, ideološka razhajanja, nestrpnost in nemiri še bolj poglobljati in to tudi zaradi velikih razlik v razvoju. Ker je bila Jugoslavija skupek tolikih in tako različnih kultur, ker si srbski hegemonizem ni uspel podrediti drugih narodnosti in kultur v eni državi in ker so se ostale republike preveč upirale prevladi Srbov ali kateregakoli naroda, so razrasla razhajanja in nasprotja v prave mednacionalne konflikte in nestrpnosti.

V Jugoslaviji se pojavljajo različni vzroki za propad sistema in z njim države, med njimi pa so štirje najbolj izraziti, ki jih Zajc (2000: 117) navaja kot poglavitne, in so skupni večini socialističnih držav Vzhodne in Srednje Evrope. Ti pa so: kriza legitimnosti sistema, sistematično omejevanje človekovih pravic, splošna neučinkovitost realsocialističnih sistemov ter visoki stroški represije.

Edina možna alternativa se je takrat pokazala kot razdrobitev države v več manjših in v končni fazi se je to pokazalo kot edino pravilno. Celoten sistem jugoslovanske države se je sesul vase in iz teh ostankov so začeli nastajati novi obrisi boljših sistemov. Skozi nova družbena gibanja je začela nastajati nova civilna družba in iz nje nova politična elita, ki se je kasneje spojila s staro in skupaj tvorita sedanjo. Gospodarstvo se je začelo razvijati po sistemu liberalne tržne ekonomije, kjer ideologija nima nekega težkega pomena. Jugoslovanski socialistični sistem je propadel sam in se enostavno sesul, ko nihče več ni verjel socialističnim reklom iz revolucionarnega obdobja in

ko so nastajale nove države, so si morale priznati, da jih resnično ne sme voditi revolucionarna volja, pač pa zgodovinska praksa nekaterih preizkušenih modelov (glej Černe, 1988: 125).

Tudi Kitajska se je leta 1989 soočala z istimi problemi kot Jugoslavija ob razpadu, toda Kitajska je vendarle nadaljevala pot ekonomskih reform, kljub nekaj letni politični represiji po letu 1989. Seveda je lahko šla po poti reform, saj so bili ljudje prepričani, da gradijo socializem s kitajskimi posebnostmi, čeprav je imel mnogo kapitalističnih lastnosti.

Verjetno je bil temu vzrok tudi Deng Xiaoping, ki je bil nekakšen sinonim za reforme in razvoj moderne Kitajske. Deng Xiaoping je vstopil v vlogo krojitelja usode Kitajske verjetno ravno ob pravem času. Ljudje niso več zaupali Mao Zedongu in njegovemu načinu propagande. Deng Xiaoping jim je prišel prav v želji po uresničitvi spremembe, saj je menil, da lahko država obogati in hkrati ostane socialistična. Obogati in postane gospodarsko uspešna pa na način, ki ga Kitajska do reform ni poznala, toda na koncu se je izkazal kot popolnoma sprejemljiv in koristen.

Ker so Kitajci sprejeli kapitalistične prvine, pa čeprav v socialističnem sistemu, jih sprejeli za socialistične in bili na svoji poti dovolj kapitalistično pragmatični in ker so kljub temu vseeno tekmovali s kapitalizmom, jim je nekako uspelo ga dohiteti in celo prehiteti. Kljub temu, da je za prepričane socialiste socializem konec zgodovine, se je na koncu vendarle izkazalo, da se je večina socialističnih sistemov začela podirati, ker niso imeli neke realne gospodarske osnove in trdnih temeljev v oblikovanju družbeno političnih odnosov. Tudi Kitajska, dolgoletna zagovornica socializma, dokazuje, da se socialistična država, ki hoče po poti napredka, ne more izogniti poti demokratičnih produkcijskih odnosov in svobodnega trga in da se država mora vedno bolj umikati, ne samo s svojimi administrativnimi posegi v gospodarstvo, pač pa tudi s svojo vodilno ideološko funkcijo v celotni družbi.

7. VIRI IN LITERATURA

1. Auersperger, Alenka (1994): Kitajski zapiski. Dolenjska založba, Novo mesto.
2. Baković, Zorana (1993): „Ob stoletnici rojstva velikega voditelja“. Delo, 35, 300, str. 7.
3. Baković, Zorana (1993): „Ob stoletnici rojstva velikega voditelja“. Delo, 35, 301, str. 8.
4. Baković, Zorana (1994): ”Peta obletnica Tiananmena. (1), Kitajska po Dengu“. Delo, 36, 122, str. 33.
5. Baković, Zorana (1994):”Peta obletnica Tiananmena. (2), Kitajski intelektualci v krizi”.Delo,36,128, str. 31.
6. Baković, Zorana (1994): “Peta obletnica Tiananmena. (3), Kdaj bodo lahko brez strahu sežigali bele papirčke”. Delo, 36, 134, str. 32.
7. Baković, Zorana (1999): “Generacija, ki Trga nebeškega miru ne pozna več : kitajski študentje desetletje po Tienanmenu”. Delo, 41, 122, str. 41.
8. Bertsch,Gary K., Thomas W. Ganschow (1976): Comparative communism: the Soviet, Chinese,and Yugoslav models, W. H. Freeman and Company, San Francisco.
9. Bilandžič, Dušan (1977): “ZKJ in demokratizacija revolucionarne diktature (Stališča, prizadevanja, rezultati in perspektive)”. Teorija in praksa, 4, 5-6, str 586-603.
10. Bilandžič, Dušan, (1980): Zgodovina Socialistične federativne republike Jugoslavije : glavni procesi. Partizanska knjiga, Ljubljana.
11. Černe, France (1988) : “Reforma na Kitajskem z mojimi očmi”. Naši razgledi, 37, 4 ; str.125-126.
12. Černe, France (1988) : “Reforma na Kitajskem z mojimi očmi”. Naši razgledi, 37, 5; str.156-157.
13. Černe, France (1988) : “Reforma na Kitajskem z mojimi očmi”. Naši razgledi, 37, 6 ; str.197-199.
14. Černe, France (1988) : “Reforma na Kitajskem z mojimi očmi”. Naši razgledi, 37, 7 ; str.230-231.
15. Dakun, Wu (1985): “Problemi azijskog načina proizvodnje”. Marksizam u svetu, 12, 2/3 str 84-101.
16. Deng Xiaoping (1984): Speeches and writings. Pergamon Press Ltd.. Oxford.

17. Ding, Yijiang (2002): Chinese democracy after Tiananmen. Columbia University Press, New York.
18. Ferfila, Bogomil (1990): „Kitajska na razpotju : kam po Tiananmenu?“. Naši razgledi, 39, 9, str.279-280.
19. Ferfila, Bogomil (1991): The economics and politics of the socialist debacle : the Yugoslav case. University Press of America, Lanham (Maryland), New York, London.
20. Ferfila, Bogomil (1992): The end of utopia : reforms of the former communist countries. Delavska enotnost,Ljubljana.
21. Ferfila, Bogomil (1993): The last reform of communism. Magnolija, Ljubljana.
22. Hobsbawm, Eric J.(2000): Čas skrajnosti : svetovna zgodovina 1914-1991.: Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
23. Horvat, Branko (1976):The Yugoslav economic system: the first labor-managed economy in the making White Plains, New York : M. E. Sharpe.
24. Horvat, Branko (1969): Privredni ciklusi u Jugoslaviji. Institut ekonomskih nauka, Beograd.
25. Horvat, Branko (1976):The Yugoslav economic system: the first labor-managed economy in the making White Plains, New York : M. E. Sharpe.
26. Horvat, Branko (1984a): Jugoslavenska privreda : 1965-1983. Prijedlozi i rješenja. Cankarjeva založba, Ljubljana, Zagreb.
27. Horvat, Branko (1984b): Jugoslavenska privreda 1965-1983. Prognoze I kritike. Cankarjeva založba, Ljubljana, Zagreb.
28. Hsü, Immanuel C. Y. (2000), The rise of modern China: sixth edition. Oxford university press, University of California, Santa Barbara, New York.
29. Kardelj, Edvard (1979): Svobodno združeno delo : brionske diskusije. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
30. Kavčič, Stane(1963): Osnovne značilnosti nove ustavne ureditve. Ljubljana.
31. Kavčič, Stane (1964a): Samoupravljanje 1: Ljubljana.
32. Kavčič, Stane(1964b): Samoupravljanje 2. Ljubljana.
33. Kavčič, Stane (1970): “Značilnosti trenutka”. Teorija in praksa, 7, 10, str.1339-1348.
34. Kavčič, Stane, (1989): Dnevnik in spomini. ,(Bavčar, Igor ,Janša, Janez ,ur.) Časopis za kritiko znanosti,Lubljana.

35. Lam, Willy Wo-Lap (1995): China after Deng Xiaoping : the power struggle in Beijing since Tiananmen. J. Wiley & Sons., Singapore.
36. Mackears, Colin (1985): "Kineski marksizam posle 1976. godine". Marksizam u svetu, 12, 2/3 str. 293-328.
37. Mo Jo, Kuo (1980): "Periodizacija kineske istorije". Marksizam u svetu, 7, 7, str 254-363.
38. Prinčič, Jože (1996): "Gospodarska reforma", v Slovenska kronika XX.stoletja (Bajt, D., Drnovšek. M., Rozman, F. ur.), DELO-Tiskarna, Ljubljana. Str. 290.
39. Prunk, Janko: (1998): Kratka zgodovina Slovenije. Založba Grad, Ljubljana..
40. Repe, Božo (1990): „Utrinki iz bližnjega leta 1962“: Teorija in praksa, 27, 1/2 str. 224-231.
41. Repe, Božo (1992): "Liberalizem" v Sloveniji. RO ZZB NOV Slovenije, Borec, Ljubljana.
42. Repe, Božo (1994): "Vpliv "dilasovščine" na Revijo 57 in Perspektive". Borec, 46, 535/537, str. 928-940.
43. Repe, Božo (1996): "Kardeljeva Jugoslavija", v Slovenska kronika XX.stoletja (Bajt, D., Drnovšek. M., Rozman, F. ur.), DELO-Tiskarna, Ljubljana. Str. 291.
44. Repe, Božo (1996): "“Liberalistični” ekonomski program", v Slovenska kronika XX.stoletja (Bajt, D., Drnovšek. M., Rozman, F. ur.), DELO-Tiskarna, Ljubljana. Str. 312.
45. Repe, Božo (1996): "Neuspešno vračanje SZDL k zasnovi OF", v Slovenska kronika XX.stoletja (Bajt, D., Drnovšek. M., Rozman, F. ur.), DELO-Tiskarna, Ljubljana. Str. 322.
46. Repe, Božo (1996): "Komunisti smo v tej državi na oblasti", v Slovenska kronika XX.stoletja (Bajt, D., Drnovšek. M., Rozman, F. ur.), DELO-Tiskarna, Ljubljana. Str. 334.
47. Repe, Božo (1997): "25 let obračuna s Stanetom Kavčičem. 1, V tej državi smo komunisti na oblasti". Delo, 39, 248, str. 33.
48. Repe,Božo (1997): „25 let obračuna s Stanetom Kavčičem. 2, V partijo pridejo mulci“.Delo, 39, 252, str. 34.
49. Repe, Božo (1997): "25 let obračuna s Stanetom Kavčičem. 3, Sam Tito poseže v cestno afero". Delo, 39, 258, str. 35.

50. Repe, Božo (1997): "25 let obračuna s Stanetom Kavčičem. 4, Neizbežen zlom 'liberalizma'". Delo, 39, 264 str. 37.
51. Repe, Božo (1999): „Refleksija treh največjih jugoslovanskih poveljnih znotrajpartijskih obračunov ("informbiroja", "đilasovščine" in partijskega "liberalizma") v Sloveniji“. Časopis za zgodovino in narodopisje, 70, 1-2 str. 239-253.
52. Repe, Božo (2003): Rdeča Slovenija : tokovi in obrazi iz obdobja socializma. Ljubljana, Sophia.
53. Repe, Božo: (2004): "Kavčičev avtocestni križ je bil najsodobnejši gospodarski program : prof. Božo Repe, zgodovinar“. Delo, 46, 7, str. 14-15.
54. Saje, Mitja (1999): “Deng Xiaoping in njegov vpliv na politiko ter reforme sodobne Kitajske”. Azijske in afriške študije, 3, ½, str. 51-75.
55. Sirc, Ljubo: (1994): Why the communist economies failed. The Centre for Research into Communist Economies - CRCE,,: (Centre for Research into Communist Economies.New series ; 11) London.
56. Song, Yixiu (1998): Deng Xiaoping lilun kexue tixi. Beijing Daxue, Beijing.
57. Trenc-Frelj, Irena (ur.)(1998): Kronika 20. stoletja (1960-1969).Mladinska knjiga, Ljubljana.
58. Trenc-Frelj, Irena (ur.) (1999): Kronika 20. stoletja (1970-1979). Mladinska knjiga, Ljubljana.
59. Trenc-Frelj, Irena (ur.) (2000): Kronika 20. stoletja (1980-1989). Mladinska knjiga, Ljubljana.
60. Twitchett, Denis (urednik) (1979): The Cambridge history of China.Cambridge university press, Cambridge.
61. Xue, Muqiao (1981): China socialist economy: Foreign Languages Press, Beijing.
62. . Yu, Guangyuan (1984): China's socialist modernization : Beijing : Foreign languages press, Beijing.
63. Zajc, Drago (2000): Parlamentarno odločanje: (Re)parlamentarizacija v Srednji in Vzhodni Evropi, Funkcije novih parlamentov, FDV, Ljubljana.

ANONIMNI VIRI

1. (1984): The sixth five-year plan of the People's Republic of China for economic and social development (1981-1985). Foreign languages press, Beijing.
2. (1997): Selected documents of the 15th CPS National Congress, New Starr.
3. (1989): Fourth plenary session of the CPC 13th National Committee. Compiled by New Starr publishers, Beijing.

INTERNETNI VIRI

1. <http://www.xslx.com/htm/jjlc/lljj/2003-9-30-14873.htm> (1.9.2004).
2. <http://www.klzhsh.com/SHGC62.htm> (20.8.2004).
3. http://www.gmw.cn/01gmr/2004-08/20/content_82687.htm (20.8.2004).
4. <http://english.peopledaily.com.cn/de...> (29.8.2004).
5. <http://www.people.com.cn/GB/channel13/21/20000928/253246.htm> (1.9.2004).
6. http://www.usc.chuk.edu.hk/wk_wzdetails.asp?id=1377 (20. 8. 2004).